
HEI-Transform RevitLab Hrastnik

Naselbinska dediščina

Industrijska dediščina

Arheološka dediščina

Grajska dediščina

Eksperimentalni
laboratorij projekta
Dediščina za vključujočo
trajnostno preobrazbo





RevitLab
Hrastnik

Publikacija, ki je pred vami, je ena od štirih, ki so nastale v okviru eksperimentalnih laboratorijev – RevitLabov – projekta Dediščina za vključujočo trajnostno preobrazbo – HEI-Transform. Delo v eksperimentalnih laboratorijih je po predhodnih pripravah intenzivno potekalo med septembrom 2023 in junijem 2024, in sicer na štirih različnih območjih nepremične kulturne dediščine brez ustrezne rabe. Območja so bila izbrana v štirih manjših slovenskih občinah vzhodne kohezijske regije. Namen vsakega od RevitLabov je bil preučiti možnosti uvajanja vključujočega načrtovanja v oživljanje kulturne dediščine in v te procese vpeljati interdisciplinarno sodelovanje.

Med delom so nastale temeljne raziskave o lokalnih okoljih občin, njihovem odnosu do dediščine in možnostih za njeno vključevanje v sodobno življenje lokalnih skupnosti, vse v luči celostnega uresničevanja trajnostnega razvoja. Za vsako izmed obravnavanih območij dediščine smo razvili tudi po tri konkretne projektne predloge za implementacijo teh možnosti.

Eden izmed obravnavanih primerov dediščine, ki je zaradi svoje industrijske narave še posebno zanimiv, je tudi nekdanje rudniško območje Rudnika Trbovlje - Hrastnik v središču Hrastnika. Predstavitev RevitLaba Hrastnik je zasnovana v treh osrednjih sklopih ter popisuje proces dela in povzetke rezultatov. Kompleksen preplet vsebin v celoto povezujejo izvrstne fotografije Petra Žargija.

V prvem sklopu je predstavljen projekt HEI-Transform s svojimi raziskovalnimi in etičnimi izhodišči in cilji, podrobneje pa je opisan tudi potek raziskovalnega procesa eksperimentalnih laboratorijev.

Drugi sklop je sestavljen iz štirih zaokroženih delov. Prvi predstavi družbene potencialne kulturne dediščine, drugi se nato osredotoči na občino Hrastnik ter natančno analizira relevantne prostorske, družbene in zgodovinske nivoje življenja v njej: strokovnjaki s področij arhitekture, etnologije in kulturne antropologije, ekonomije, geografije, turizma in urbane sociologije prispevajo vsak svoj pogled na plastovito podobo lokalnega okolja. V tretjem delu se zorni kot raziskave osredotoči na izbrano območje kulturne dediščine, torej opuščeno rudniško območje v središču Hrastnika; najprej je s fotoanalizo predstavljeno obstoječe stanje, zatem strokovno vrednotenje in varovanje (register kulturne dediščine ministrstva za kulturo), nato so povzete ključne razvojne značilnosti dediščine. Četrty del se obrača k implementaciji raziskovalnega dela. S prispevkom na temo raziskovanja skozi načrtovanje pojasnjujemo proces specifičnega raziskovanja, ki ga izvajajo načrtovalci, pri snovanju konkretnih oblikovnih rešitev in načrtov oboroženi tudi s spoznanji ostalih strok.

V tretjem sklopu je osrednji prostor namenjen predstavitvi rezultatov vključujočega načrtovanja. Uvodoma je ob refleksijah mentorjev predstavljen proces dela, sledijo pa trije projektni predlogi za revitalizacijo obravnavanega območja, ki so jih v sodelovanju s predstavniki lokalnih deležnikov pripravili mentorji in študentje arhitekture in urbanizma.

V sklepnem delu publikacije so predstavljeni utrinki s skupne razstave rezultatov vseh RevitLabov, ki je bila med 6. in 28. junijem 2024 na ogled v Spomeniškovarstvenem centru v Ljubljani in v lokalnem okolju stare strojnice v Hrastniku jeseni 2024.

	UVOD
3	O knjigi Sonja Ifko, Miloš Kosec, Ajda Bračič
6	O projektu HEI-Transform Sonja Ifko
10	Eksperimentalni laboratoriji – RevitLabi Sonja Ifko, Miloš Kosec

	INTERDISCIPLINARNO RAZISKOVANJE
20	Družbeni potenciali dediščine v kontekstu novega lokalizma Matjaž Uršič
	O občini in dediščini
30	Oris in položaj občine Hrastnik Barbara Lampič, Lea Rebernik, Simon Kušar
31	Pregled in implementacija trajnostnega prostorskega razvoja v občini Hrastnik Vlasta Vodeb
32	Podatki o registrirani dediščini v občini Hrastnik Tanja Hohnec
34	Nepremična kulturna dediščina na funkcionalno razvrednotenih območjih Barbara Lampič, Lea Rebernik, Simon Kušar
38	Vloga dediščine v razvoju lokalne skupnosti Jasna Fakin Bajec, Sandi Abram, Neža Čebren Lipovec
40	Pregled uveljavljanja ekonomskorazvojnih interesov v občini Hrastnik Mojca Marc, Iana Bilynets, Ljubica Knežević Cvelbar, Nina Ponikvar, Katja Zajc Kejžar
42	Hrastnik: oživljanje premogovniške dediščine z organizacijo dogodkov in povezovanjem v "rudarskih revirjih" Maja Turnšek
	Značilnosti dediščine in kulturne krajine
47	Pomen in varstvo dediščine Sonja Ifko
56	Dediščina rudarjenja v prostoru in času Sonja Ifko
60	Etnološki oris rudarskega Hrastnika in Hrastničanov Tanja Hohnec
	Raziskovanje skozi načrtovanje
66	Načrtovanje kot izvir raziskovalnih spoznanj Tadeja Zupančič

	VKLJUČUJOČE NAČRTOVANJE
72	Vključujoče načrtovanje in RevitLab Hrastnik Miloš Kosec
	O procesu
76	Refleksija – Kako vključujoče raziskovati in oblikovati Sonja Ifko
77	Refleksija Špela Hudnik
	Projekti
79	Zelena obzorja Projektna skupina 1
101	RTH 1860 feat. Pod pot Projektna skupina 2
113	Živim v Hrastniku in delam v Novih rovih Projektna skupina 3

O projektu HEI-Transform

Sonja Ifko

Področje ohranjanja nepremične kulturne dediščine (NKD) se v Evropi in svetu intenzivno preoblikuje in razvojno povezuje, da bo lahko učinkoviteje prispevalo k trajnostni prihodnosti. Ohranjanje, predvsem pa ponovna uporaba opuščene dediščine imata namreč regenerativne razvojne učinke.

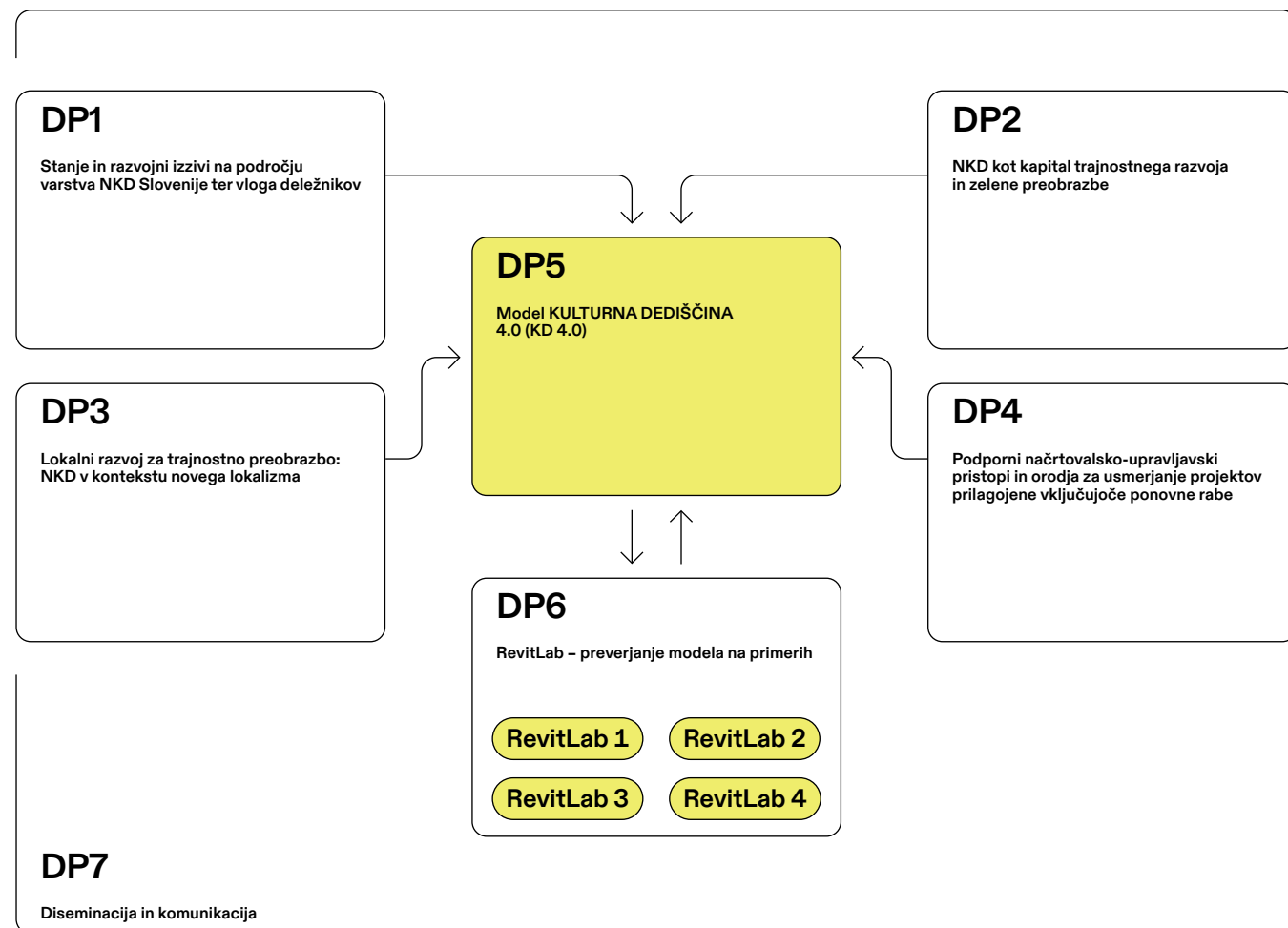
Transdisciplinarni raziskovalni projekt HEI-Transform izhaja iz teze, da lahko tudi v Sloveniji oživljanje opuščene NKD pomembno pospeši doseganje ciljev trajnostnega razvoja. Zato se v prvi vrsti osredotočamo na to, kako obstoječa in novorazvita znanja povezati v koherenten sistem načrtovanja, ki bo omogočil premik pri obravnavi dediščine v lokalnih okoljih. Cilji projekta so večrazsežni, z osnovnim fokusom na razumevanju dediščine ne le kot kulturne vrednote, ampak kot razvojnega vira in kapitala – tako kulturnega kot družbenega, ekonomskega in okoljskega.

Projekt, ki ga v okviru pogodbe J7-4641 v obdobju med oktobrom 2022 in septembrom 2025 financira ARIS, vodi Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani. V njem sodeluje več kot 35 raziskovalcev s štirinajstih področij (arhitektura, ekonomija, gradbeništvo, urbanizem, arheologija, etnologija, kulturna antropologija, umetnostna zgodovina, zgodovina, geografija, sociologija, psihologija, turizem in restavratorstvo). Raziskovalce, ki prihajajo s treh največjih slovenskih univerz ter z ZRC SAZU, Urbanističnega inštituta RS in Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, povezuje Interdisciplinarni medfakultetni inštitut UL za trajnostno varstvo dediščine, ki osredinja razvoj inovativnih trajnostnih praks na področju varstva NKD v Sloveniji.

Raziskava je prvič v Sloveniji povezala tako veliko število različnih strok in močno razširila tradicionalno polje raziskovanja dediščine. Prizadevamo si za razvoj transdisciplinarnih rezultatov za dobrobit dediščine in vseh, ki z njo in od nje živijo, zato razvijamo orodje, ki bo celostno usmerjalo proces oživljanja opuščene dediščine v najzgodnejših fazah načrtovanja.

Prosto dostopno orodje, ki smo ga poimenovali KD 4.0, bo namenjeno usklajevanju kulturnih, družbenih, ekonomskih in okoljskih vidikov pri načrtovanju posegov za oživljanje opuščene dediščine, da bodo ti zajeti enakovredno in v skladu s potrebami lokalnega okolja ter bodo prispevali k celovitemu doseganju trajnostnih ciljev lokalnih skupnosti in posledično tudi širšega prostora.

Raziskava je razdeljena v 7 delovnih paketov (DP)



Celota je zasnovana tako, da najprej v prvih štirih paketih analiziramo razmere na področju ohranjanja dediščine, nato preverjamo, kako razumemo dediščino kot trajnostni kapital in razvojni vir lokalnih skupnosti, preučujemo razmere v manjših lokalnih skupnostih in raziskujemo pristope, ki so jih razvili in implementirali v drugih okoljih, da bi povečali konkurenčnost in razvojno vključenost dediščine.

Na osnovi tega razvijamo model KD 4.0 s pomočjo konkretnih projektnih primerov, ki jih razvijamo v eksperimentalnem laboratoriju RevitLab. DP7 je namenjen komunikaciji, povezuje raziskovalce tako znotraj projekta kot navzven, ko predstavljamo rezultate znanstveni javnosti in deležnikom v procesih prilagojene ponovne rabe dediščine, vzporedno pa tudi širši javnosti.

40+

raziskovalcev

14

strokovnih področij

120+

raziskovalcev in sodelavcev

Eksperimentalni laboratoriji – RevitLabi Sonja Ifko, Miloš Kosec

Eksperimentalni laboratoriji – RevitLabi – so hrbtenica našega raziskovalnega projekta. V njih na pilotnih projektih preverjamo možnosti implementacije vključujočega načrtovanja, pri čemer uporabljamo t. i. na vrednostih za vse temelječi pristop (*values led approach*) in interdisciplinarno raziskovalno delo kot osnovo sodobnega konservatorstva.

Skozi delo v RevitLabih smo se raziskovalci skupaj z vsemi ostalimi sodelujočimi učili in se soočali s številnimi praktičnimi izzivi, ki so pri dejanskem izvajanju projektov praviloma odločilni, pa jih v akademskem okolju velikokrat zanemarjamo, ko narekujemo idealne poti za uresničevanje oživljanja dediščine.

RevitLabe smo zasnovali z namenom, da bi tako pridobljene izkušnje glede vključujočega načrtovanja in interdisciplinarnega sodelovanja kot rezultate (projektne predloge) v nadaljevanju raziskovalnega dela uporabili za optimizacijo teoretičnega modela in orodja KD 4.0. Hkrati pa projektne rešitve lokalnim skupnostim prinašajo konkretne predloge za reševanje izzivov, s katerimi se soočajo pri upravljanju kulturne dediščine.

Na štirih pilotnih območjih je v sodelovanju raziskovalcev, mentorjev ter študentov arhitekture in urbanizma (Fakulteta za arhitekturo UL) in krajinske arhitekture (Biotehniška fakulteta UL) nastalo dvanajst projektih predlogov. Na vrednostih za vse temelječi pristop, ki smo ga uporabili, je preverjal vlogo lokalnih deležnikov kot ključnih sooblikovalcev prihodnjih programov na obravnavanih območjih dediščine. Strokovnjaki ZVKDS so bili v proces vključeni kot deležniki, ki skrbijo za javni interes na področju kulturne dediščine, sodelovali pa so še predstavniki lokalnih skupnosti, nevladnih organizacij, gospodarstva in prebivalcev obravnavanih območij.

Preliminarne raziskave so pokazale, da oživljanje dediščine posebne izzive prinaša manjšim lokalnim skupnostim, še posebej v vzhodni Sloveniji. Zato smo lokacije izbrali v štirih manjših skupnostih na tem območju. Obravnavali smo historično jedro Kostanjevice na Krki, opuščeno rudniško območje v Hrastniku, kulturno krajino z arheološko dediščino grajskega griča v Gornji Radgoni in grad Hrastovec.

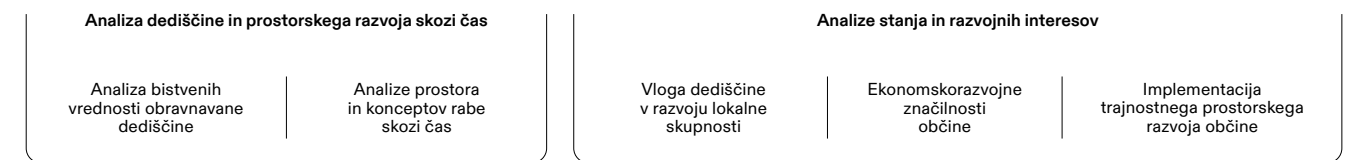
Da bi podrobneje preučili razmere za potencialno oživitev obravnavane dediščine, smo stanje v občinah raziskali z vidika ekonomskih interesov ter prostorskorazvojnih praks, v luči uresničevanja ciljev trajnostnega razvoja in vloge kulturne dediščine v življenju skupnosti in prebivalcev. Podrobneje smo raziskali tudi zgodovinskorazvojne značilnosti obravnavane dediščine.

Septembra in oktobra 2024 so bili rezultati eksperimentalnih laboratorijev predstavljeni v lokalnih skupnostih, kjer smo z razstavami in na zaključnih delavnicah povzeli njihovo delo in predvsem izkušnje vseh vključenih. Eden od pomembnih ciljev eksperimentalnih laboratorijev je bil ob simulaciji vključujočega in interdisciplinarnega načrtovanja oživljanja območij dediščine tudi doseči vpogled v procese odločanja na lokalni ravni in pripravljenost tako vseh vključenih deležnikov kot predvsem lokalnih skupnosti za transparentno in odprto sodelovanje; k temu so se zavezali v sporazumih, ki smo jih sklenili na začetku dela z lokalnimi skupnostmi. Tak vpogled bo pomemben za razumevanje procesov, povezanih z oživljanjem opuščene dediščine, pa tudi pristopov in načinov dela v posameznih lokalnih skupnostih. Prav tako bomo lahko osvetlili vlogo javnih služb in možnosti za implementacijo na vrednostih za vse temelječega pristopa v slovenski praksi v bližnji prihodnosti.

Dejstvo je namreč, da lahko po zaključenem osrednjem delu raziskav v RevitLabih vidimo, kje smo se kot raziskovalci in načrtovalci srečevali s ključnimi izzivi. Nujno je treba podrobno preučiti in analizirati tudi, kako se z izzivi na področju revitalizacije kulturne dediščine soočajo posamezna lokalna okolja – kako se je lotevajo in kje se kažejo možnosti za sistemske izboljšave. Vse to so pomembna izhodišča za optimizacijo orodja, ki ga razvijamo.

1. Interdisciplinarno raziskovanje

Strokovnjaki



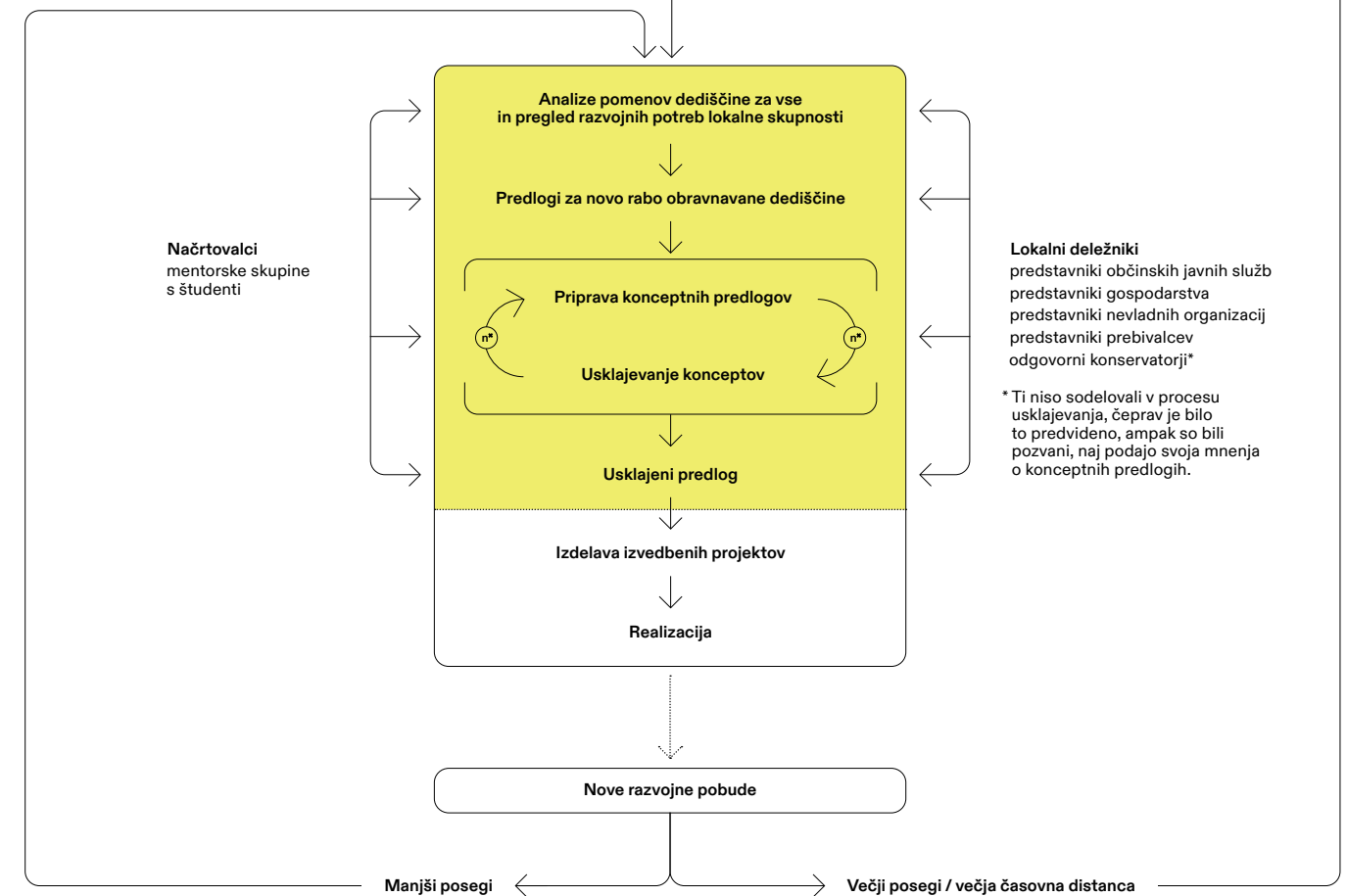
2. Opredelitev vseh pomenov

Strokovnjaki Lokalni deležniki



3. Vključujoče načrtovanje

Načrtovalci Lokalni deležniki





Proces dela je vključeval ogleda na terenu, intervjuje in delavnice z lokalnimi deležniki, analize arhivske dokumentacije, meritve ter interdisciplinarne raziskave širšega območja občine in regije, ki so privedli do končnih treh projektih predlogov za revitalizacijo dediščine.

Predavanje RevitLab Inštitut za trajnostno dediščino



Dr. Barbara Lampič
Dediščina na
razvrednotenih
območjih –
stanje in izzivi

14. 11. 2023
ob 11:00 uri

Predavalnica 2
FA UL



Lepo vabljani na predavanje geografije izr. prof. dr. Barbare Lampič z oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ki raziskovalno naslavlja izzive trajnostnega prostorskega razvoja.

Nazivskovalna skupina geografov s FF UL se dobro desetletje spremlja procesa in proučuje izzive vezane na funkcionalno razvrednoten prostor – tudi naslavljanje uvrstitvenih pristopov k prepoznavanju potencialov razvrednotenosti dediščine na nacionalni in lokalni ravni.

Predavanje je organizirano v okviru aktivnosti Restavracijskih Laboratorijev raziskovalnega projekta HEI-TRANSFORM – Dediščina za vključujočo trajnostno preobrazbo (ARIS-J7-4146).



V okviru projekta smo na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani izvedli več strokovnih predavanj za študente in zunanje obiskovalce. Predavatelji so bili raziskovalci pri projektu; poslušalcem so predstavili osnove svojega raziskovalnega področja. Poleg nujne podlage, ki so jo s tem pridobili v RevitLabe vključeni študentje, so bila predavanja koristna tudi za interdisciplinarno spoznavanje in povezovanje samih raziskovalcev.

Predavanje RevitLab Inštitut za trajnostno dediščino



Dr. Mojca Marc
Dediščina kot
trajnostni razvojni vir

10. 11. 2023
ob 9:00 uri

Vurnikova
predavalnica
FA UL



Lepo vabljani na predavanje ekonomistke izr. prof. dr. Mojce Marc, predavateljice na Ekonomski fakulteti UL, ki raziskuje in predava teme iz ekonomike poslovanja, poslovnega razumevanja ter ekonomskega projekta.

V predavanju se bo osredotočila na predstaviteljske vidike vrednotenja kulturne dediščine in celostnega razumevanja vključevanja dediščine v trajnostni razvoj.

Predavanje je organizirano v okviru aktivnosti Restavracijskih Laboratorijev raziskovalnega projekta HEI-TRANSFORM – Dediščina za vključujočo trajnostno preobrazbo (ARIS-J7-4146).

Predavanje RevitLab Inštitut za trajnostno dediščino



Dr. Matjaž Uršič
Prostorske vrednote,
lokalne skupnosti
in dediščina

27. 10. 2023
ob 10:00 uri

Predavalnica 2
FA UL



Lepo vabljani na predavanje sociologa izr. prof. dr. Matjaža Uršiča, predavatelja na Fakulteti za družbene vede UL, ki se poglavitno ukvarja s področjem urbane sociologije.

V predavanju se bo osredotočila na predstaviteljske vidike in vrednosti prostora in različne uporabnike. Izpostaviti bo ključne vidike in odnose, ki v kontekstu novega lokalnega umerjenega razvoja manjših slovenskih mest in krajev ter spodbujajo odnose do kulturne dediščine.

Predavanje je organizirano v okviru aktivnosti Restavracijskih Laboratorijev raziskovalnega projekta HEI-TRANSFORM – Dediščina za vključujočo trajnostno preobrazbo (ARIS-J7-4146).

Četrtni za dediščino Inštitut za trajnostno dediščino



Blaž Babnik Romaniuk
Participacija v praksi

4. 4. 2024
ob 17:30 uri

Predavalnica 2
FA UL



Arhitekt Blaž Babnik Romaniuk bo predstaviteljski projekt, ki jih je v svoji praksi razovel in vodil na participativnem načinu. Gre za likovno veščinskega kontinuiranega vključujočega načrtovanja projektov v Bartoških, Komnu in v Čelju, kjer sodeluje skupaj z občno vključujoče načrtovanje pri več prostorskih izzivih. Sodeloval bo s študenti in praktično metode izvajanja, ki so ključne in njegovo vizualno mediacijo vodila pri uspešnosti in načrtovanju.



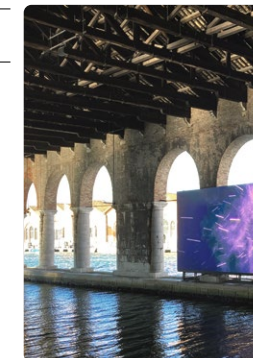
Četrtni za dediščino Inštitut za trajnostno dediščino UL



dr. Dimitrij V. Mlekuž
Dediščina v
antropocenu: kako
misli dediščino
ob koncu časa

19. 10. 2023
ob 18:00 uri

Plečnikova
predavalnica



Lepo vabljani na predavanje arheologa izr. prof. dr. Dimitrija V. Mlekuža, predavatelja na Filozofski fakulteti UL in strokovnjaka ZRCRS, ki se ob arheološkem raziskovanju povezuje temam vezanim na celostno razumevanje vloge in pomena dediščine.

Predaval bo o antropocenu kot geološkem obdobju, ko geološki procesi nenehoma delujejo in pravi splošno, kar prinese tudi krizo kategorij. Izhajal bo iz najnih zgodnjih sodobnih odločitev dediščine. Kaj je dediščina v antropocenu? Kako v tem času misliti dediščino in kako privede do?

Predavanje je organizirano v okviru aktivnosti Restavracijskih Laboratorijev raziskovalnega projekta HEI-TRANSFORM – Dediščina za vključujočo trajnostno preobrazbo (ARIS-J7-4146).



Naselbinska dediščina

Industrijska dediščina

Arheološka dediščina

Grajska dediščina

Interdisciplinarno raziskovanje

Družbeni potenciali dediščine v kontekstu novega lokalizma

Matjaž Uršič

V primeru Slovenije se zdi, da so elementi tradicije in lokalnosti nadvse pomembna sestavina pri gradnji kulturne identitete in še vedno pomembno vplivajo na upravljanje nepremične kulturne dediščine. S tega vidika v Sloveniji kljub procesom modernizacije in globalizacije še vedno pomembno vlogo igrajo t. i. “novi lokalizmi” (Strassoldo, Tessarin, 1992), ki pomenijo specifičen preplet povezanosti navznoter (v skupnost) ob hkratnem povečevanju pomena sodelovanja in odvisnosti od širših (zunanjih) vplivov. Za območja, kjer je prisoten novi lokalizem, je značilno, da prebivalci uporabljajo nove tehnologije, se zavedajo obstoja drugačnosti ter zaradi določenih potreb spreminjajo vzorce obnašanja, vendar so obenem še vedno močno vezani na “domače” oziroma lokalno specifično kulturno okolje. Potenciali novega lokalizma so v kontekstu nepremične kulturne dediščine v Sloveniji premalo izrabljeni. Domnevamo lahko, da večjo stopnjo integracije razvojnih potencialov nepremične kulturne dediščine in novega lokalizma preprečuje svojevrstna politična prostorsko načrtovalska kultura, ki še vedno goji tradicijo neformalnega in delno tudi javno nepodprtega (nelegitimnega) poseganja v prostor. Namen raziskave je preučiti možnosti za vzpostavljanje novih pogojev upravljanja nepremične kulturne dediščine, ki bodo skušali presegati pretirano hierarhizirano obstoječa lokalna razmerja pri razvoju te dediščine. Ključni poudarek torej ni na zmanjševanju ravni varovanja, ohranjanja nepremične kulturne dediščine, temveč je to osredotočenje na potencialne modifikacije, restrukturacijo lokalnih hierarhij, ki zavirajo bolj trajnostno naravnani razvoj nepremične kulturne dediščine.

Podatki iz raziskave “Vloga nepremične kulturne dediščine pri ohranjanju kvalitete življenja v lokalnih skupnostih” (Uršič et al., 2024), ki je bila izvedena na vzorcu 1150 oseb v Sloveniji (graf 1), kažejo, da kot najpomembnejša dimenzija nepremične kulturne dediščine močno izstopa identiteta kraja, ki ji sledijo lepota (estetika) kraja in druge dimenzije. Kljub pomembnosti dimenzij, ki se nanašajo na ekonomske dejavnosti (npr. spodbujanje turizma, omogočanje zaslužka, spodbujanje podjetništva), je iz raziskave HEI-Transform razvidno, da je ključni pomen nepremične kulturne dediščine v njeni simbolno-kulturni vrednosti oz. simbolnem kulturnem kapitalu, ki pomeni osnovo za nadaljnje mreženje, oblikovanje prostorskih dejavnosti (npr. spodbujanje dogodkov, povezovanje ljudi v kraju, spodbujanje ustvarjalnosti, druženje, izboljševanje

okoljske ozaveščenosti, prostočasne dejavnosti, hobiji itd.) in razvoj drugih oblik ekonomskega kapitala (npr. spodbujanje turizma in podjetništva, omogočanje zaslužka itd.). Podatki iz raziskave torej kažejo, da je za Slovenijo značilna izjemna navezanost na nepremično kulturno dediščino na lokalni ravni. Vprašani v raziskavi so namreč še posebej izpostavljali, kako pomembna je nepremična kulturna dediščina za lokalno identiteto oz. identiteto kraja, pri čemer se identificirajo s simbolnimi, kulturnimi in arhitekturno-urbanističnimi elementi te dediščine. Dediščina kot taka je torej jedro reprezentacij o tem, kaj so značilnosti kraja, krajevnost in lokalna skupnost. Ta izrazita navezanost vprašanih na pomen nepremične kulturne dediščine kaže na njeno izjemno vlogo pri oblikovanju razvojnih strategij krajev, mest in prostora v Sloveniji nasploh.

Izrazit pomen nepremične kulturne dediščine in navezanost nanjo kažeta na elemente novega in starega lokalizma, ki so še opaznejši, ko identitetno-kulturne pomene te dediščine povežemo s praktičnim izvajanjem ukrepov, ki se dotikajo vsakdanjega življenja v kraju in lokalnih skupnostih. Tako na primer med najvplivnejše dejavnike, ki po mnenju vprašanih lahko dvignejo pomen nepremične kulturne dediščine ter možnosti za sodelovanje v procesu njene rabe, upravljanja in razvoja, spadata zagotovitev zadostne finančne podpore za promocijo in povezovanje ljudi glede pomena nepremične kulturne dediščine ter povezovanje lokalnih izobraževalnih institucij (graf 2). V drugo skupino pomembnih faktorjev spada sistemsko izobraževanje o nepremični kulturni dediščini na ravni države, omogočanje fizičnih prostorov za dejavnosti, povezane z nepremično kulturno dediščino, in odpravljanje birokratskih ovir. Zanimivo je, da je med najšibkejšimi dejavniki, ki vplivajo na dvig pomena nepremične kulturne dediščine, navedeno oblikovanje boljše zakonodaje za ravnanje z njo. Vprašani torej izkazujejo relativno visoko stopnjo zaupanja v lokalne institucije in lokalne akterje, ki so ključni generatorji sprememb, povezanih z rabo in upravljanjem nepremične kulturne dediščine, pri čemer so v veliki večini mnenja, da oblikovanje boljše zakonodaje ne bi bistveno spremenilo razmerij, ki v lokalnem okolju že obstajajo in učinkujejo na dediščino. Omenjeni šibki faktor potencialnega izboljševanja zakonodaje latentno nakazuje relativno majhno vlogo formalnih (državno podprtih) politik in večjo vlogo lokalnih akterjev, kar kaže na močno prisotnost (novih) lokalizmov.

Graf 1: Kako pomembna je nepremična kulturna dediščina v vašem kraju za ...



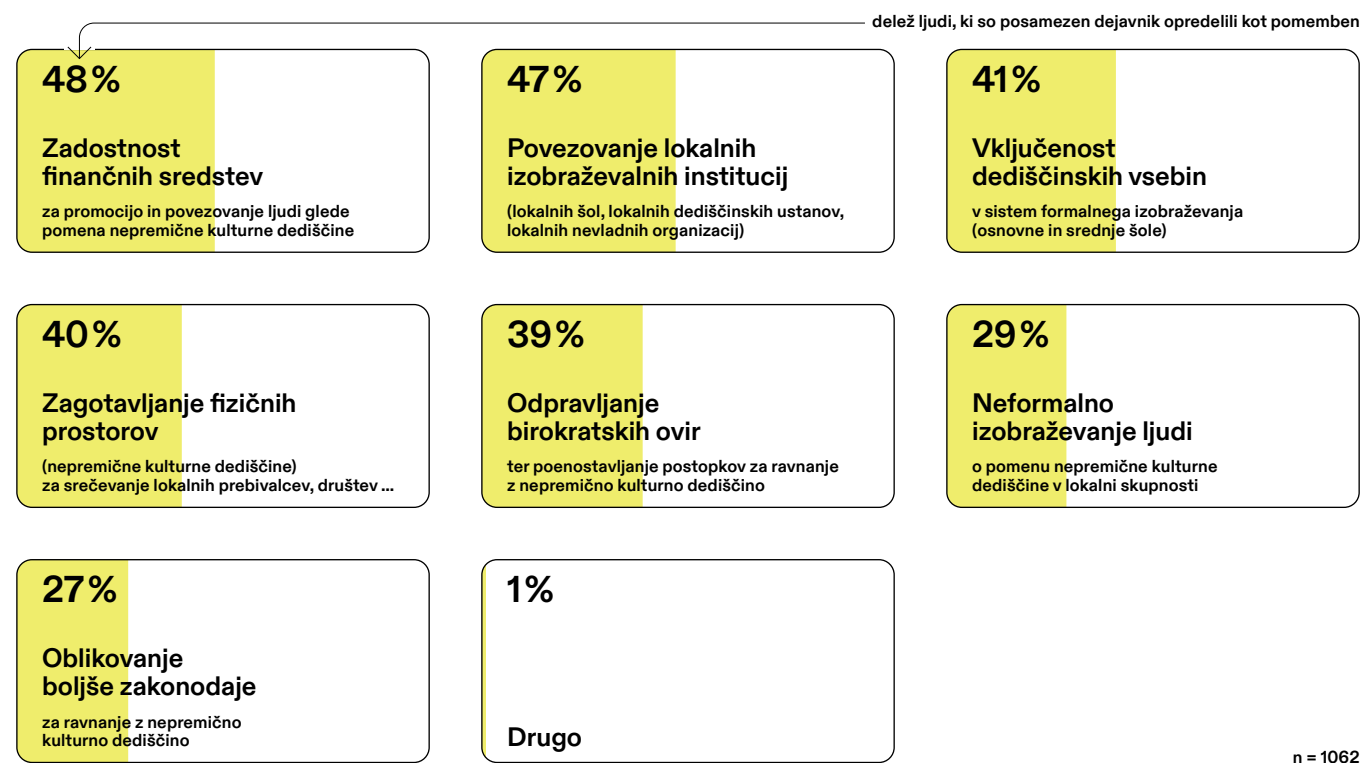
n = 1051

VIRI

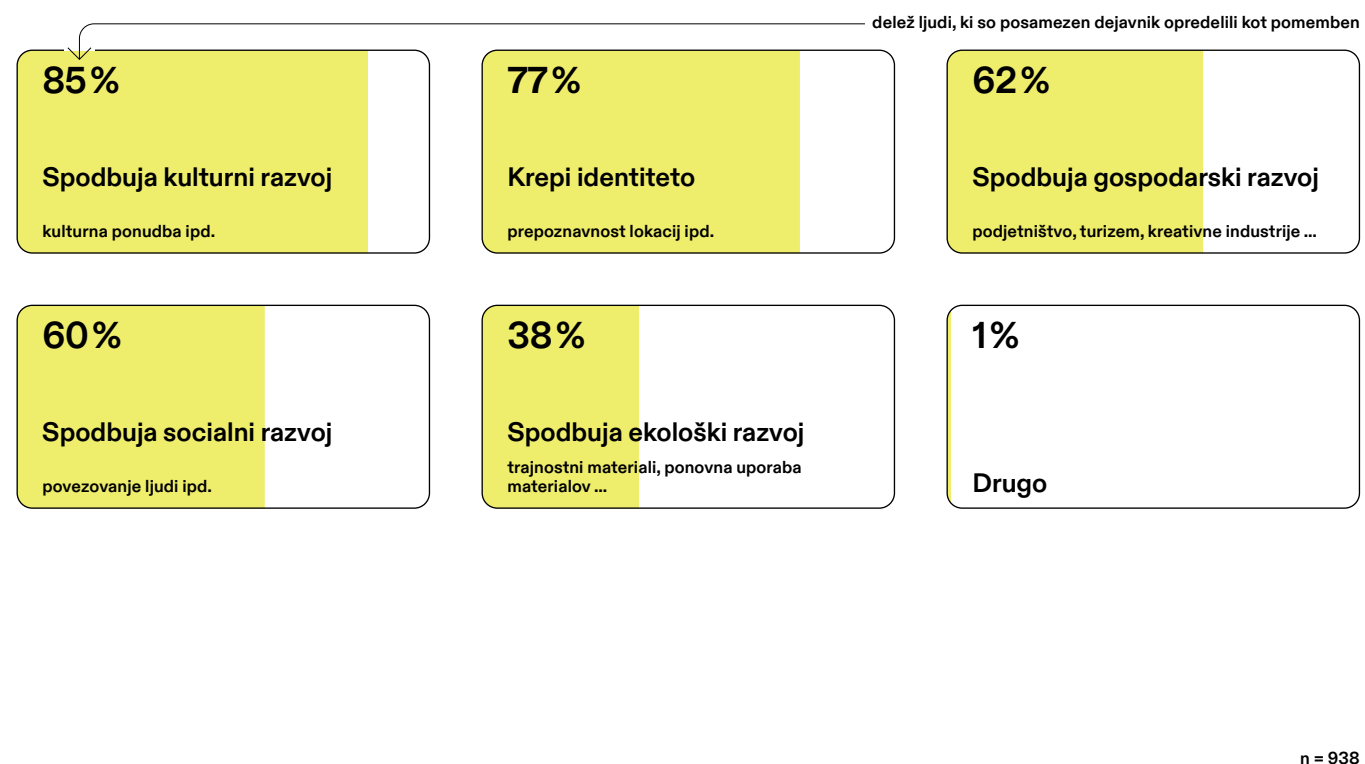
Strassoldo, Raimondo, in Tessarin, Nicoletta (1992): *Le Radici Del Localismo: Indagine Sociologica Sull'appartenenza Territoriale in Friuli*. Trento: Reverdito.

Uršič, Matjaž; Brečko, Barbara; Hrast - Filipovič, Maša (2024): DP3-A1.3 – Poročilo o družbenih potencialih dediščine v kontekstu novega lokalizma s podrobnejšo analizo potencialov lokalnih skupnosti z RevitLabi skupaj z metodologijo evidentiranja osnovnih informacij. Poročilo projekta: HEI-Transform – Dediščina za vključujočo trajnostno preobrazbo. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

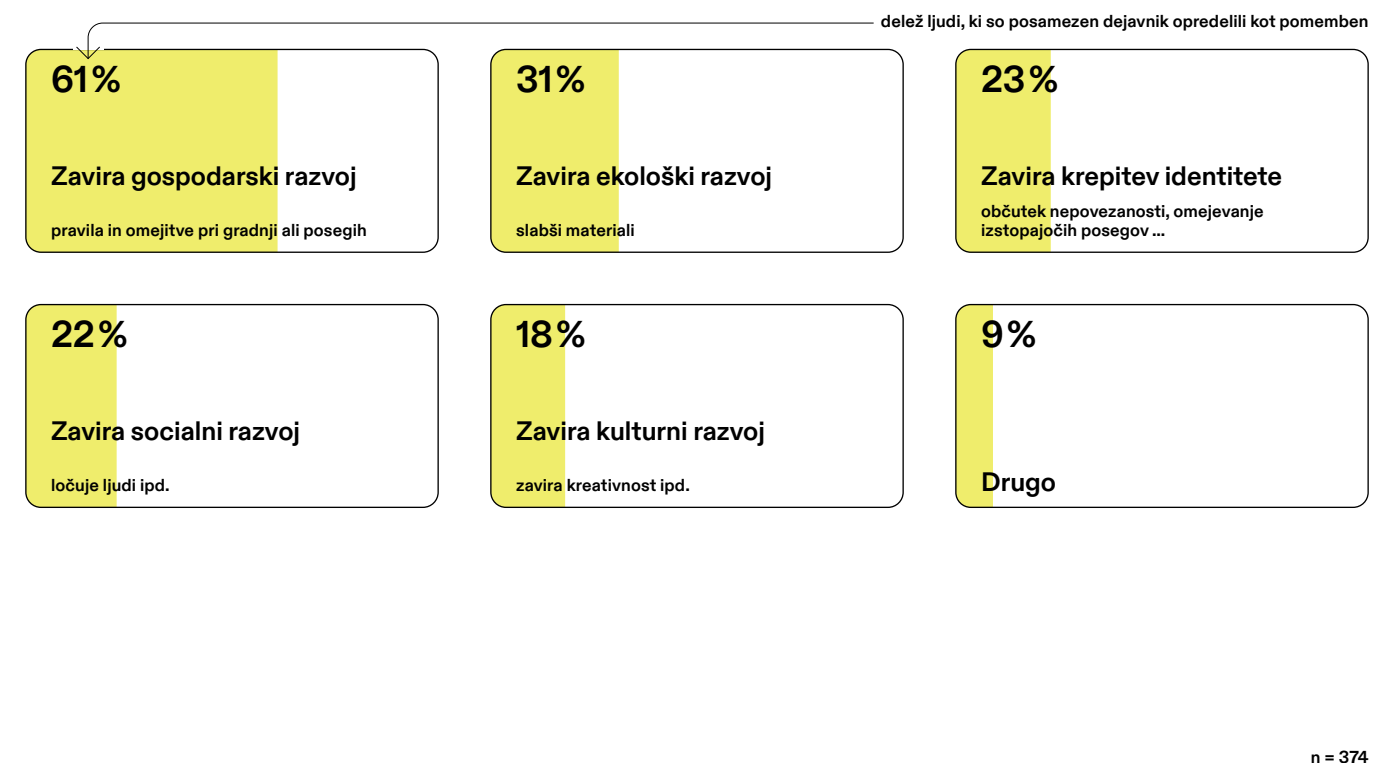
Graf 2: Kateri dejavniki lahko prispevajo k dvigu pomena nepremične kulturne dediščine med prebivalstvom?



Graf 3: Zakaj je nepremična kulturna dediščina lahko priložnost?



Graf 4: Zakaj je nepremična kulturna dediščina lahko breme?



Graf 5: Pripravljenost na participacijo in aktivizem

oz. pripravljenost na sodelovanje v različnih delovnih akcijah, pozivih, dogodkih in drugih aktivnostih, ki so vezane na rabo, upravljanje, spreminjanje, ohranjanje in razvoj nepremične kulturne dediščine v lokalnih skupnostih v Sloveniji

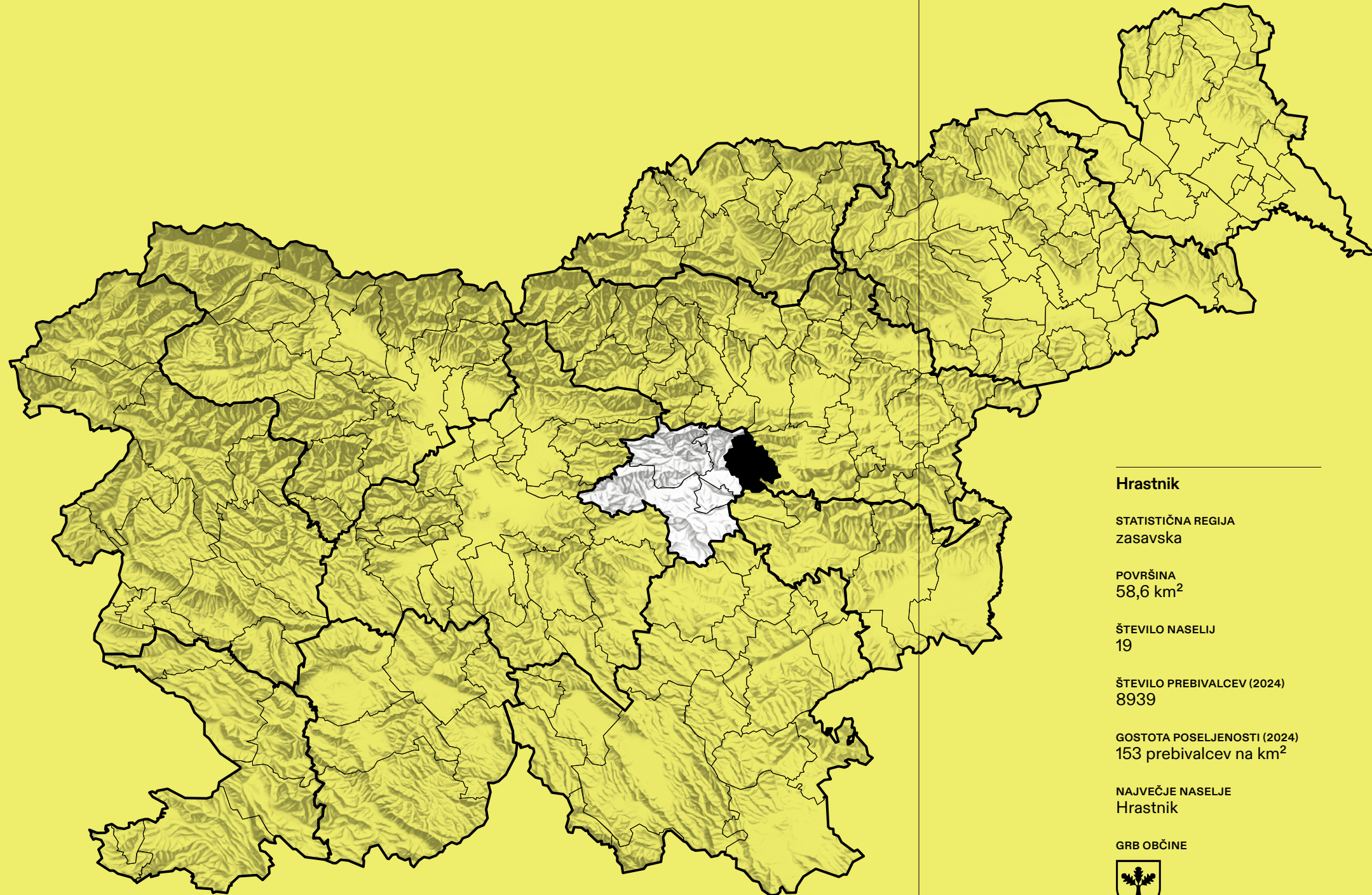




Hrastnik

Osnovni podatki o občini

Legra občine v Sloveniji in statistični regiji



Hrastnik

STATISTIČNA REGIJA
zasavska

POVRŠINA
58,6 km²

ŠTEVILO NASELIJ
19

ŠTEVILO PREBIVALCEV (2024)
8939

GOSTOTA POSELJENOSTI (2024)
153 prebivalcev na km²

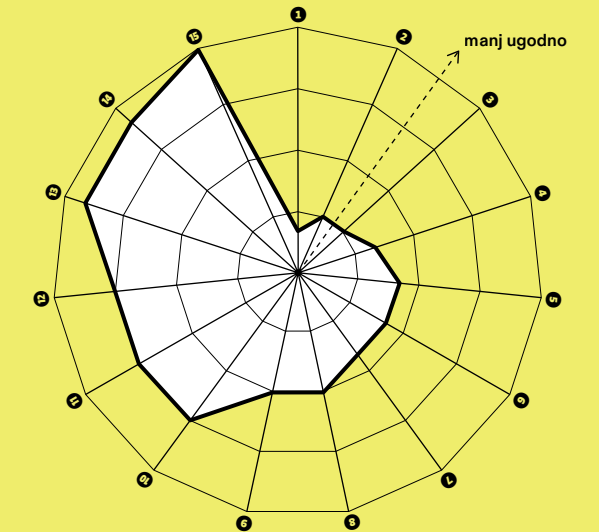
NAJVEČJE NASELJE
Hrastnik

GRB OBČINE



Kakovost življenja v statistični regiji

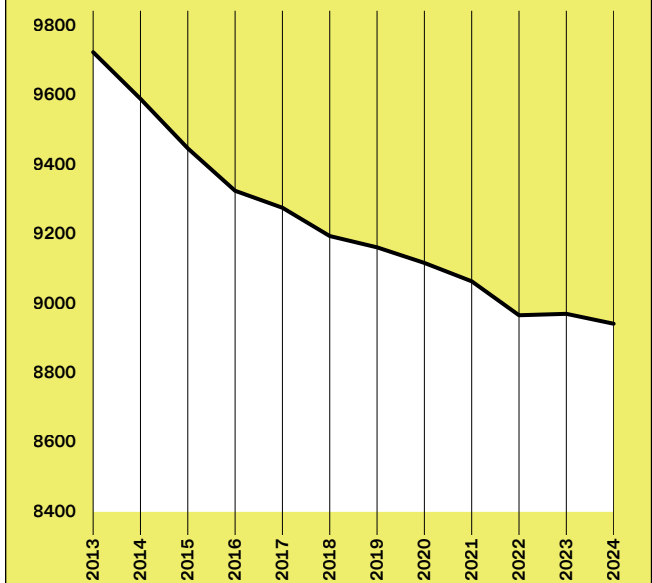
Rangi področij kakovosti življenja od 1 do 12 (1: najugodnejše stanje)



- 1 Izobrazba
- 2 Varnost
- 3 Dostopnost
- 4 Stanovanje
- 5 Podneb. spremembe
- 6 Delo
- 7 Digitalna preobrazba
- 8 Prostor
- 9 Zdravje
- 10 Energ. samooskrba
- 11 Soc. izključenost
- 12 Okolje
- 13 Upravljanje
- 14 Dohodek
- 15 Kultura

Vir: Poročilo o regionalnem razvoju 2018–2022, 2023

Gibanje števila prebivalcev v občini



Vir: SURS, 2024

Oris in položaj občine Hrastnik

Barbara Lampič, Lea Rebernik, Simon Kušar

O občini in dediščini

Občina Hrastnik leži v osrednjem delu Slovenije. Meri 58,6 km², leta 2024 pa je v njenih 19 naseljih živelo slabih 9000 prebivalcev (8939). Gostota poselitve je 153 prebivalcev na km², kar je nad slovenskim povprečjem. Največje naselje v občini je občinsko središče Hrastnik (4794 prebivalcev).

Občina Hrastnik je del zasavske statistične regije, najmanjše slovenske regije, ki je bila v preteklosti močno industrializirana. Po kakovosti življenja se območje danes uvršča v slovensko povprečje (6. mesto med 12 statističnimi regijami). Ključni razvojni izzivi v regiji so povezani z zdravjem, pomanjkanjem delovnih mest ter okoljskimi in prostorskimi posledicami industrializacije. V primerjavi z drugimi regijami pa je tu ugodnejše stanje na področju varnosti, dostopnosti javnega potniškega prometa in socialne vključenosti. Koeficient razvitosti občine Hrastnik znaša 1,01, kar pomeni, da se tudi sama občina uvršča med povprečno razvite v Sloveniji.

Reliefno zelo razgibana občina je del Posavskega hribovja. Glavna poselitvena os, kjer je gostota prebivalcev in gospodarskih aktivnosti največja, je ob potokih Boben in Brnica. Ostali deli občine so redko poseljeni. Zaradi hribovitosti v občini prevladuje gozd (65,8 %), kmetijska zemljišča pa obsegajo 25,6 % površin. Prevladujejo travniki, njiv je le za vzorec (komaj 53,8 ha oziroma 3,6 % kmetijskih zemljišč). Pozidana zemljišča pokrivajo 7,2 % površine občine.

V preteklosti je bila najpomembnejša gospodarska dejavnost industrija, vendar je z zaprtjem nekaterih tovarn in rudnika rjavega premoga nato prišlo do zelo intenzivnega procesa deindustrializacije. Nekaj industrije je v Hrastniku še danes (na primer Steklarna Hrastnik, d. o. o., in TKI Hrastnik, d. d.), kljub temu pa pomemben del delovne sile odhaja na delo v druge občine, predvsem ljubljansko. Glede na indeks delovne migracije (66,6) lahko govorimo o zmerno bivalni občini. Zaton gospodarske vloge

se kaže v zmanjšanju števila prebivalcev (med letoma 2013 in 2024 za 774 oziroma za 8,0 %), pa tudi v prisotnosti funkcionalno razvrednotenih industrijskih in rudarskih območij (10 območij, skupna površina 27 ha). Pomembna naravovarstvena območja (Natura 2000) zavzemajo dobro četrtino površine občine (25,4 %).

VIRI

Kušar, S., Bobovnik, N., Lampič, B. 2023: Poročilo o regionalnem razvoju 2018–2022. Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj.

Statistični urad Republike Slovenije [SURs]: Prebivalstvo – izbrani kazalniki, občine in naselja, Slovenija, letno. 2024. URL: <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05C5006S.px>.

Varstveni režimi kulturne dediščine (eVrd). 2024. Ministrstvo za kulturo. URL: <https://podatki.gov.si/dataset/varstveni-rezimi-kulturne-dediscine-evrd>.

Pregled in implementacija trajnostnega prostorskega razvoja v občini Hrastnik

Vlasta Vodeb

O občini in dediščini

Trajnostni razvoj je kot odgovor na pereča vprašanja glede podnebnih in demografskih sprememb, gospodarskega razvoja in družbene pravičnosti v številnih državah po vsem svetu postal pomemben koncept oziroma pristop k prostorskemu načrtovanju. Pregled prostorskega razvoja v občini Hrastnik zajema izbrane principe trajnostnega prostorskega razvoja. Osnova za oceno so občinski prostorski načrti in strateški akti, statistični podatki, izbrane pretekle in prihodnje naložbe občine ter pregled na terenu.

Vizija prostorskega razvoja občine Hrastnik po občinskem prostorskem načrtu (OPN) vključuje ustvarjanje takšnih prostorskih razmer, da bo omogočena uravnotežena in učinkovita raba prostora za hitrejši gospodarski, socialni, kulturni in demografski razvoj ter kakovostno življenje v vseh naseljih občine. Izboljšanje demografske slike postaja v času negativnih trendov na tem področju eden pomembnejših ciljev trajnostnega prostorskega razvoja. V občini od leta 2013 beležimo upad števila prebivalcev, negativen selitveni in naravni prirast. V prihodnosti lahko zaradi indeksa staranja (216 v letu 2024, od leta 2013 porast za 56,4) pričakujemo nadaljnji upad števila prebivalcev. Razvojne prioritete občine, za katero se z OPN zagotavljajo prostorski pogoji, vključujejo zagotovitev celovitega razvoja osrednjega poselitvenega območja z naseljema Hrastnik in Dol pri Hrastniku z Brnico, vzpostavitev pogojev za celovito obnovo dotrajanih stanovanjskih sosesk, razvoj centralnih dejavnosti ter prestrukturiranje in obnovo industrijskih objektov, ki niso v uporabi. Na področju prometne infrastrukture se spodbujanje trajnostnega prostorskega razvoja kaže v določilih OPN, da je treba poleg cest zagotoviti ustrezne povezane površine za pešce in kolesarje, dostopna postajališča JPP in javna parkirišča. Pri tem naj omenimo, da je število osebnih avtomobilov od leta 2012 naraslo za 8,3 %. V občini Hrastnik je zaznati močne poselitvene pritiske

na krajinsko pomembne kmetijske površine, zato OPN posebej predpisuje ohranjanje zelene cezure. Dostopne in ustrezne javne storitve (glede zmo-gljivosti in programov) so eden od pomembnih vidikov zagotavljanja družbene plati trajnostnega razvoja. Zaradi staranja prebivalstva (porast starejših od 80 let za 7,9 % od leta 2013) se pojavlja problem zagotavljanja oskrbe za starejše, tako institucionalne kot alternativne. V okviru participativnega proračuna za leto 2023/24 so v občini uredili nekaj zelenih javnih površin, zgradili več pitnikov in uredili skupne prostore za druženje. Občina podpira razvoj obrti in podjetništva, razvoj proizvodnih dejavnosti pa se omejuje na obstoječe industrijske komplekse Steklarne Hrastnik (vključno z območjem nekdanje steklarske kolonije), Tovarne kemičnih izdelkov in Rudnika Trbovlje - Hrastnik. Po OPN je razvojna prioriteta tudi trajnostna raba energije. V občini fosilna goriva zamenjujejo z gorivi, ki vsebujejo manj ogljika, ali z biomaso. Učinkovita in varčna raba energije je trajna usmeritev tudi pri načrtovanju novogradenj ter prenov in sanacij objektov v občini.

Dejansko stanje na terenu je pokazalo, da v preteklosti posegi v prostor niso upoštevali vseh elementov za doseganje trajnostnega razvoja (npr. preнове, kjer niso ohranili varovanih elementov kulturne dediščine, razpršena gradnja, raba neobnovljivih energijskih virov ...). Občina lahko predvidi trajnostne prostorske ureditve in optimalno razmestitev dejavnosti po prostoru ter postavi pogoje varstva kulturne in naravne dediščine, vendar realizacije trajnostnih principov v prostoru ne more v celoti zagotoviti.

VIRI

Odllok o Občinskem prostorskem načrtu Občine Hrastnik, Uradni vestnik Zasavja, 3500-2/2016, 4. 2. 2016

Občina Hrastnik; <https://www.hrastnik.si/>

Lokalni program za kulturo 2017–2019

Podatki o registrirani dediščini v občini Hrastnik

Tanja Hohneć

O občini in dediščini

V občino Hrastnik sodi 19 naselij. Varovanje tukajšnje nepremične kulturne dediščine (NKD) sodi v pristojnost območne enote ZVKDS v Celju. V register NKD je na območju občine vpisanih 120 enot različnih zvrsti. Že leta 1989 je bil izdelan predlog za razglasitev kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini, vendar so jih z odlokom razglasili šele leta 2006 (le pet cerkva, kamnito stebrno znamenje, Mlakarjevo stanovanje in vilo de Seppi). Z etnološkega, urbanističnega in krajinskega vidika je bilo leta 2002 obravnavano ruralno območje z naselji Turje, Krnice, Marno in Šavna Peč. Kot (etnološki) kulturni spomenik so ovrednotili 22 kozolcev, 7 hramov, 6 hlevov (gospodarskih poslopij), 6 kašč (ena najstarejših ima letnico 1722), 4 hiše, gepl, zidanico in mežnarijo. V register so bile ob tem poleg nekaj domačij vpisane še gostilna in štiri naselbinske enote: Krnice z vaškim jedrom, Šavna Peč, Turje in zaselek Zgornje Marno. Leta 2021 je bilo ovrednoteno in v register vpisano ožje območje nekdanjega rudnika rjavega premoga, ki leži južno od Ulice prvoborcev in vzhodno od Trga Franca Kozarja, kjer ga zamejujejo novejšje industrijske stavbe. Na območju so kot dediščina identificirani vhodni rov rudnika, jašek, bunker s transportnim trakom, strojnica (*mašinhauš*) ter transformatorska in kompresorska postaja z ohranjenimi rudniškimi stroji. Tu sta tudi posodobljena toplarna in rudarsko (Mlakarjevo) stanovanje.

Od evidentirane stavbne dediščine podeželja so se od devetdesetih let 20. stoletja do danes večinoma ohranile pretežno gospodarske stavbe, ki pričajo o kmečkem načinu življenja in gospodarjenja skozi stoletja. Sicer se je ruralno območje v zadnjih dvajsetih letih suburbaniziralo, saj se številne

novogradnje in prenove stanovanjskih hiš z urejanjem neposredne okolice naslanjajo na zglede iz urbanega okolja. Preostanki kmetijstva temeljijo na živinoreji (govodoreja, prašičereja, reja drobnice), sadjarstvu (zlasti ohranjanje travniških sadovnjakov), čebelarstvu, zeliščarstvu in različnih oblikah dopolnilnih dejavnosti na kmetijah.

O prazgodovinski in rimski poselitvi tega območja govorijo zapisi o arheoloških najdbah in ostalinah 4 arheoloških najdišč. V Krnicah je prazgodovinsko gomilno grobišče, v Kovku je prazgodovinska naselbina, v Turjah so ostanki antičnega žganega grobišča, na levem bregu Save v Podkrajju pa so prezentirani ostanki manjše rimskodobne naselbine s svetiščem, posvečenim rečnima božanstvoma Adsaluti in Savusu.

VIRI

Register nepremične kulturne dediščine; <https://geohub.gov.si/ghapp/giskd/>

Kulturni spomeniki v občini Hrastnik. Uradni vestnik Zasavja št. 5, leto XXXXI, 31. 3. 2006; https://www.hrastnik.si/fileadmin/user_upload/uradni_vestnik_zasavja/2006/Uvz-05.pdf.

Občina Hrastnik; <https://www.hrastnik.si/zivljenje-v-hrastniku/kmetijstvo/>

Občina Hrastnik; zgodovina Hrastnika; <https://www.hrastnik.si/o-hrastniku/zgodovina-hrastnika/>

Zadrečko lončarstvo; <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/zadrecko-loncarstvo-copy-2/>

Strokovne zasnove varstva kulturne dediščine za naselja: Krnice, Marno, Šavna Peč, Turje. Arhiv ZVKDS, OE Celje, št. 02-1895/16-97/02, NC 625/02.

Shema 1: Nepremična kulturna dediščina v občini Hrastnik

Vir: ISKD, 2024

120

enot, vpisanih v register nepremične kulturne dediščine

9

spomenikov lokalnega pomena

98

registriranih enot dediščine različnih zvrsti

Shema 2: Varovane stavbe, spominski objekti in kraji

Vir: ISKD, 2024

22

kozolcev

7

hramov

6

hlevov (gospodarskih poslopij), kašč

5

cerkva

4

hiše, arheološka najdišča

1

vila, gepl, mežnarija

Nepremična kulturna dediščina na funkcionalno razvrednotenih območjih

Barbara Lampič, Lea Rebernik, Simon Kušar

O občini in dediščini

V občini Hrastnik je bilo leta 2023 evidentiranih deset funkcionalno razvrednotenih območij (FRO), dve območji pa pomembno označuje tudi stavbna dediščina (markantna vila de Seppi in propadajoča vila na Grajski poti). Skupaj je v občini 122 enot nepremične kulturne dediščine (NKD), prostorsko pa varovana območja NKD pokrivajo 1,7 % površine.

Po režimu varovanja močno prevladuje registrirana dediščina. Zgolj devet enot NKD je zavarovanih s statusom spomenika lokalnega pomena, spomenikov državnega pomena pa v občini ni. Med zvrstmi dediščine prevladujejo stavbe (93), upoštevajoč tipe NKD pa enote profane stavbne dediščine (86).

Na podlagi režima varovanja (upoštevajoč registrirano dediščino in spomenike lokalnega pomena) in zvrsti (le izbrane: stavbe, stavbe s parki in vrtovi, parki in vrtovi ter drugi objekti in naprave) smo zožili nabor relevantne dediščine, nato pa smo s terenskimi obiski pregledali in popisali stanje in funkcionalnost 21 enot NKD v občini. Pri terenskem delu smo ugotovili, da je bila v preteklih letih ena od enot porušena (kozolec domačije Šavna Peč 9), zato smo jih v nadaljnjih analizah obravnavali le 20.

Struktura dediščine je v občini Hrastnik zelo specifična, kar je potrdil tudi terenski pregled. Med dediščino namreč ne glede na lego prevladujejo različna gospodarska poslopja (npr. kozolci topjarji, pogoste so tudi kašče), med sakralno stavbno dediščino pa cerkve. Več kot polovica na terenu pregledanih objektov je v dobrem fizičnem stanju, preseneča pa dejstvo, da so v boljšem stanju objekti in območja registrirane dediščine, in ne spomeniki lokalnega pomena, kot se kaže pri ostalih občinah znotraj projekta.

Pri pregledu dediščine na terenu smo poseben poudarek namenili funkcionalnosti NKD. Čeprav se občina Hrastnik sooča z zmanjševanjem števila prebivalcev, so povsem opuščene zgolj štiri enote NKD (npr. vila na Grajski poti 3 in vila de Seppi), ena je delno opuščena (domačija Brnica 38 in 40), vse ostale (15) pa so v celoti v funkciji. Posebej pomembni so najnovejši načrti za ponovno ožvitev vile de Seppi, ki je pomembno povezana z industrijsko tradicijo in vpeta v zgodovino Hrastnika. Po prenosu lastništva s Steklarne Hrastnik na občino se je v letu 2024 začela aktivna priprava dokumentacije za postopno obnovo stavbe, občina pa že načrtuje prijavo na večji razpis Ministrstva za kulturo.

Prvotna funkcija objektov NKD se precej spreminja, zato je bila določitev prevladujoče dejavnosti objektov na terenu včasih težavna. Kozolci, ki so ponekod že povsem izgubili svojo prvotno funkcijo, ostajajo v kmetijski rabi, a za skladiščenje kmetijske mehanizacije in drugega materiala (6 enot). Sledijo javne storitve (npr. cerkev, železniška postaja) in enote, namenjene bivanju. Dva objekta sta danes namenjena turizmu (v kašči na domačiji Šavna Peč 2, ki je bila z EU-sredstvi prenovljena leta 2012, si je mogoče ogledati muzejsko zbirko), dve enoti NKD pa industriji in obrti.

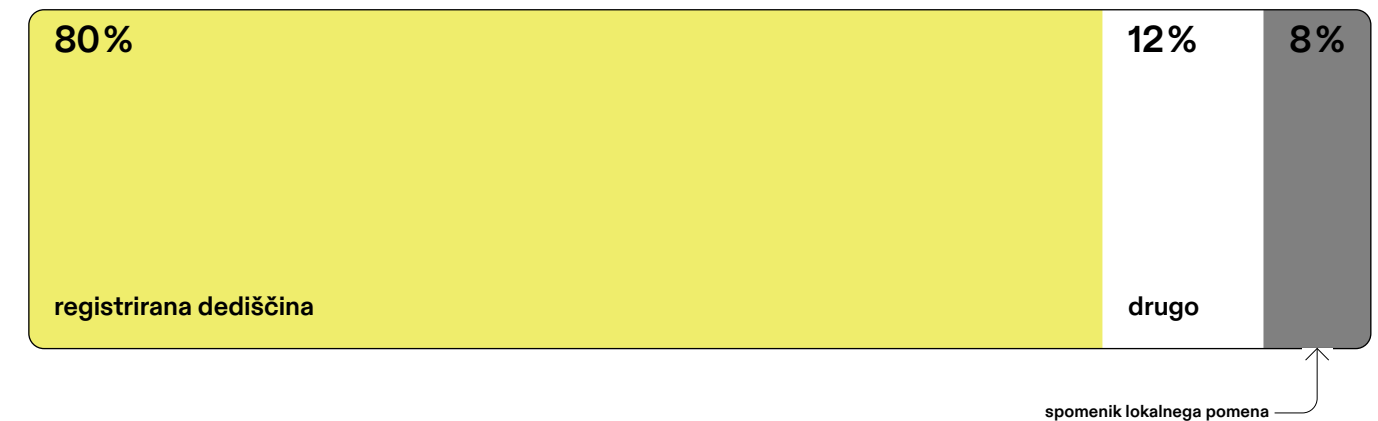
VIRI

Statistični urad Republike Slovenije [SURs]: Prebivalstvo – izbrani kazalniki, občine in naselja, Slovenija, letno. 2024. URL: <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/si/Data/-/05C5006S.px>.

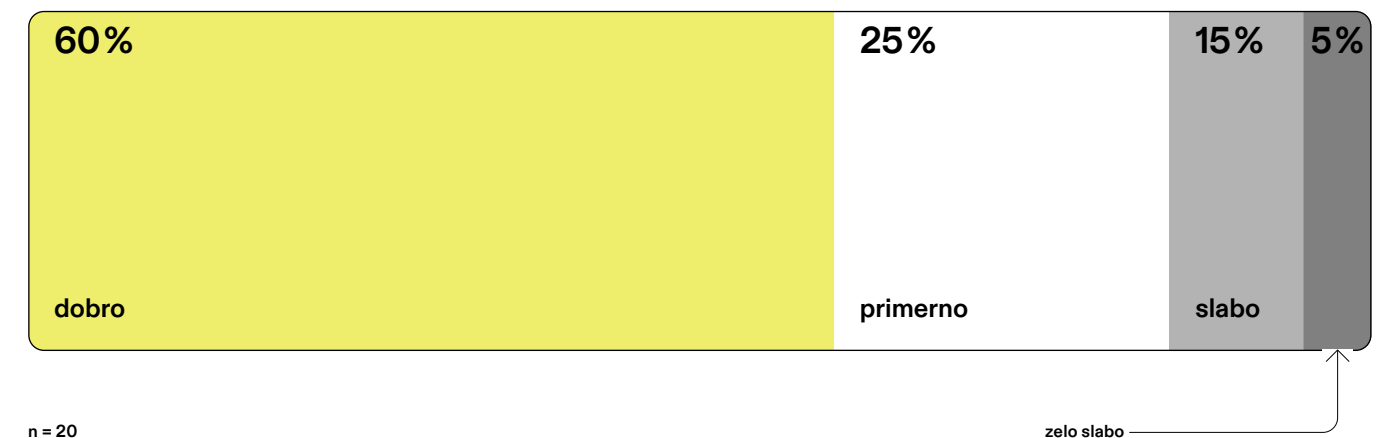
Varstveni režimi kulturne dediščine (eVrd). 2024. Ministrstvo za kulturo. URL: <https://podatki.gov.si/dataset/varstveni-rezimi-kulturne-dediscine-evrd>.

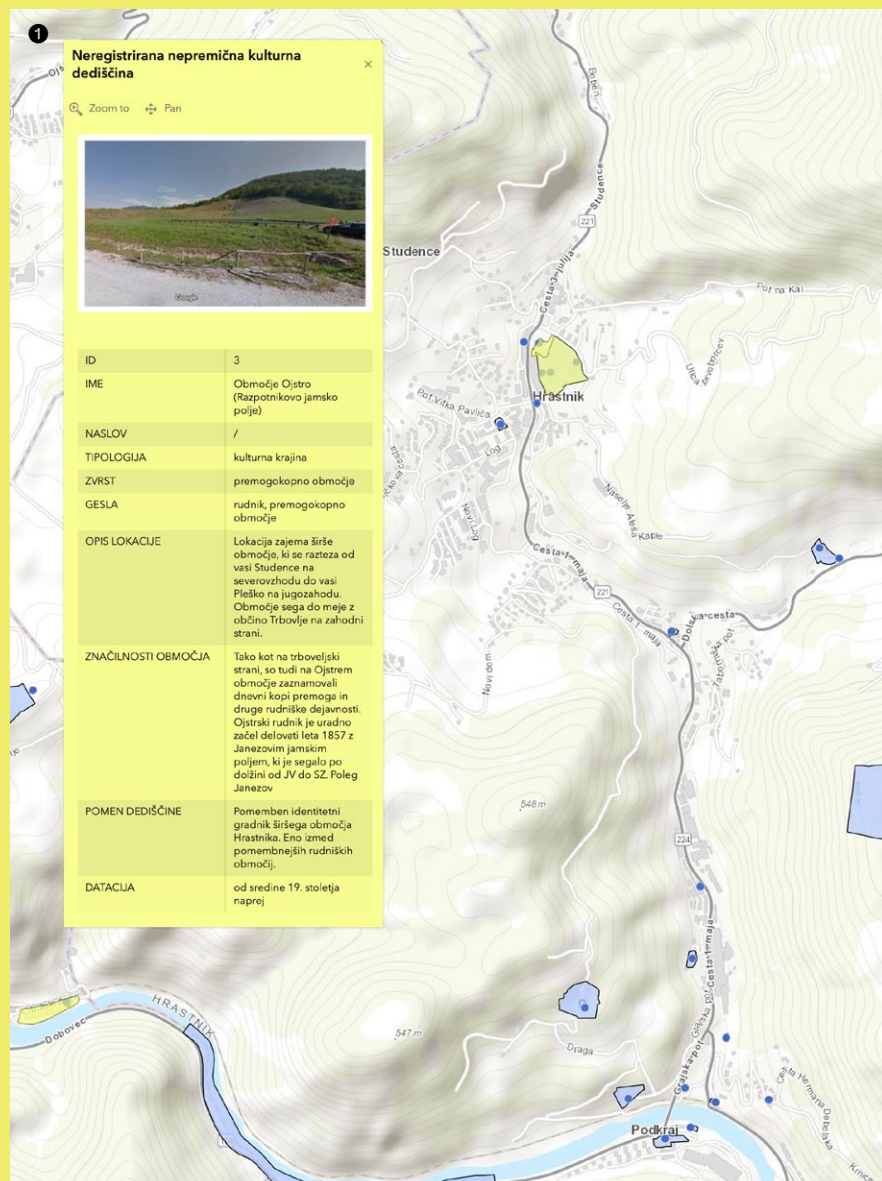
Graf 1: NKD v občini Hrastnik po režimu varovanja

Vir: eVrd, 2024



Graf 2: Fizično stanje terensko pregledane NKD v občini Hrastnik





1 V okviru projekta smo na Fakulteti za arhitekturo zasnovali tudi seznam tistih območij, ki niso vključena v RKD, so pa po strokovni presoji pomembna dediščina. V občini Hrastnik je takih območij, ki se praviloma navezujejo na dediščino rudarstva, več. Med njimi je tudi območje, ki ga v RevitLabu obravnavamo, in sicer je v RKD je opredeljeno le kot dediščina priporočilno.

Pregledovalnik neevidentirane nepremične kulturne dediščine



2 3 Najbolj tipični primeri registrirane NKD v občini Hrastnik so kozolci (zgoraj kozolec domačije Šavna Peč 10), primer NKD na FRO pa je povsem opuščena vila de Seppi (3) (foto: arhiv Oddelka za geografijo UL FF)

Vloga dediščine v razvoju lokalne skupnosti

Jasna Fakin Bajec, Sandi Abram, Neža Čebtron Lipovec

O občini in dediščini

V Hrastniku so zgodovina, način življenja, kolektivna identiteta in kulturna dediščina prepleteni z rudarsko, steklarsko in kemično industrijo, ki so se soodvisno druga od druge začele razvijati v drugi polovici 19. stoletja. Do leta 1822, ko so v Žagunjah, Hrastniku in na Dolu začeli kopati rjavi premog, je bil Hrastnik majhna vas. Kmečka pokrajina se je nato kmalu spremenila; na dodaten razvoj in posledično preobrazbo v industrijsko mesto je vplival prihod Južne železnice, ki je leta 1849 Zasavje povezala s svetom. Prihod prvega vlaka so pozdravili tudi godbeniki, ki so štiri leta zatem (1853) ustanovili rudarsko godbo, eno najstarejših godb na Slovenskem. Danes v mestu delujeta dve godbi, rudarska in steklarska, kar je eden od kazalnikov, kako je nadaljnji razvoj industrije vplival na oblikovanje dveh identitet, različnih tudi v kulturnih posebnostih. Simbolno ju je ločeval Riklov most, ki je naselje razdelil na zgornji, rudniški (*knapovski*), in spodnji, tovarniški (*glažarski*) del. Medtem ko se tradicija steklarske in kemične industrije nadaljuje, se je težko delo v rudnikih pred desetletjem končalo in danes za njim ostajajo objekti, spomini in ponos domačinov.

Pripadnost specifični industriji ter spomini na delo v težkih delovnih pogojih in fizični napor so še vedno prisotni pri starejših ljudeh, ki v industrijski dediščini dolgo časa niso videli priložnosti za kulturni in gospodarski razvoj kraja, izboljšanje kakovosti življenja ter

vzpostavljanje povezane in trajnostne skupnosti. "Jaz sem že tretji rod knapov v družini. Moj stari ata je že leta 1868 začel pri rudniku delati. Vsi so za njim delali v rudniku, tudi jaz. Najlepše stvari, ki so se zgodile v rudniku, so uničene," je v intervjuju poudaril nekdanji rudar.

Sogovorniki so med rudarsko dediščino izpostavili nekdanje objekte rudnika (Kompresorska postaja, Mlakarjevo stanovanje, Mašinhauz, rudniški rov Barbara vpadnik in Bunker), v katerih se danes odvijajo festivali, razstave in druge kulturne vsebine, ki izpostavljajo pomen uporništv, solidarnosti, tovarištva in boja za delavske pravice. V pogovoru sta bila izpostavljena festival Kamerat, ki se osredotoča na interpretacijo industrijskega življenja prek filma, in Funšterc, ki prebivalce Hrastnika združuje prek kulinarike. Za domačine je nekoliko poseben mednarodni festival Rdeči revirji, ki se osredotoča na scenske umetnosti, odpira pa prostor sodobnemu kulturnemu, plesnemu in gledališkemu dogajanju. Med pomembno dediščino so uvrstili tudi lutke – knapovske marionete, ki so jih leta 1947 začeli izdelovati vajenci obrtne nadaljevalne šole, zaposleni pri rudniku, kostume pa so ustvarjale šivilje iz lokalne šiviljske zadruge. Za domačine so rudarji istega leta tudi uprizorili prvo igro (*Začarani gozd*) in navdušili publiko. Po besedah Jane Mlakar Adamič, ki je strokovno pomagala pri oživitvi lutkarske tradicije,

so lutkarji s svojimi lesenimi pravljničnimi bitji "povedali, cesar kot rudarji, mizarji, strugarji ... ne bi mogli. Lutke so pokazale njihovo nežnejšo plat in jih povezale v trden krog prijateljstva." Čez nekaj desetletij je delo lutkarjev za lep čas, od leta 1977 do 2010, obstalo, četudi je do ponovnega odkritja te pomembne estetske, zgodovinske in duhovne dediščine prišlo že leta 1993, ko so bile lutke restavrirane; leta 2002 so jih nato vključili na stalno razstavo hrastniškega muzeja. Leta 2010 je vnovič zaživelo tudi lutkarsko društvo in nekaj let zatem na oder postavilo igro *Knapi in glažarji* (2022). Igra je duhovito predstavila življenje rudarjev in steklarjev, njihovo delo, navade, šege in različne kulinarčne zanimivosti. Posebnost Hrastnika je namreč tudi ta, da so rudarji največkrat jedli *funštrc* – omleto iz moke in jajc, steklarji pa *krumpantoc* – vrsto krompirjevih polpet. Lutke so tudi prvič spregovorile v pogovornem jeziku, po hrastniško. Posebnost predstave je v tem, da je pokazala možne poti, kako nekoč povezano rudarsko in steklarsko industrijo, ki se je nato skozi razvoj ločila v dve skupnosti, vsako s svojo godbo, nogometnim društvom in kulinariko, vnovič splesti v skupno zgodbo o sodelovanju in spoštovanju.

Od steklarske industrije si sogovorniki najbolj želijo obnove vile de Seppi, ki jo je dala leta 1894 sezidati hčerka prvega lastnika tukajšnje kemične tovarne, kasneje pa jo je prevzela steklarna. Danes vila propada pred očmi domačinov, v pozabo toneta tudi znanje o polavtomatskem in ročnem pihanju stekla ter program "Pogrnjena miza" oz. izdelava kozarcev. Zato si domačini želijo večjo pozornost nameniti tudi

interpretaciji steklarske zgodovine; ta je bila manj težka kot rudarska, v steklarni so bile zaposlene tudi ženske. Vendar po besedah sogovornice "delavska kultura še ni bila ovrednotena kot dediščina. Delo ni vrednota pri naših starših, ki so težko delali. Meni je mama govorila: 'Uči se, če ne, boš morala delati v steklarni.'" Danes velja steklarna za zelo modernizirano proizvodno serijskih, industrijskih izdelkov. Od nekdanje steklarne pa se je ohranila stara peč, ki jo želijo postaviti v enem od rudarskih objektov.

Domačini vedno bolj cenijo tudi spomin na nekdanje življenje na okoliškem podežlju, ki se je ravno tako razvijalo ob vplivu težke industrije, vendar tudi podeželska dediščina še ni dobro raziskana. Zato si domačini, združeni v različna kulturna in dediščinska društva, želijo, da bi pri raziskavah sodelovali tudi mladi – dijaki in študentje, ki pa žal odhajajo v okoliška mesta in v Hrastniku ne prepoznavajo pomena delavske dediščine.

Sogovorniki so s ponosom in nostalgijo govorili o industrijski dediščini iz časa pred drugo svetovno vojno, delo v rudniku po vojni pa pri njih še vedno vzbuja spomin na "sajasti" Hrastnik in "umazano" dolino, kjer se kultura in turizem ne moreta razvijati. Zato za občino in društva ostaja velik izziv, kako združiti Hrastničane, sploh mlade, da bi skupaj ovrednotili delavsko kulturo in v industrijski dediščini poiskali priložnosti za socialni, kulturni in turistični razvoj kraja. V pogovoru so upokojeni delavci poudarili: "V Hrastniku moramo razviti svoj sistem, kako bomo to ponujali. Ponujali svoje okolje ..."

VIRI

Intervjuji z domačini in domačinkami iz Hrastnika, izvedba pogovorov je potekala v času med oktobrom 2023 in januarjem 2024.

Ivančič Lebar, Irena, idr. 2006. Vodič po zbirkah hrastniškega muzeja. Trbovlje: Zasavski muzej.

Mešiček, Nina. 2022. Vključevanje premogovniške dediščine v turizem: primer Hrastnika.

Diplomska naloga. Univerza v Mariboru, Fakulteta za turizem. Brežice.

Mlakar, Adamič, Jana. 2010. Lutkarji in lutke. Trbovlje: Zasavski muzej.

Občina Hrastnik. Zgodovina občine; <https://www.hrastnik.si/o-hrastniku/zgodovina-hrastnika/> (ogled 18. 3. 2024).

Savnik, Roman (ur.). 1971. Krajevni leksikon Slovenije: repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in turističnimi podatki vseh krajev Slovenije. II: Jedro osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Pregled uveljavljanja ekonomskorazvojnih interesov v občini Hrastnik

Mojca Marc, Iana Bilynets, Ljubica Knežević
Cvelbar, Nina Ponikvar, Katja Zajc Kejžar

O občini in dediščini

Med primerjanimi občinami ima hrastniška največ prebivalcev, in sicer 8.967, s poselitveno gostoto 153 ljudi na km². Občina je v zadnjih desetih letih doživela znaten upad števila prebivalcev (- 655). Stopnja delovne aktivnosti znaša 64,6 %, pri čemer se 61,8 % delavcev vozi na delo v kraje zunaj občine (SURs, 2024).

Delež lastniških stanovanj v občini Hrastnik je najnižji med primerjanimi občinami in znaša 63 %. Povprečna uporabna površina stanovanj je 67,2 m². Občina je imela v obdobju 2011–2021 negativno rast števila stanovanj – zmanjšalo se je za 39 enot, tako da je skupno število stanovanj leta 2021 znašalo 4.162. Leta 2018 je bilo praznih stanovanjskih enot 644, kar je 15 % (SURs, 2024).

Hrastnik med obravnavanimi občinami vodi tudi z najvišjim povprečnim dohodkom na zaposlenega (1.961,43 EUR). V občini je bilo leta 2024 545 podjetij (AJPEs, 2024). Prihodki proračuna občine Hrastnik znašajo 15.524.412 evrov, odhodki pa 14.794.630 evrov. Davčni prihodki sestavljajo 47 % vseh prihodkov občinskega proračuna, največji je delež davkov na dohodek in dobiček (6.055.500 EUR).

Hrastnik je imel leta 2022 779 prihodov turistov in 2.365 prenočitev (povprečno število prenočitev: 3) (SURs, 2024).

Glavne gospodarske panoge v Hrastniku so proizvodnja stekla, premogovništvo in kemična industrija. Steklarna Hrastnik se osredotoča na proizvodnjo visokokakovostnih steklenih izdelkov, predvsem za žgane pijače, parfumerijo in kozmetiko (Steklarna

Hrastnik, 2022). Tovarna kemičnih izdelkov je srednje velika delniška družba, ki se ukvarja z razvojem, proizvodnjo in predelavo industrijskih kemikalij in specialnih kemikalij. V preteklosti je večina domačinov delala v teh panogah. Čeprav tovarni stekla in kemikalij še vedno delujeta, veliko prebivalcev dela tudi v sosednjih mestih, denimo v Trbovljah ali Zagorju ob Savi.

Gospodarstvo v Hrastniku je izrazito bipolarno: Steklarna Hrastnik in Tovarna kemičnih izdelkov ustvarita večino prihodkov (64 %) in zaposlujeta 53 % delavcev v občini (Občina Hrastnik, 2014). Manjka srednje velikih podjetij, saj prevladujejo mikropodjetja (93 % vseh podjetij s 15,5 % zaposlenih), predvsem zaradi velikega števila samostojnih podjetnikov. Stopnja podjetniške pobude v Hrastniku je nizka (število ustanovljenih podjetij na 1000 prebivalcev je za polovico manjše od državnega povprečja), kar je značilno za monoindustrijska območja (Občina Hrastnik, 2014).

Ključne investicije v projekte na področju kulturne dediščine

Med glavnimi investicijami na področju dediščine je obnova Mlakarjevega stanovanja, ki je bila financirana iz različnih virov, vključno z občino, lokalnimi združenji in zasebnimi subjekti. Na splošno je Hrastnik s strateško porabo sredstev EU in nacionalnih sredstev skupaj z lokalnimi pobudami omogočil pomemben napredek pri ohranjanju in vrednotenju kulturne dediščine ter hkrati podprl širši razvoj občine.

Tabela 1: Ključni zadnji investicijski projekti občine Hrastnik na področju kulturne dediščine

Vir: Razvojni program občine Hrastnik 2014–2020 (2014); Občina Hrastnik (2024)

OBJEKT	PREDVIDENI STROŠKI	VIRI FINANCIRANJA
Mlakarjevo stanovanje	104.633,81 EUR	Sofinanciranje
Prenova muzejske enote	54.490,47 EUR 136,50 EUR 3,20 EUR	Občina Hrastnik Društvo Perkmandeljč Trbovlje Goran Grešak, s. p., Jagoda Hrastnik
Dejavnosti, navedene v razvojnem programu 2014–2020	3.798.500 EUR	Sofinanciranje
3.3 Boljše mesto, vasi, soseske	1.129.400 EUR 2.669.100 EUR	Občina Hrastnik sredstva EU in RS
4.3 Izboljšanje komunikacije in podobe Hrastnika	22.000 EUR	Občina Hrastnik

Hrastnik: oživljanje premogovniške dediščine z organizacijo dogodkov in povezovanjem v “rudarskih revirjih”

Maja Turnšek

O občini in dediščini

Na tem mestu predstavljamo povzetek analize potencialov za razvoj kulturnodediščinskega turizma v odvisnosti od razvoja turizma na destinaciji Hrastnik. Pri tem v prvi vrsti sledimo načelom Mednarodne listine ICOMOS o kulturnodediščinskem turizmu (2022), ki v svoji revidirani verziji odgovarja na aktualne težave rasti turizma ter varstvo kulturne dediščine in pravice skupnosti postavlja v središče kulturnodediščinskega turizma, spodbuja participativno upravljanje in zagovarja podporo ciljem trajnostnega razvoja ZN in politiki podnebnih ukrepov.

Turistični potenciali občine Hrastnik so predvsem v razvoju turizma dogodkov ter izletniškega in pohodniškega turizma, prepletenege z močno lokalno identiteto nekdanje rudniške destinacije. Po zaprtju rudnika bi rudniški prostori samevali, če jih ne bi občina odkupila in dala v upravljanje Javnemu zavodu za kulturo, šport, mladino in turizem Hrastnik. K temu prištevamo še investicijo v ohranjanje zadnje stavbe iz nekoč obsežne delavske kolonije ob premogovniku, tj. Mlakarjevega stanovanja – spomenika lokalnega pomena. Kljub potrebni prenovi so rudniški prostori v tem trenutku že vzpostavljen in delujoč turistični produkt: prostor za organizacijo dogodkov, v prvi vrsti festivalov, ki potekajo tako v prostorih kot tudi na zunanjih površinah.

Razvoj kulturnodediščinskega turizma v navezavi na rudarsko dediščino je bil še posebej

raziskovan na prelomu tisočletja, ob zapiranju rudnikov v Veliki Britaniji. Rudarska dediščina kot kulturnodediščinski turistični produkt navadno zajema organizacijo dogodkov, vodene ogledne rudnikov, muzeje oziroma razstave in pohodne poti, kar je aktualni pristop tudi v Hrastniku (npr. Pashkevich, 2017; Jelen, 2018; Caamaño-Franco in Andrade Suarez, 2020; Tost, 2021; Basu in Mishra, 2023).

Rudarska dediščina Hrastnika se lahko povezuje predvsem s tremi smermi turizma: rudarsko dediščino širšega Zasavja, steklarsko dediščino Steklarne Hrastnik ter planinskimi potmi in planinskimi domovi v občini. V preteklosti je vodene ogledne industrijske dediščine omogočala tudi Steklarna Hrastnik, a jih po obdobju pandemije niso več oživili. Možnost tovrstnih ogledov v lokalnem turizmu močno pogrešajo, saj skupine turistov povprašujejo tudi po tem. Pereče ostaja tudi vprašanje obnove propadajoče vile de Seppi, ki je v lasti Steklarne Hrastnik in za katero vizije glede obnove za zdaj ni.

Glede na geografsko lego in zgodovinsko podobnost je o Zasavju smiselno razmišljati kot o enotni turistični destinaciji. Dober začetni znak povezovanja v regiji so organizacija festivala Rdeči revirji, ohlapno koordinirana organizacija gastronomskih festivalov in okrog 30 km dolga pohodniška pot SREČNO, ki povezuje občine Laško, Hrastnik, Trbovlje in Zagorje ob Savi.

Osrednja težava za razvoj turizma na destinaciji je slaba cestna povezava. Hrastnik ima sicer dobro železniško povezavo z Ljubljano, a za razvoj turizma je težava odsotnost kolesarske poti ali primerno urejene sprehajalne poti od železniške postaje do rudniških prostorov.

Mestno jedro Hrastnika nima nastanitvene ponudbe. Nastanitve, kolikor jih je, so na voljo po okoliških hribovskih, prevladujejo planinski domovi. Zunaj organiziranih dogodkov prevladujejo dnevni izletniki, ki v občino prihajajo zaradi rekreacije, in organizirane skupine z avtobusnim prevozom. Načrtovan je manjši hostel v Mlakarjevem stanovanju, ki bi omogočal nočitve ob dogodkih in za pohodnike ob obisku poti SREČNO.

Potencial za razvoj tukajšnjega turizma je predvsem v grajenju destinacijske identitete, povezane z rudniško oziroma industrijsko dediščino ter bojem za delavske pravice. Rudniški prostori trenutno omogočajo organizacijo dogodkov, tj. občasnega množičnega

obiska. Izstopata predvsem dva osrednja festivala Hrastnika: mednarodni festival uprizoritvenih umetnosti Rdeči revirji in festival delavskega filma Kamerate, ob tem pa še Funšterc – festival stekla in zasavske kulinarike, ki poteka na zunanjih rudniških površinah. Festivaloma Rdeči revirji in Kamerate je uspelo zgraditi prepoznavnost in imata pomemben potencial za nadaljnji razvoj. Gradnja na premogovniški dediščini kot viru identitete delavstva in boja za delavske pravice, s tem pa tudi omogočata sooblikovanje edinstvene podobe destinacije in njene prepoznavnosti. Obnova rudniških prostorov ima tako pomembno vlogo za ohranjanje lokalne identitete in povezovanje skupnosti, s turizmom pa tudi za prepoznavnost destinacije.

Druga smer razvoja rudniških prostorov so športni dogodki – trenutno premogovnik izkoriščajo za t. i. jamatlon. Tu je potencial še za kakšne druge športne dogodke ali športno infrastrukturo. Je pa vprašanje varnosti turistov osrednji vir ranljivosti tovrstnih produktov oziroma omejuje njihovo nosilno zmogljivost.

VIRI

Basu, D., in Mishra, S. (2023). A comprehensive literature review approach for assessing probable impact of post-reclamation strategies applied to abandoned mines. *Journal of Mining and Environment*, 14 (3), 871–896.

Caamaño-Franco, I., in Andrade Suarez, M. (2020). The value assessment and planning of industrial mining heritage as a tourism attraction: The case of Las Médulas cultural space. *Land*, 9 (11), 404.

ICOMOS (2022). *Mednarodna listina ICOMOS o kulturnodediščinskem turizmu: Krepitev varstva kulturne dediščine in odpornosti skupnosti z odgovornim in trajnostnim upravljanjem turizma*. Sprejeta na letni generalni skupščini ICOMOS (Bangkok, Tajska) novembra 2022.

Jelen, J. (2018). Mining heritage and mining tourism. *Czech Journal of Tourism* 7 (1), 93–105.

Pashkevich, A. (2017). Processes of reinterpretation of mining heritage: The case of Bergslagen, Sweden. *Almatourism – Journal of Tourism, Culture and Territorial Development*, 8 (7), 107–123.

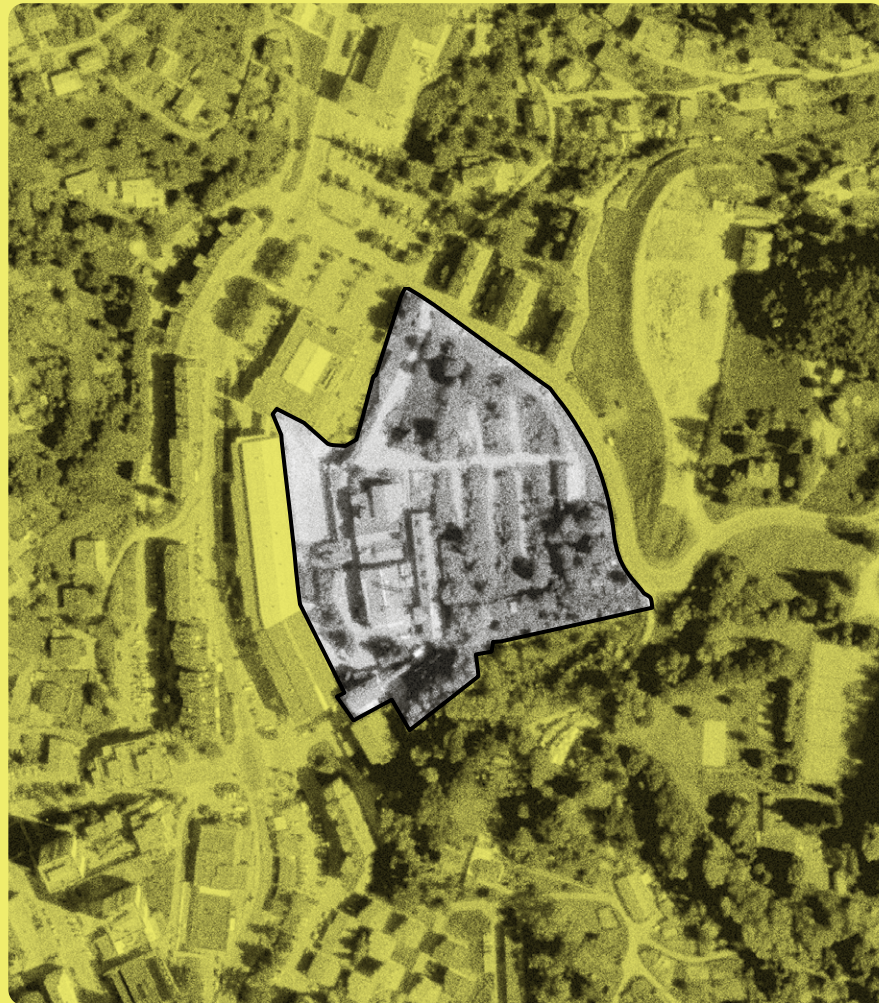
Tost, M., Ammerer, G., Kot-Niewiadomska, A., in Gugerell, K. (2021). Mining and Europe's world heritage cultural landscapes. *Resources*, 10 (2), 18.



Hrastnik – Rudnik Hrastnik

Podatki o območju iz RKD MK

Prikaz na karti



Varstveni podatki

EID
1-30946

IME
Hrastnik – Rudnik Hrastnik

Območje je registrirano
kot dediščina (priporočilno).

Klasifikacija dediščine

ZVRST
drugi objekti in naprave

PODZVRSTI
/

TIP
/

STROKOVNA PODROČJA
tehniška zgodovina,
zgodovina, etnologija

OBSEG
območje

PRISTOJNA OE ZVKDS
OE Celje

Lokacija enote

NASELJE
Hrastnik

OBČINA
Hrastnik

OPIS LOKACIJE
Območje rudnika Hrastnik je
v zgornjem Hrastniku, južno
od Ulice prvoborcev in vzhodno
od Trga Franca Kozarja, kjer ga
zamejuje novejša industrijske
stavbe.

KOORDINATE
N: 506601
E: 111975
Z: /

OBSEG
/

NAČIN DOLOČITVE MEJE OBMOČJA
meja je določena na ZKN

Opis enote

TIPOLOŠKA GESLA
rudnik, rudniški rov, stavba, strojnica, bunker

KRATEK OPIS
Območje nekdanjega rudnika rjavega premoga Hrastnik obsega: vhodni rov, jašek, bunker s transportnim trakom, strojnico – *mašinhau*s, trafo postajo in kompresorsko postajo z ohranjenimi rudniškimi stroji, ki so muzejsko razstavljeni. V območju je tudi posodobljena Toplarna Hrastnik.

DOLGI OPIS
Območje nekdanjega rudnika Hrastnik obsega: vhodni rov, jašek, bunker s transportnim trakom, strojnico – *mašinhau*s, trafo postajo in kompresorsko postajo – halo, v kateri je inštalirana kompresorska oprema za proizvodnjo komprimiranega zraka, ki je bil potreben za pogon strojev in opreme v rudniku. V območju je tudi posodobljena Toplarna Hrastnik. Ob rudniških stavbah in napravah so terase, na katerih so bile vrste kolonjskih hiš, od katerih je ohranjeno le Mlakarjevo stanovanje. Premogovnik Hrastnik je začel delovati leta 1822, za njegovo delovanje in rast proizvodnje pa je bil ključen prihod Južne železnice (Dunaj–Trst) leta 1849. Leta 1880 je bil združen z rudnikom Trbovlje.

DATACIJA
prva četrtina 19. stol., 1822 (omemba)

AVTORJI
/

Pomen in varstvo dediščine

SONJA IFKO

Danes je območje vpisano v register kulturne dediščine MK le z oznako “priporočilno”, kar ne zagotavlja pravnega varstva, čeprav je Strategija trajnostne revitalizacije rudarske dediščine Trbovelj in Hrastnika (Ifko et al., 2017) pokazala, da gre za dediščino ne le lokalnega, ampak nacionalnega in tudi širšega pomena. Zato je pomembno čim prej začeti vse postopke, da se zagotovi ustrezno pravno varstvo.

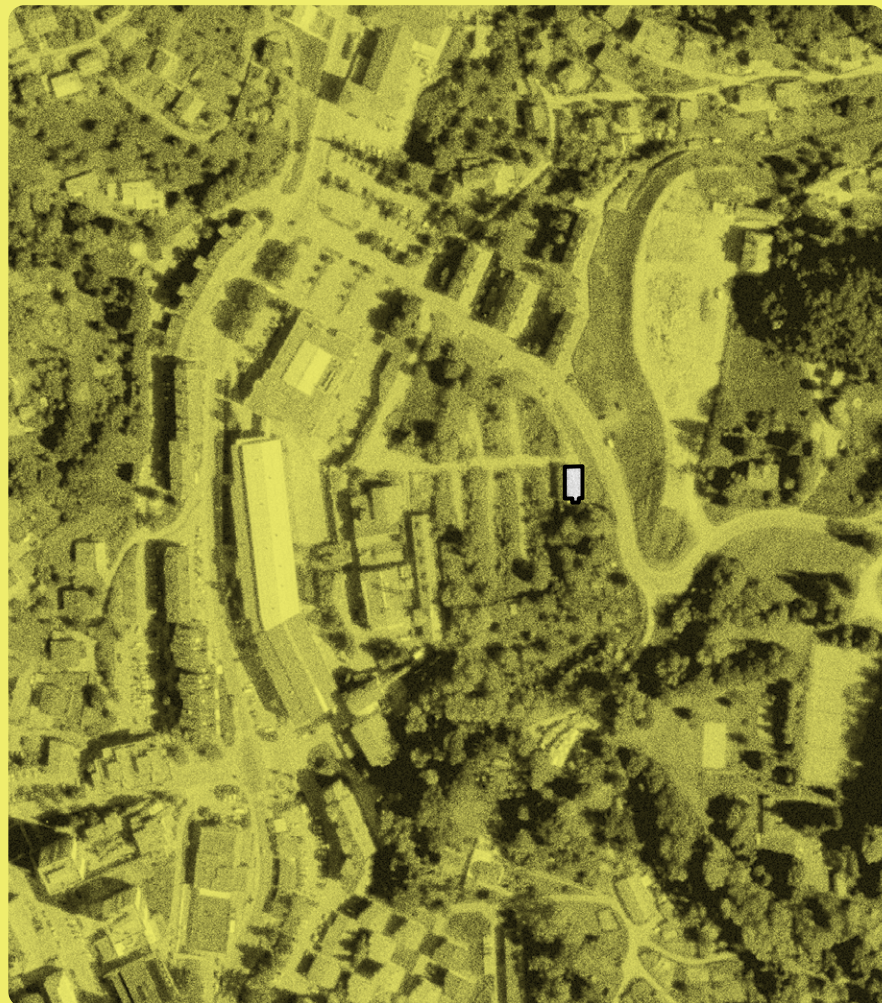
Glede na pomen, ki ga dediščina območja izpričuje, bi bil naslednji nujni korak razglasitev celotnega območja za spomenik lokalnega pomena.

Do takrat pa je treba vse stavbe in strukture na območju varovati in vanje posegati po najvišjih varstvenih standardih ter jih vključiti v sistem predstavitve dediščine.

Hrastnik – Mlakarjevo stanovanje

Podatki o območju iz RKD MK

Prikaz na karti



Varstveni podatki

EID
1-19353

IME
Hrastnik – Mlakarjevo stanovanje

VRSTA SPOMENIKA
spomenik lokalnega pomena

TIP RAZGLASITVE
stalna razglasitev do preklica

PREDPIS
Odlok o razglasitvi Mlakarjevega stanovanja za kulturni spomenik lokalnega pomena

OBJAVA
Uradni vestnik Zasavja,
št. 5/2006-19



VELJAVNOST
4. 1. 2006

POVEZAVA DO PRAVNIH REŽIMOV
VARSTVA KULTURNE DEDIŠČINE
(OBMOČJA SPOMENIKOV)
eVRD



Sinonimi imena enote

/

Klasifikacija dediščine

ZVRST
spominski objekti in kraji

PODZVRSTI
/

TIP
memorialna dediščina

STROKOVNA PODROČJA
zgodovina, etnologija

OBSEG
objekt

PRISTOJNA OE ZVKDS
OE Celje

Lokacija enote

NASELJE
Hrastnik

OBČINA
Hrastnik

OPIS LOKACIJE
Ulica prvoborcev 26

KOORDINATE
N: 5111529
E: 5507069
Z: 302 m

NAČIN DOLOČITVE MEJE OBMOČJA
meja je določena na DKN

Opis enote

TIPOLOŠKA GESLA
kraj zgodovinskega dogodka, spominska hiša, spominska plošča

KRATEK OPIS
Preprosta pritlična hiša stare rudniške kolonije, stanovanje rudarja Franca Mlakarja, med letoma 1935 in 1941 pomembno shajališče komunistov. Na hiši je spominska plošča, odkrita leta 1980.

DOLGI OPIS
/

DATACIJA
druga polovica 19. stol., zadnja četrtina 20. stol., 1980

AVTORJI
/

Varstvo enote

KATEGORIJA REŽIMA
dediščina

VARSTVENE USMERITVE
spominski objekti in kraji
(strokovne zasnove 2008)

MEDNARODNO VARSTVO
/

STATUS
spomenik lokalnega pomena

POVEZAVA DO PRAVNIH REŽIMOV
VARSTVA KULTURNE DEDIŠČINE
eVRD



Podatki o vpisu

DATUM VPISA V REGISTER
6. 10. 2005

DATUM ZADNJE SPREMEMBE
8. 1. 2022

PREDSTAVITVENI PODATKI
dokumenti o enoti



Hrastnik

Fotografije območja obravnave



Pogled proti severnemu robu



Južni rob



Vzhodni rob



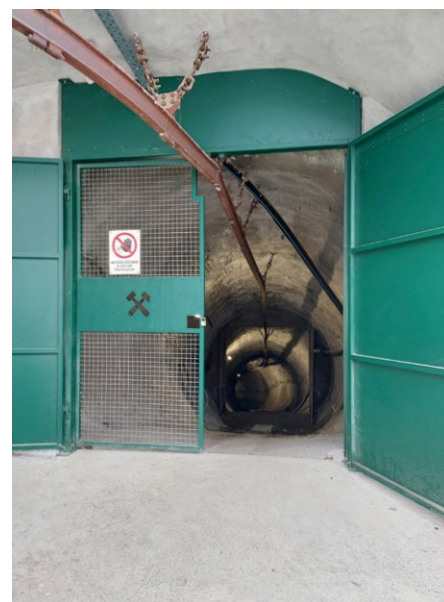
Povezava z mestom, zahodni rob



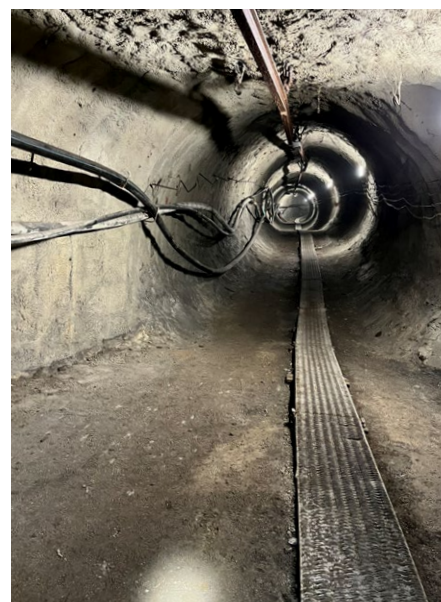
Prostor pred vpadnikom Barbara



Odpri prostor spodnjega nivoja



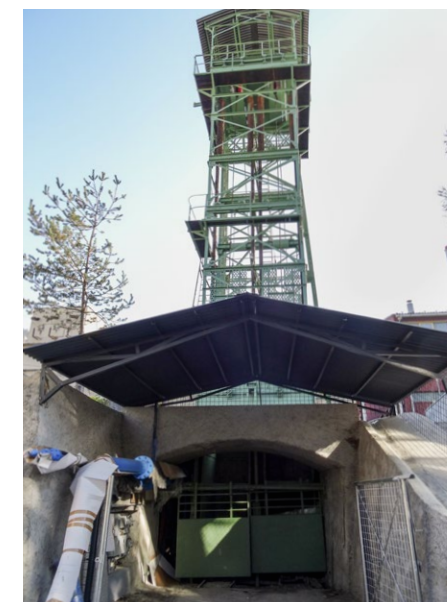
Vhod v vpadnik Barbara



Rov



Bunker



Vhod v strojni jašek / šoht, nekoč imenovan Martinov jašek

Hrastnik

Fotografije območja obravnave



Prostor pred staro transformatorsko napravo



Nova in stara transformatorska postaja



Notranjost strojnice



Pogled proti strojnici



Notranjost nove transformatorske postaje



Pogled proti kompresorski in novi transformatorski postaji



Stolp jaška / šoht



Prostor med strojnico in stavbo Petrola



Kontrolna kabina strojnice



Notranjost strojnice

Hrastnik

Fotografije območja obravnave



Notranjost kompresorske postaje



Kompresorska postaja



Vzhodni del, kjer je stala rudarska kolonija, vzhodni rob



Pogled proti Mlakarjevemu stanovanju



Notranjost kompresorske postaje



Prostor med kompresorsko postajo in strojnico



Pogled na območje za kompresorsko postajo



Pogled s severnega roba proti vzhodu



Rudarska hiša z Mlakarjevim stanovanjem zaključuje vzhodni rob



Mlakarjevo stanovanje v rudarski hiši

Dediščina rudarjenja v prostoru in času

Sonja Ifko

Značilnosti dediščine in kulturne krajine

Območje, ki leži v samem središču Hrastnika, je bilo pomemben del zasavskega premogovniškega revirja, ki se je na območju Zagorja, Trbovelj in Hrastnika razvijal od začetka 18. stoletja. V Hrastniku sta prva pridobila rudniške pravice T. Heferle in A. Schoenbucher leta 1822 za tri območja: Žuganj, Hrastnik in Dol (Ivančič Lebar, 2004). Premog so v Hrastniku kopali najdlje, vse do leta 2013 (Delo, 2014). Nato so po večletnem procesu zapiranja leta 2023 zaprli še zadnje rudarsko podjetje, Rudnik Trbovlje - Hrastnik, d. o. o.

Oblike organiziranja in lastništvo rudnikov so se v revirjih skozi čas velikokrat spremenili. Sredi 19. stoletja je razvoj rudnikov močno pospešila zgraditev proge Južne železnice, ki je leta 1857 povezala Dunaj s Trstom. V obdobju do druge svetovne vojne je bilo najuspešnejše podjetje leta 1872 ustanovljena Trboveljska premogokopna družba (TPD), ki je povezala prej razdrobljeno lastniško strukturo na območju in priključila tudi nekatere premogovnike zunaj revirjev. Da bi pospešila razvoj rudnikov v revirjih, je TPD leta 1915 ob Savi zgradila prvo termoelektrarno Trbovlje (TET), ki je nadomestila manjšo na Vodah v Trbovljah. Elektrarna se je neprestano širila, saj je potreba po elektriki rasla tudi v drugih podjetjih na območju in v regiji. Po drugi svetovni vojni so rudnike in elektrarno nacionalizirali. Leta 1968 so zgradili TET II, ki je bila vse do zaprtja pomemben vir električne energije

za celotno Slovenijo, pa tudi velik onesnaževalec okolja. Da bi to omilili, so leta 1976 zgradili 360 m visok dimnik. Zaradi upada zaloga premoga so TET II, ki je bila glavni odjemalec premoga, dokončno zaustavili leta 2014 (HSE, spletni vir).

Rudarjenje in posledična industrializacija sta povzročila intenzivno preoblikovanje prostora in priseljevanje, zato se je kulturna krajina močno spremenila – govorimo lahko o industrializirani rudarski krajini. Na območju, ki je bilo prej redko poseljeno, so se razvila tri nova urbana središča: Zagorje, Trbovlje in Hrastnik. V slednjem se je rudarjenje tudi končalo, in to prav na območju, ki ga obravnavamo. To je razmeroma majhen prostor, kjer so se skozi čas nanizali praktično vsi elementi rudarske krajine. Skupaj pričajo o razvoju industrializacije in oblikovanju industrijske arhitekture od 19. do konca 20. stoletja ter kažejo pristope reševanja prostorske problematike na razgibanem terenu, ki se vzpenja nad potokom Boben. Gre za različne tipologije, vendar je razvoj v uporabi gradiv in tehnike gradenj jasno čitljiv. Izjemnega pomena je tudi strojna in druga oprema, saj priča o načinu pridobivanja premoga skozi čas, zato jo je treba ohranjati skupaj z vsemi strukturami na območju (Ifko et al., 2017).

Območje lahko razdelimo na dva osnovna dela, na vzhodnega in zahodnega, ki se neposredno navezuje na središče kraja. Na njegovi skrajni zahodni strani

je vhod v vpadnik Barbara, ki je bil v zadnjem obdobju delovanja rudnika glavni vhod vanj in ostaja tudi ključna točka za vstop v rudnik in izvajanje monitoringa v prihodnje. Nanj se navezuje celoten sistem rudniških rogov skupaj z zveznim rovom, ki Hrastnik pod zemljo povezuje s Trbovljami in je danes že v občasni rabi za turistične namene, prav tako podzemna dvorana – na prostoru, kjer se je na rudniški sistem navezoval jašek Hrastnik 2, ki so ga zgradili leta 1998, nikoli pa ni deloval. Njegov nadzemni del so odstranili leta 2018, kar je velika škoda, saj je bil kljub vsemu pomembna priča razvoja območja.

Zahodni rob zaokroža sklop delavniškega objekta in bivših kopalnic. Oboje je bilo po delih prodano različnim lastnikom. Na južni strani to območje zaključuje separacija premoga, poimenovana "Bunker". Postavili so jo v dvajsetih letih prejšnjega stoletja, da so v njej premog pripravljali za maloprodajo. Vanjo 'na vzhodni strani na vrhu vodi tekoči trak, na dnu pa so nakladalne postaje, na katerih so premog natovarjali na kamione; objekt je brez funkcije že vrsto let. Približno na sredi območja je ohranjen stolp jaška 1, imenovanega tudi Martinov jašek – ta je danes zasut, vendar sta stolp in vhod ohranjena. Njegovo opremo so upravljali v strojnici, postavljeni na dvignjenem platu na robu osrednjega območja. Strojnica je v celoti zelo dobro ohranjena, v upravljalni kabini je vsa oprema, ki jo prostovoljci – upokojeni rudarji s Petrom Goletom na čelu – redno vzdržujejo. Navzven kaže podoba anonimne industrijske arhitekture, ki potrebuje nujna vzdrževalna dela, notranjost z vso opremo pa je primer odlične rudarske tehnologije, zato jo je nujno ohraniti v celoti. Na južni strani strojnice je poslopje bivše kotlarne, kjer so že leta 1899 postavili prvi parni kotel (Ivančič Lebar, 2004), potem pa so kotlarne oziroma

toplarno še večkrat razširili. Leta 1992 so jo izločili iz sistema RTH in skupaj z Občino Hrastnik oblikovali kapitalsko družbo, ki danes skrbi za daljinsko ogrevanje dela mesta. Na severni strani strojnice je sklop stavb, v katerih so transformatorji, ki so z energijo napajali rudnik in bližnjo kompresorsko postajo, ki je zagotavljala prezračevanje rudnika in potrebni komprimirani zrak.

Stavba kompresorske postaje je izrazito vzdolžne oblike, pokrita z dvokapno streho s številnimi prezračevalnimi linami. Vzhodni del, kjer so bile delavnice in utilitarni prostori, je nekoliko dvignjen. V osrednjem delu, ki se na vzhodni strani danes odpira na odprt prostor (prej na Ulico prvoborcev), je bilo v vrsti postavljenih dvanajst kompresorskih polnilnih postaj. Ob predaji stavbe v last občine Hrastnik leta 2018 so ohranili in prezentaciji namenili tri.

Vzhodno od kompresorske postaje, vse do lokalne ceste na SV-strani, je bila obsežna rudniška kolonija s skromnimi stanovanji za rudarske družine, ki so si delile zunanje sanitarije in peči za peko kruha. Ohranjena le ostala le ena hiša na skrajnem severnem robu območja, v kateri je bilo stanovanje rudarja Franca Mlakarja; to je danes rekonstruirano in postavljeno na ogled.

V neposredni bližini območja je ob gasilskem domu ohranjen vhod v podkopni rov Ojstro, ki je pomemben pričevalec razvoja premogovništva v Hrastniku, saj je vodil do treh ključnih pridobivalnih območij – jam Hrastnik, Dol in Ojstro; slednje je bilo najzahodnejše pridobivalno območje tega rudnika. O posebnostih z vidika arhitekturno-konstruktivskih značilnosti sicer ne moremo govoriti, a to ne zmanjšuje pomena območja in njegove vključitve v sistem celostne prezentacije rudarske dediščine Hrastnika.

VIRI

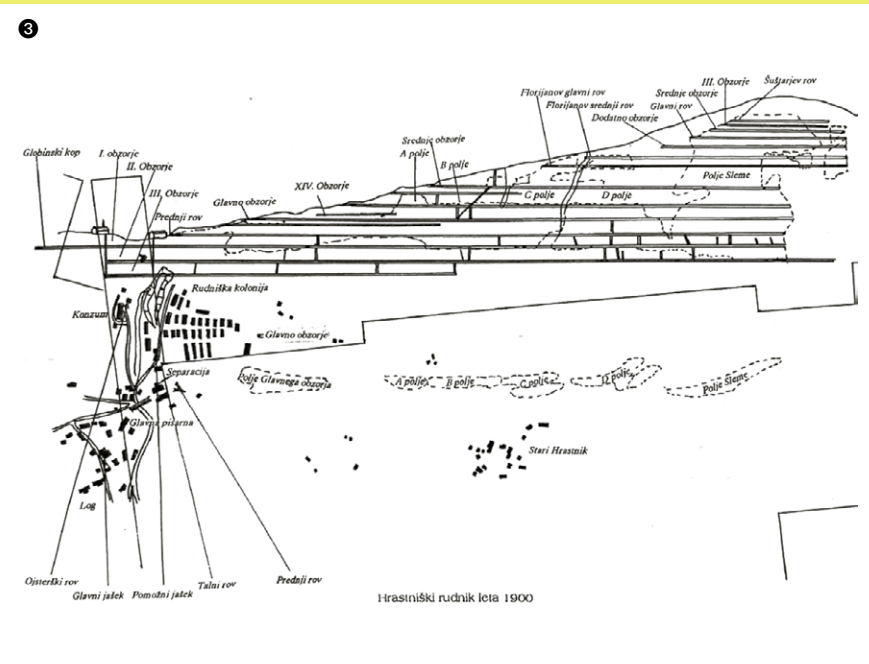
HSE - Holding slovenskih elektrarn; <https://www.hse.si/si/termoelektrarna-trbovlje-v-likvidacijskem-postopku/>. Dostop: 16. 7. 2024.

Ifko, S., Žampa, S., Dolenc, A. (2017). *Strategija trojnostne revitalizacije rudarske dediščine Trbovelj in Hrastnika*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo.

Ivančič Lebar, I. (2000). *Hrastnik*. Hrastnik: Občina Hrastnik.

Ivančič Lebar, I. (2004). *Zasavski premogovniki danes in nikoli več*. Trbovlje: Zasavski muzej Trbovlje.

Malovrh, P. (2014). *Rudar: nekoč spoštovan, zdaj izgublja delo*. Vir: <https://old.delo.si/druzba/delova-borza-dela/rudar-nekoc-spostovan-zdaj-izgublja-delo.html>, dostop: 16. 7. 2024.



1 Podoba Hrastrnika, kot jo je leta 1840 narisal neznani jamomerec. Vir: Hrastrnig [online], 2022 [pridobljeno 10. 11. 2023]; https://www.facebook.com/Hrastrnik2012/posts/stari-hrastrnik-leta-1840-zahvala-za-skico-gre-zlatko-drnov%C5%A1ek-hva-la/5359348060848955/?locale=ms_MY.

2 Prečni profil hrastrniške doline z geomorfološkimi plastmi, 1830 (vir: Zasavski muzej Trbovlje)

3 Načrt hrastrniškega rudnika z naseljem, stanje leta 1900 (vir: Zasavski muzej Trbovlje)

4 Pogled na Hrastrnik leta 2000 z novim jaškom (1998), ki ni nikoli obratoval, na levi strani in upravnim poslopjem rudnika z delavnicami v ospredju. Danes so v objektu pokrita tržnica, poslovni prostori različnih podjetij, skladišča in prostori obrtnih delavnic (vir: Zasavski muzej Trbovlje, foto: Branko Klančar).

5 Opuščen rudniški rovi so pomembna dediščina in razvojni potencial rudarske industrijske krajine (foto: Nika Guček)

Etnološki oris rudarskega Hrastnika in Hrastničanov

Tanja Hohneć

Značilnosti dediščine in kulturne krajine

Razvoj rudarstva in drugih gospodarskih panog je vplival tudi na spremembe v načinu življenja prebivalcev. Novemu sloju ljudi, proletariatu, so se pridružili številni kmetje iz redko poseljenega ruralnega zaledja. Število prebivalcev Hrastnika je strmo naraščalo in se konec 19. stoletja povečalo že za 60 odstotkov. Večja kupna moč je spodbudila razvoj preskrbe – od branjarj in rudniških konzumov do zasebnih trgovin, pa tudi storitvenih obrti za potrebe vsakdanjega rudarskega življenja. V Hrastniku so bili do druge svetovne vojne registrirani peki, mesarji, krojači, čevljarji, usnjarji, zidarji, tesarji, mizarji, kovači in brivci.

Orožen navaja, da začetek gradnje kolonij v Hrastniku zaznamujejo tako imenovane "koče v zraku", ki so jih gradili rudarji v neposredni bližini rudnika, vendar je bilo lastništvo pogojeno s članstvom v t. i. bratovski skladnici in službovanjem v rudniku. Starejše so nastale pred letom 1878; nekatere so bile v celoti lesene, na podstavku iz kamnov iz potoka in s Korbarjevega hriba. Na zemljiščih so bila poleg koč še manjša gospodarska poslopja, ki so se ohranila vse do petdesetih let 20. stoletja. V primeru opustitve rudarskega dela ali upokojitve so bili zakupniki "koč v zraku" upravičeni do odškodnine, medtem ko pri rudniških kolonijah tega zagotovila ni bilo, čeprav so morali

stanovanja sami vzdrževati. Rudnik je lahko "kočo v zraku" tudi prevzel in jo spremenil v zakupno posest. Ali obratno, lastnik "koče v zraku" je kupil primerno zemljo in jo dal rudniku v zameno za lokacijo, na kateri je imel hišico.

Edino rudarsko kolonijo – razprostirala se je na levem bregu potoka Boben v bližini vhoda v jamo Ojstro – je rudnik zgradil v letih 1875–1909 po načrtih mariborskega stavbenika Franca Derwuschka. Zgrajenih je bilo 27 pritličnih štiristanovanskih hiš (*prkauz*) in hiša za dobrih sto samskih delavcev (*puršenhaus*), kjer so imeli v sobi zagotovljeno le posteljo. Družine s povprečno po tremi do štirimi otroki so bivale v stanovanjih s kuhinjo in sobo v velikosti 25 m². K stanovanju so spadali še skupno stranišče, drvarnica in vrtna greda. H koloniji so sodili tudi skupna krušna peč, vodnjak (*štirna*) in dvorišče. Oprema je bila skromna (*grdenca*, *mjetrga*, *štokrli*, *kuolmkišta*, gospodinjski pripomočki, *kosten*, zakonska postelja, zibelka ...), a neometan zidan štedilnik, nadometna električna napeljava ter opečnat tlak v kuhinji in lesen pod v sobi kažejo na boljše bivalne razmere delavcev v primerjavi s kmeti na podeželju v tedanjem času. Vendarle so se rudarji solidarno z drugimi na lokalnem območju borili za izboljšanje socialnih razmer in organizirali različne akcije, kot je bila na primer

gladovna stavka leta 1934. Kljub splošnemu pomanjkanju so se torej prebivalci kolonije, najbrž zaradi socialne in poklicne izenačenosti, kot ugotavlja Adamičeva, tu večinoma dobro počutili.

Središče vsakdanjega družabnega življenja rudarjev so bile gostilne. Sredi 19. stoletja so bile "v vsakem

grmu". Najstarejša, Pekarjeva gostilna, je delovala na domačiji na območju steklarne. Prosti čas sta rudarjem bogatili predvsem rudarska godba in lutkarstvo. Otroci so se v koloniji igrali *na hofu*. Zapisi govorijo o uporabi časopisnega papirja in praznih vžigaličnih škatlic za igro, o hoji s hoduljami in voznjah z *driterjem*.

VIRI

Mlakar Adamič, J. (2013): *Obrt v Zasavju: Šušter, šnajder, mojška. O čevljarstvu, krojaštvu in šiviljstvu ali kar se obleče in obuže*. Trbovlje: Zasavski muzej.

Mlakar Adamič, J. (2015): *Obrt v Zasavju: Kakršen mojster, takšno delo. O brivstvu in frizerstvu, zlatarstvu, urarstvu, fotografiji in slaščičarstvu ali kar polepša in osreči*. Trbovlje: Zasavski muzej.

Orožen, J. (1958): *Zgodovina Trbovelj, Hrastnika in Dola. Od početka do 1918*. Trbovlje: Občinski ljudski odbor.

Hrastnik, Mlakarjevo stanovanje – Ulica prvoborcev 26; <https://zasavski-muzej-trbovlje.si/stalne-razstave/mlakarjevo-stanovanje.html>

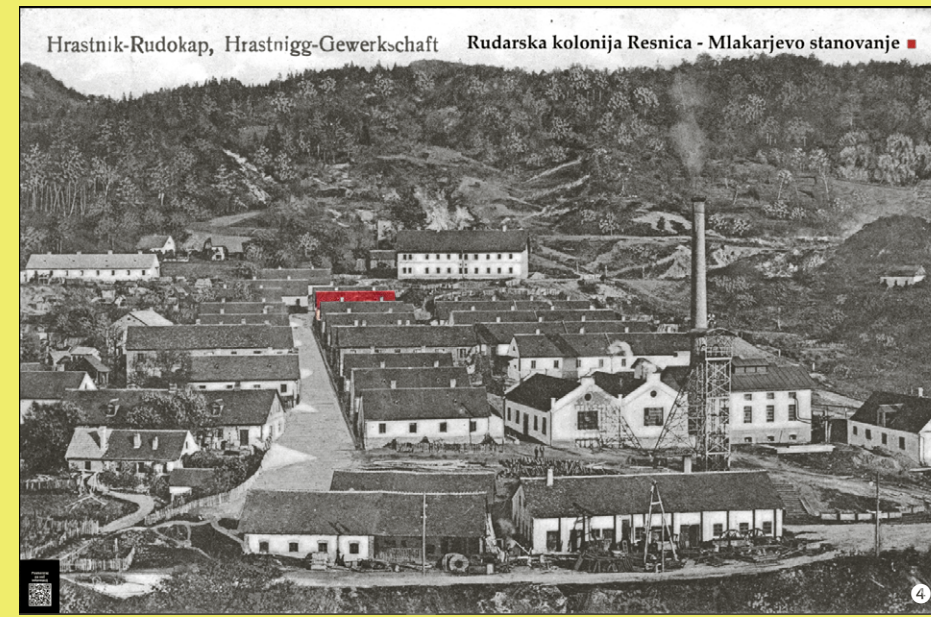
Igre na hofu – delavnica za učence OŠ; <https://zasavski-muzej-trbovlje.si/za-%C5%A1ole/muzejske-delavnice/igre-na-hofu.html>

Srečno ... črne doline – stalna razstava v ZMT; <https://zasavski-muzej-trbovlje.si/stalne-razstave/srečno-crne-doline.html>



1 Razglednica Hrastnika s pogledom na obravnavano območje: spredaj gostilna Birtič, zadaj stolp jaška "Martinov šoht", strojnica in kotlarna ter za njimi rudniška kolonija, 1908; vir: www.kamra.si

2 Praznovanje 140-letnice Rudarske godbe Hrastnik leta 1993. Hrastniška godba je za idrijsko druga najstarejša rudarska godba v Sloveniji. V ozadju je stavba delavnic z upravnimi prostori (vir: www.kamra.si).



3 Prizor iz lutkovne predstave *Jurček – čarovnik*, ki so jo prvič odigrali leta 1954. Lutkarstvo se je začelo razvijati že leta 1947, ko so vajenci obrtne šole, ki so bili vsi zaposleni v rudniku, začeli izdelovati marionete, pozneje pa so ustanovili amatersko skupino (vir: Zasavski muzej Trbovlje).

4 Ohranjena rudarska hiša s štirimi stanovanji za rudarske družine in z muzejsko prezentacijo stanovanja rudarja Franca Mlakarja priča o načinu življenja rudarjev v začetku 20. stoletja (vir: ZVKDS, OE Celje).



Načrtovanje kot izvir raziskovalnih spoznanj

Tadeja Zupančič

Raziskovanja skozi načrtovanje

Prostor pojmem kot arhitektka; v zavedanju strokovnih nagnjenj in predispozicij, ki izhajajo iz poklicnega izobraževanja in delovanja. Torej ne pišem o prostoru na splošno, ali morda o prostoru vesolja, o matematičnem ali geografskem ali o splošno družbenem ... temveč o konkretnem, z materialno kulturo določenem bivanjskem prostoru. Torej o arhitekturno-kulturnem prostoru kot pogoju in hkrati sledi družbenega delovanja, ki je temeljni pogoj kulture bivanja. V tem smislu je tudi konkretni urbani prostor skupnega, bolj ali manj javnega bivanja arhitekturni prostor, urbani interior, ki ga določajo arhitekturni objekti in procesne, nepredvidljive razvojne dinamike. V tem smislu gre razumeti tudi prostor arhitekturne krajine v širšem smislu, četudi je v svojih specifikah to tudi predmet krajinske arhitekture in še mnogih drugih strok. Tako kot je skrb za arhitekturno, urbano oz. različno drugo kulturno dediščino skrb različnih strok. Vendarle pa na evropski ravni očitno obstaja soglasje o tem, da je temeljna odgovornost za oblikovanje prostora, odnos do naravne in kulturne dediščine, na plečih arhitektov. O tem priča preambula direktive o priznavanju poklicnih kvalifikacij, ki je bila za področje arhitekture leta 2005 prepisana iz podobnega dokumenta iz leta 1984. Gre za javni interes, ki se izraža v regulaciji poklica arhitekta: "Arhitekturno oblikovanje, kakovost zgradb, njihova usklajenost z okoljem, spoštovanje naravne in mestne

krajine ter javna in zasebna dediščina so zadeve javnega interesa. Vzajemno priznavanje kvalifikacij mora zato temeljiti na merilih kakovosti in količine, ki zagotavljajo, da so osebe s priznanimi kvalifikacijami sposobne razumeti in uresničiti potrebe posameznikov, družbenih skupin in organov oblasti, kar zadeva prostorsko načrtovanje, oblikovanje, organizacijo in realizacijo struktur, ohranitev in izkoriščanje stavbne dediščine in zaščito naravnega ravnovesja." (Direktiva 2005/36/ES, preambula 27)

Odtod torej v tem pisanju poudarek glede načrtovanja arhitekturnega prostora: v širšem smislu prostorske kulture, ki je v sodobnem času participativna, vedno bolj kolektivna in interdisciplinarno vpeta. Ob zavedanju, da v skladu z omenjeno evropsko direktivo in potrjeno skladnostjo arhitekturnega izobraževanja s taistim dokumentom svoje odgovornosti, omenjene v preambuli, arhitekti ne moremo oz. ne smemo prelagati na druge stroke, temveč moramo poskrbeti za družbeno vpetost in uveljavitev generalistične, ne le analitične, temveč tudi konvergentno razmišljujoče in k raznoliki kontekstualni celovitosti stremeče vloge arhitekturnega načrtovanja, ki jo s poenostavljenim besediščem o lepem, vzdržnem in skupnem poudarja tudi ideja novega evropskega Bauhausa.

Raziskovanje je po eni strani izhodišče arhitekturnega načrtovalskega procesa, saj so za oblikovanje

predstav o prostorskih priložnostih potrebna raznolika (spo)znanja o mnogopomenski družbeno-prostorski danosti. V mislih imam torej arhitekturo v najširšem smislu kreativnih tveganj v različnih merilih, torej tudi arhitekturno-urbanistično dimenzijo. Po drugi strani pa je raziskovanje tudi rezultat arhitekturnega načrtovalskega procesa. Ker rojeva spoznanja, za katera je prej ali slej nujno treba stopiti v oblikovalski "laboratorij" kot prostor bolj ali manj svobodnih simulacij, testnih preizkusov, manipulacij bolj ali manj obvladljivih parametrov, bolj ali manj spekulativnega hibridnega eksperimentiranja, prostor refleksije in medij raznolike komunikacije. Posamezni "arhitekturni projekti" so pravzaprav, ob izpolnjenih temeljnih kriterijih raziskovalne kakovosti – relevance, rigoroznosti in inovativnosti – iteracije kontinuiranega raziskovalnega procesa, razvoja novih raziskovalnih spoznanj. Več o lastnostih, pogojih in kriterijih arhitekturnega raziskovanja ter o pomenu raziskovalne klime v arhitekturnem izobraževanju najdemo v listinah Evropske zveze arhitekturnih šol: EAAE Charter on Architectural Research (2022) in Principles and Practices of Architectural Education (2018).

Oblikovanje je torej gonilo, vodilo, motiv raziskovanja (*design-driven research*). Kot pristop k izmuzljivim problemom (*wicked problems*) oz. način mišljenja in delovanja zahteva odprtost raziskovalnih vprašanj, kot protiutež za uravnavanje negotovosti pa poglobljeno kritičnost. Je izhodišče za iterativni razvoj raziskovalnih ciljev ali vprašanj (*design-based research / practice-based research*), usmerjeno je k oblikovanju (*research for design*), arhitekturno snovanje pri tem postaja raziskovalni laboratorij (*research by design* ali *research through design*). V takšnem raziskovanju nastajajo artefakti, predstavitve objektov, prostorov, procesov in še česa, ki so same po sebi demonstracija raziskovalnih rezultatov. Res pa je, da branje raziskovalnih spoznanj iz artefaktov lahko dela težave, če predstavitev ne pospremimo z nekaj kritično dosledno razvite besedne argumentacije. Te težave so lahko tako hude, da v diskusijah z drugimi strokami ločimo raziskovalne in oblikovalske projekte, čeprav se ti dinamično, hibridno prepletajo.

Prostorske ideje se rojevajo iz prepleta življenja v prostor(e), preteklih izkušenj, pogledov z različnih distanc in zornih kotov, raznolikega branja prostora in dotedanjih interpretacij drugih raziskovalcev in/ali sooblikovalcev prostora, ki jih (arhitekti) spoznavamo, dojemamo in integriramo. Ob vsem tem razvijamo svoj sistem temeljnih vrednot in načina vrednotenja, ki ga tudi uporabljamo za izbor ključnih izhodišč za razvoj idej, za oblikovanje raziskovalnih in načrtovalskih ciljev ... V vsakdanjem načrtovalskem žargonu v našem kulturnem prostoru, ko smo v merilu in realni

konkretnosti arhitekturnih praks, ta del "raziskovanja" tako tudi poimenujemo. Potem se začne "projekt". Zveni, kot bi se raziskovanje s tem končalo in začelo "projektiranje". V rutinskem procesu, kjer gre vse po istem kopitu, je žal to morda res. V raziskovalni radovednosti pa se v rigorozni kritičnosti spremeni predvsem zorni kot. Morda oddaljenost od konkretnih problemov. Morda se pogled bolj izrazito usmeri v prihodnost, do izraza pride moč konvergentnega mišljenja ustvarjalca. Začne se konceptualizacija idej, pot k vedno bolj izostrenim, izčiščenim iteracijam, ki jih pogosto imenujemo "rešitve", čeprav se morda zavedamo, da so pravzaprav ena od mnogih možnosti. V odprtem procesu razvoja prostora so morda le možen trenutek. To interpretacijo tem, idej, prostorskih možnosti ... vodi v bistvu kontinuiteta temeljnih vrednot, ki jim sledimo ter jih v oblikovalskih iteracijah in alternativah tudi razvijamo in izčiščujemo. Kako vemo, da smo jih izčistili? Kdaj se nam to zgodi in zakaj? Če "projekt" razvijemo s kritično rigoroznostjo, z jasno argumentacijo, s povabilom v svet spoznanj, ki nastajajo v izbranem "projektu", lahko prepoznamo raziskovalno naravo tudi v tej plasti arhitekturnega delovanja. Še več: zagledamo bistvo, zaradi katerega vse preostalo raziskovanje mislimo in delamo, in predvsem zagledamo bistveni prispevek h kulturnim dimenzijam trajnostnega razvoja družbe. Vidimo, da se je snovanje začelo daleč pred odločitvijo za alternativo, ki jo želimo podrobneje proučiti, in da se raziskovanje ne konča z materializacijo v določenem trenutku zasnovanih idej v prostoru. Poleg spoznanj, ki jih je mogoče posplošiti, lahko izpostavimo predvsem neponovljiva, enkratna spoznanja, ki bi jim vsakršno posploševanje izničilo pomen in vplivnost. Za prenosljivost takšnih spoznanj je potrebna sposobnost argumentacije pomena te enkratnosti. Razvoj jezika za sporočanje arhitekturnih spoznanj družbi, za katero arhitekti delamo.

Ob razmišljanju o argumentaciji raziskovalnih dimenzij arhitekturnega snovanja se mi porajajo naslednja vprašanja. Izhajam iz treh temeljev kriterijev raziskovalne kakovosti, ki veljajo za znanstveno, umetniško, s tem pa tudi za hibridno raziskovanje, kakršno je arhitekturno.

Relevantnost (pomen, bistvo ...)

- Kako identificirati ključne raziskovalne probleme in/ali teme, jih izostriti v raziskovalne cilje ali vprašanja ter uporabiti kot vodilne ideje v iterativnem, odprtem raziskovalnem procesu?
- Kateri so cilji raziskovanja, ki izvira iz načrtovanja izbranih prostorov in ga obenem napaja, poteka pa v jedru procesa načrtovanja oz. oblikovanja ključnih usmeritev in alternativ?

Rigoroznost (natančnost, jasnost, doslednost, sledljivost ...)

- Katere so značilnosti načrtovalskih praks, ki jih predstavljajo oz. poosebljajo posamezne mentorske skupine? Kako se te skupine kritično umeščajo v kontekst stroke (drugih praks)? Na podlagi česa in kako razvijajo vrednostni okvir, na podlagi katerega se pozicionirajo v družbenih kontekstih in tudi – racionalno in/ali intuitivno – odločajo v oblikovalsko-raziskovalnih iteracijah?
- Kako se iste/podobne izbrane teme/cilji manifestirajo v različnih projektno-raziskovalnih skupinah? Kako se skozi iteracije teme/cilji razvijajo oz. spreminjajo, kdaj in zakaj?
- Kakšna in katera spoznanja lahko pridobimo z oblikovanjem, torej s kreativno-reflektivnim mišljenjem in delovanjem hkrati, in jih ne moremo drugače, npr. zgolj s teoretiziranjem ali zgolj z rutinskim delovanjem?

Inovativnost (svežina ...)

- V čem je razumevanje arhitekturnih problemov, pojavov ... originalno in zakaj? Kaj je novo v razumevanju/dojemanju/snovanju prostora?
- Katera raziskovalna spoznanja so prenosljiva s posploševanjem in katera z utemeljevanjem enkratnosti?

- V primerjavi s čim/v katerih kontekstih so rezultati raziskav RevitLabov inovativni? Za katere skupine publike, v katerih kontekstih so rezultati raziskav potencialno relevantni? Kako utemeljiti oz. reformulirati prispevek rezultatov raziskovanja za raznolike ciljne skupine?

Pričujoče RevitLabe vidim kot priložnost za raziskovalni trening utemeljevanja spoznanj, ki jih je mogoče do določene mere posplošiti, da postanejo prenosljiva. Glede na izbrano problematiko pa so tudi priložnost za utemeljevanje enkratnosti oz. nepovljivosti ne le prostorskih pojavov, temveč tudi neponovljivih raziskovalnih spoznanj. Ker so bili RevitLabi razviti v pedagoškem procesu arhitekturnega izobraževanja, je tovrstni raziskovalni trening predvsem naloga nosilcev tega pedagoškega procesa. Natančnost izražanja, povezovanje abstraktnih pojmov s konkretnimi pojavi in obratno, iskanje paralel in sorodnih konstelacij v različnih kontekstih, različne pozicije in razdalje pogledov na iste in sorodne teme, probleme, ideje ... – vse to je morda v pomoč. V tem raziskovanju se rojeva arhitektura, ki presega vsakršno rutinskost. Namesto brezbržnosti izkazuje svežino, spoštljivost in kreativno odzivnost do raznoliko ranljivih družbenoprostorskih kontekstov arhitekturne oz. kulturne dediščine.

VIRI

EAAE Charter on Architectural Research (2022); <https://www.eaae.be/about/statutes-and-policy-papers/eaae-charter-architectural-research/> (dostop: avgusta 2024)

Principles and Practices of Architectural Education: A Position Paper of the EAAE Education Academy (2018); <https://www.eaae.be/wp-content/uploads/2018/10/EAAE-EA-Porto-position-paper-180901.pdf> (dostop: avgusta 2024)

Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2005/36/ES z dne 7. septembra 2005 o priznavanju poklicnih kvalifikacij (2005); <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005L0036> (dostop: avgusta 2024)

Naselbinska dediščina

Industrijska dediščina

Arheološka dediščina

Grajska dediščina

Vključujoče načrtovanje

Vključujoče načrtovanje in RevitLab Hrastnik

Miloš Kosec

Skupina mentorjev in študentov s Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani se je z razvijanjem treh variant revitalizacije degradiranega industrijskega območja nekdanjega rudnika Hrastnik začela ukvarjati jeseni 2023. Delo je potekalo vzporedno z raziskovalnim delom in predstavitvijo rezultatov raziskovalcev drugih disciplin, ki sodelujejo v projektu, ter v sodelovanju z odborom lokalnih deležnikov: predstavnikov lokalne samouprave, gospodarstva, nevladnih organizacij, civilne družbe in odgovornih konservatorjev ZVKDS, da bi preizkusili proces vključujočega načrtovanja, kjer vsi deležniki usklajujejo svoje interese ter upoštevajo dobrobit dediščine, razvojne potrebe in interese v lokalni skupnosti.

Začetek dela jeseni 2023 je bil sestavljen iz obiskov terena, kjer so študentje ob pomoči mentorjev začeli spoznavati prostorski kontekst, brati zgodovinske plasti in izvajati prostorske analize obravnavanega območja. Obenem so skupini mentorjev in študentov na Fakulteti za arhitekturo predavali raziskovalci iz drugih sodelujočih disciplin, da so jih seznanili s teoretskimi izhodišči in raziskovalnimi dilemami drugih področij ter s tem pripravili teren za plodno interdisciplinarno sodelovanje.

Decembra 2023 je mentorska skupina v Hrastniku pripravila prvo delavnico s sodelujočimi skupinami lokalnih deležnikov. Delavnica je bila zasnovana iz dveh delov: predstavitve opravljenih prostorskih analiz in nato strukturirane debate o razvojnih izzivih obravnavanega območja. Debata z različnimi skupinami lokalnih deležnikov je bila zasnovana okrog treh vprašanj: kakšni so razvojni izzivi in prednosti občine Hrastnik, kakšni so razvojni problemi in prednosti ožjega območja nekdanjega rudnika Hrastnik ter kateri primeri so po mnenju deležnikov najustreznejši (in kateri niso primerni) za obravnavano območje. Debata je bila načrtno zasnovana brez programskih ali prostorskih predlogov projektne skupine, zato da mnenja lokalnih deležnikov na začetku procesa ne bi bila pogojena z reakcijami na projektna predvidevanja, ampak obratno – da bi bili projekti razviti z razumevanjem različnih lokalnih pogledov, idej in tudi potencialno problematičnih nasprotnih pogledov različnih skupin lokalnih deležnikov na prihodnji razvoj območja.

Nadaljevanje procesa je sestavljala serija predstavitev in debat z raziskovalci iz drugih sodelujočih disciplin, ki so mentorskim skupinam spomladi 2024 predstavili

rezultate svojega raziskovalnega dela na območju občine Hrastnik in predvsem ožjem območju nekdanjega hrastniškega rudnika. Na podlagi prostorskih analiz, rezultatov prve delavnice z lokalnimi deležniki in raziskovalnih rezultatov drugih sodelujočih znanstvenih disciplin se je projektno delo mentorske skupine nadaljevalo z ambicijo, da se za dediščinsko območje nekdanjega rudnika Hrastnik oblikujejo tri različne rešitve dolgoročne, trajnostne revitalizacije, ki bi programsko in identitetno ključno obogatile gospodarski in kulturni razvoj občine, obenem pa omogočile tudi dolgoročno ohranitev in revitalizacijo dediščine obravnavanega območja. Konceptne zasnove so bile vsem raziskovalcem predstavljene 26. marca 2024 na skupni delavnici na Fakulteti za arhitekturo. Maja so bili nato korigirani predlogi skupnega dela predstavljeni na drugi delavnici z lokalnimi deležniki v občini Hrastnik. Predstavitvi konceptnih variant treh projektov je sledila strukturirana debata, katere namen je bil zajeti in uskladiti različne poglede vseh štirih sodelujočih skupin lokalnih deležnikov (odgovorna konservatorka je svojo oceno predlogov poslala naknadno) na prednosti in pomanjkljivosti predlaganih rešitev. Nastalo gradivo je pomenilo ključni korektiv projektnega raziskovalnega procesa ter je končne spremembe in dopolnitve usmerjalo tako, da bi bili poleg rezultatov raziskovanja vseh disciplin skozi vključujoč proces načrtovanja kar najbolj upoštevani raznoliki in včasih nasprotujoči si pogledi vseh skupin lokalnih deležnikov.

Trije projekti – zaključeni so bili v začetku junija 2024 – predstavljajo različne, a komplementarne možnosti za revitalizacijo in razvoj nekdanjega industrijskega območja rudnika Hrastnik in njegove okolice v prihodnjih letih. Rezultati so bili prvič javno predstavljeni na skupni razstavi vseh štirih RevitLabov junija 2024 v Ljubljani, septembra 2024 pa je bila v Hrastniku odprta razstava z javno predstavitvijo vseh treh projektov za območje nekdanjega rudnika Hrastnik.



1 Prvi obisk študentov in raziskovalcev na terenu. Rudniške rove smo si ogledali skupaj z rudarji, ki so delali v rudniku.

2 V nekdanji strojnici oz. mašinhausu

3 4 Prva predstavitev študentskih projektne predlogov za revitalizacijo rudniškega območja ter pogovor z lokalnimi deležniki o potrebah, možnostih in željah za razvoj

Vključujoče načrtovanje

Refleksija – Kako vključujoče raziskovati in oblikovati

Sonja Ifko

O procesu

Lotiti se projekta oživljanja opuščene industrijske dediščine, v tem primeru rudarske oziroma premogovniške, je kljub razviti metodološki poti in izkušnjam vsakič znova izziv.

Z obravnavanim območjem sem se kot raziskovalka in mentorica že srečala. Najprej leta 2016 pri izdelavi strategije za trajnostno revitalizacijo rudarske dediščine Trbovelj in Hrastnika, nato pa še leta 2018 kot mentorica nalog, s katerimi so študentje preizkušali izvedljivost začrtanih strateških usmeritev. Strategija, ki jo je naročilo podjetje RTH, d. o. o., v zapiranju, je nastala, da bi lahko na njeni osnovi opredelili tista območja oziroma premično dediščino, ki jo je pomembno ohraniti in primerno zaščititi ter interpretirati, po dokončnem zaprtju rudnika pa bi prešla v last in upravljanje lokalnih skupnosti. Vrednotenje je pokazalo velik pomen te dediščine ne le na lokalnem, ampak tudi na širšem, regionalnem in mednarodnem nivoju. Strateške usmeritve so bile zasnovane na vključujoč način, saj smo prvič v Sloveniji uporabili “na vrednostih za vse zasnovani pristop” ter v izdelavo vključili predstavnike gospodarskih družb, lokalnih skupnosti, javnih zavodov na področju kulture in društev, pa tudi zainteresirane posameznike.

RevitLab Hrastnik je bil zato zame zanimiv na več ravneh; najprej zato, ker je prinesel vpogled

v uresničevanje omenjene strategije, ker omogoča primerjavo aktualnih ugotovitev široko zasnovane interdisciplinarne raziskave z rezultati raziskav izpred sedmih let, ker je soočil nove ideje tako vseh deležnikov kot študentov, ki v ta prostor vstopajo prvič; hkrati pa smo prvič v procesu raziskovanja skozi oblikovanje zavestno artikulirali preplet raziskovanja in kreativnega snovanja, kar je poseben in predvsem nov izziv.

Refleksija

Špela Hudnik

O procesu

Projekt za rudnik Hrastnik je zasnovan kot participativna interdisciplinarna raziskovalna študija, ki bo podlaga za praktične in kritične študentske vizije prihodnjih scenarijev ohranjanja rudniške dediščine, perspektiv rudarskega mesta in upoštevanja potreb lokalnega prebivalstva. Kritično in participativno razmišljanje o obstoječih strukturah na ravni arhitekture, stopnje ohranjenosti, družbenega okolja ter kulturnega, socialnega, ekonomskega in ekološkega interesa pomeni odpiranje široke palete interesov in večjo občutljivost do prostora ter hkrati soočanje s problematiko kopičenja preteklosti. Priznanje skupnega in javnega dobrega, ne pozabljajoč na arhitekturno in teritorialno klasifikacijo, se odpira skozi dialog petih glavnih tem (stanovanja, javni in rekreativni prostor, podzemna rudarska dediščina, ekološka ozaveščenost in ekonomska vzdržnost) ter skozi turizem (Živim v Hrastniku, Renesansa podzemlja, CŠOD Sv. Barbara, Novi rov, RTH 1860). Razumevanje obsega arhitekturnih objektov, teritorija in procesnega delovanja s ciljem prepoznanja, ovrednotenja in doživetja estetske in tehnološke dediščine je pomembno zato, da v rudniški dediščini ne bomo videli le niza posameznih predmetov, temveč edinstven produktivni stroj za nove vsebine v različnih merilih oziroma kontekstih, od krajevnega do regionalnega in še širšega.



Zelena obzorja

Projektna skupina 1

Mentorice

prof. dr. Sonja Ifko
asist. Maša Ogrin
asist. Gaja Žgank

Študenti

Nastja Bojc
Nika Guček
Maurin Nissen
Manca Povšin
Daniel White

Kako ohraniti rudarsko dediščino in jo povezati s krajem, je bilo ključno izhodišče, ki so ga izpostavili deležniki na našem prvem srečanju. Prostor, ki je še nedavno dajal delo več sto rudarjem, se danes postopoma že preoblikuje. Upoštevanje že zastavljenih programov je bilo zato pomembno dejstvo, ki je ob rezultatih raziskav usmerjalo oblikovanje predloga revitalizacije. Nastali predlog povezuje dvoje: ponovno uporabo prostorov dediščine opuščene območja, ki zrcali večrazsežne vplive rudarjenja, vse do danes prisotne v načinu življenja in preoblikovanju prostora, ter vzporedno nastajajočo vizijo regenerativne prihodnosti Hrastnika, ki jo vodijo iskanja načinov za ponovno uporabo rudnika kot vira zelene energije.

Povzetek analize

Po predpostavki projekta HEI-Transform je prav dediščina razvojni vir in trajnostni kapital Hrastnika, zato smo v analitičnem delu primarno raziskovali, kako se rudarska dediščina v prostoru kaže kot kulturni, družbeni, ekonomski in okoljski trajnostni vir Hrastnika in širše regije. Ohraniti to dediščino in jo povezati s krajem je bilo naslednje ključno izhodišče, ki so ga izpostavili deležniki na našem prvem srečanju. Analize so pokazale, da se prostor, ki je še nedavno dajal delo več sto rudarjem, danes postopoma že preoblikuje. Upoštevanje že zastavljenih programov je bilo zato pomembno dejstvo, ki je ob rezultatih raziskav usmerjalo oblikovanje predloga za revitalizacijo.

Drugo srečanje z deležniki nas je z usklajevanjem pripravljenih konceptnih predlogov pripeljalo do dveh ciljev: prvi cilj je bil zagotoviti maksimalno ohranjanje dediščine z njeno prilagojeno ponovno uporabo – tako posameznih stavb in struktur nad in pod zemljo kot tudi širšega območja, navezanega na središče kraja – drugi cilj pa je bil iskanje možnosti za uporabo rudnika kot vira zelene energije. Leta 2008 je že nastala študija možnosti za izrabo geotermalne energije iz opušenih jamskih objektov Rudnika Trbovlje - Hrastnik (dr. Vukelić, FNT UL), in prve realizacije zamisli drugje v svetu kažejo, da to niso le vizije, ampak uresničljiv potencial, pomemben ne le za mesto, pač pa za regijo in širši prostor.

Območje smo razdelili v štiri povezane sklope, kar naj kraju in prebivalcem prinese dobro povezanost z dediščino, ki je ključno sooblikovala njihovo identiteto, ter hkrati daje priložnosti za aktivno uresničevanje zelene prihodnosti za vse.

obzórje* -a s (ô)

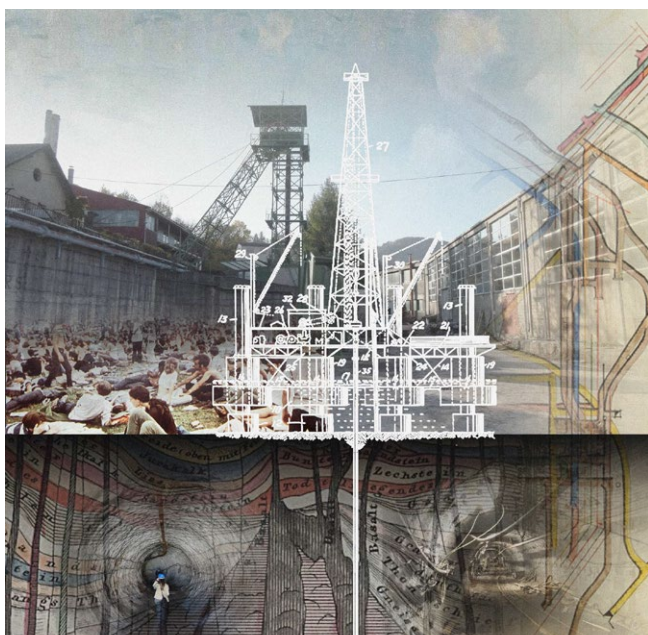
1. del zemeljskega površja, ki se vidi s točke opazovanja: na hribu se jim je odkrilo širše obzorje; daljno, širno obzorje / morsko obzorje; pren., publ. elektronični se odpirajo nova obzorja
// najbolj oddaljeni, končni del tega površja: sonce prihaja izza obzorja; na obzorju se je pokazala ladja; izginiti za obzorjem; pren. nova umetniška smer je že na obzorju
2. obseg izobrazbe, razgledanosti, znanja: bogatiti, širiti si obzorje z branjem; njegovo duhovno obzorje je preozko, da bi dojel ta problem; glasbeno, kulturno, literarno obzorje; omejeno strokovno obzorje
3. mont. hodnik in odkopna mesta v jami v večjih višinskih razdaljah: novi jaški bodo povezovali rove različnih obzorij; spodnje, zgornje obzorje

* Slovar slovenskega knjižnega jezika

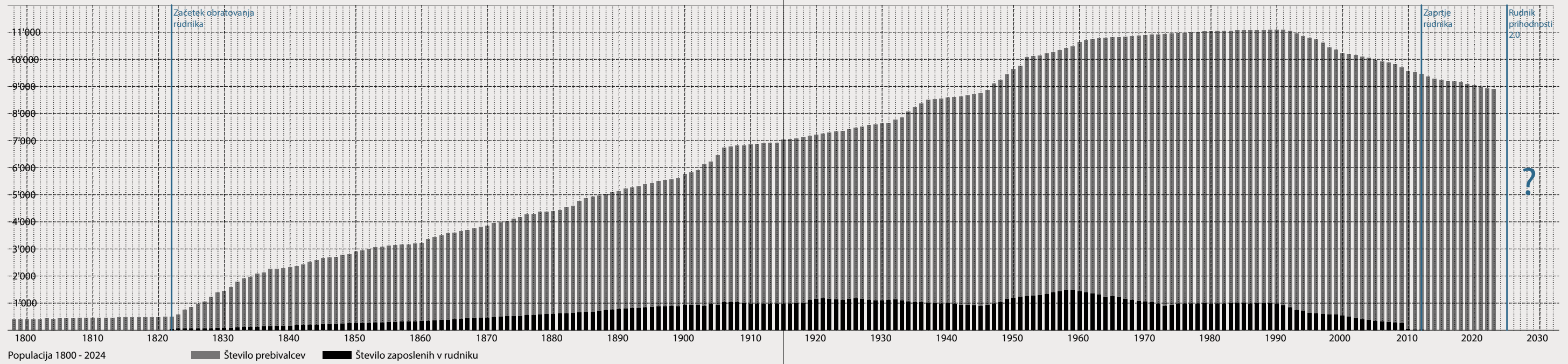
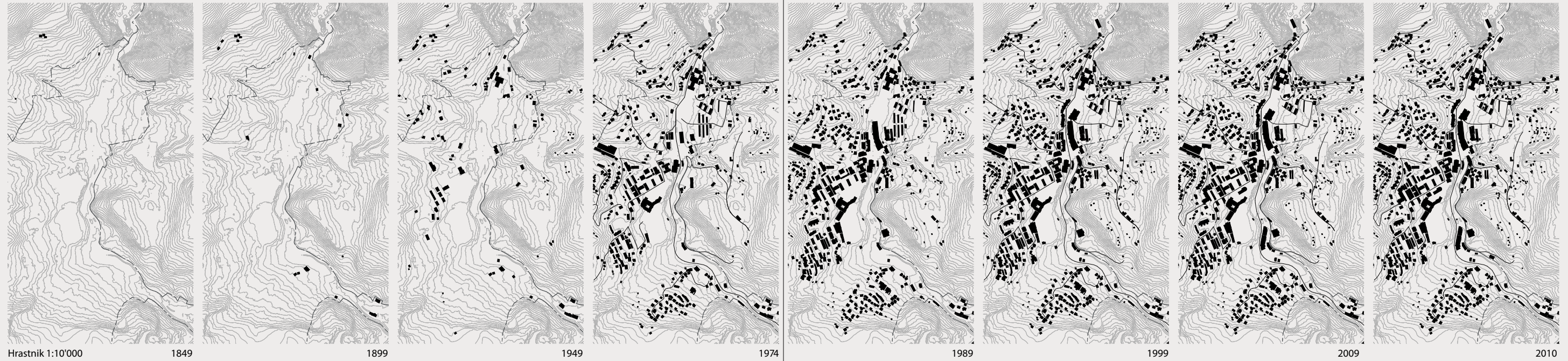
Evropski zeleni dogovor*

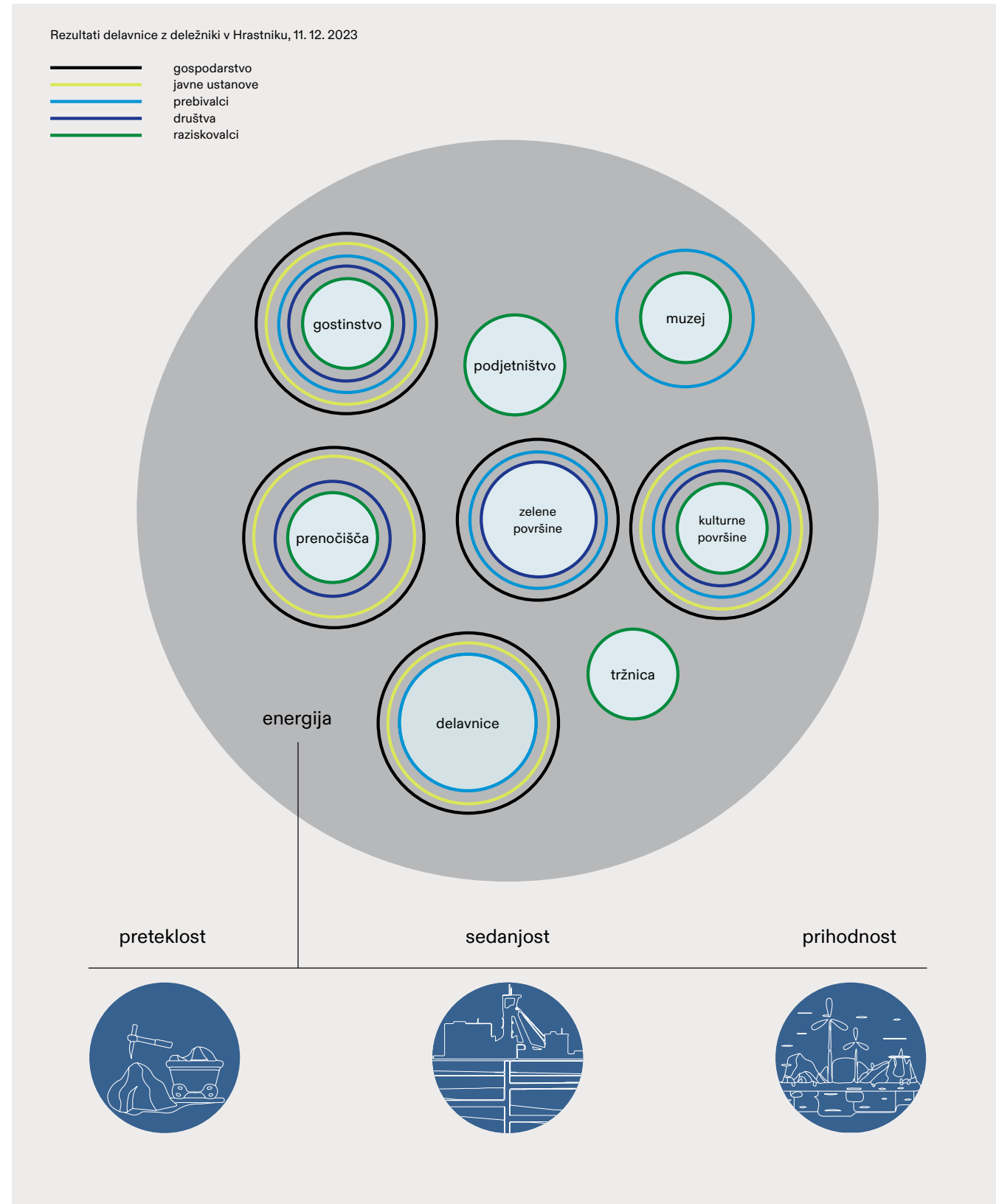
Evropski zeleni dogovor je sveženj političnih pobud, ki naj bi EU usmerile proti zelenemu prehodu in jo do leta 2050 pripeljale do končnega cilja – podnebne nevtralnosti. Pripomogel bo k preoblikovanju EU v pravično in uspešno družbo s sodobnim in konkurenčnim gospodarstvom. V skladu z njim je potreben celosten in medsektorski pristop, pri katerem bodo vsa relevantna področja politike pripomogla h končnemu cilju glede podnebja. Sveženj vključuje pobude, ki urejajo področja podnebja, okolja, energije, prometa, industrije, kmetijstva in trajnostnega financiranja, ki so vsa tesno povezana. Prehod na podnebno nevtralnost bo prinesel velike priložnosti, kot je potencial za gospodarsko rast, za nove poslovne modele in trge ter za nova delovna mesta in tehnološki razvoj.

* www.consilium.europa.eu/sl/policies/green-deal

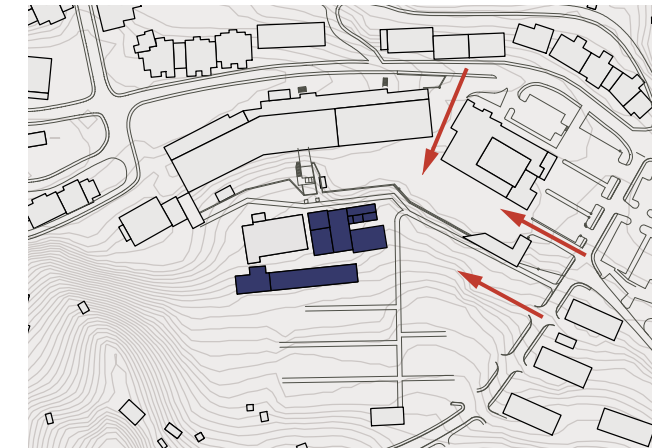


Prikaz rasti kraja in spreminjanja števila prebivalcev skozi čas



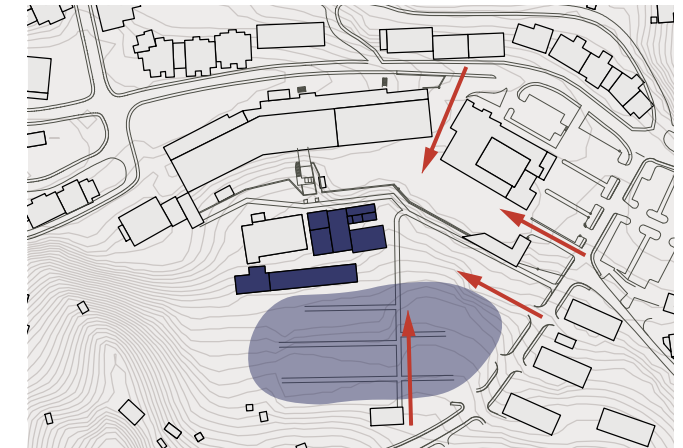


Programska shema



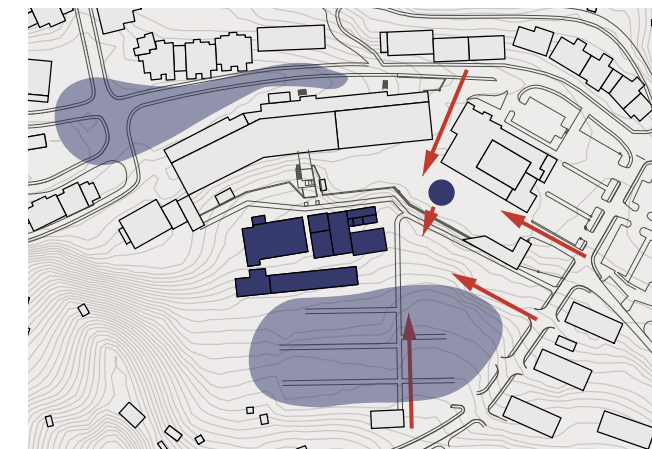
1. korak

- oživitev obstoječih objektov s prilagojenimi programi
- vzpostavitev vhodov na območje



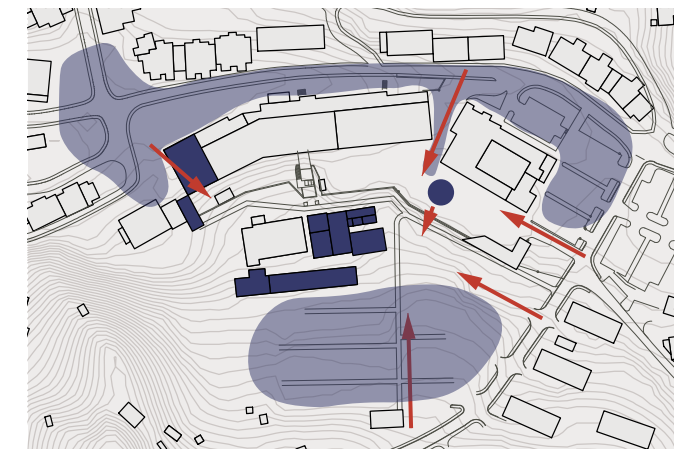
2. korak

- ureditev urbanega sadovnjaka in skupnostnih mestnih vrtov
- ureditev kratkotrajnih turističnih nastanitev (postajališče za vozila za kampiranje in paviljoni v urbanem sadovnjaku)



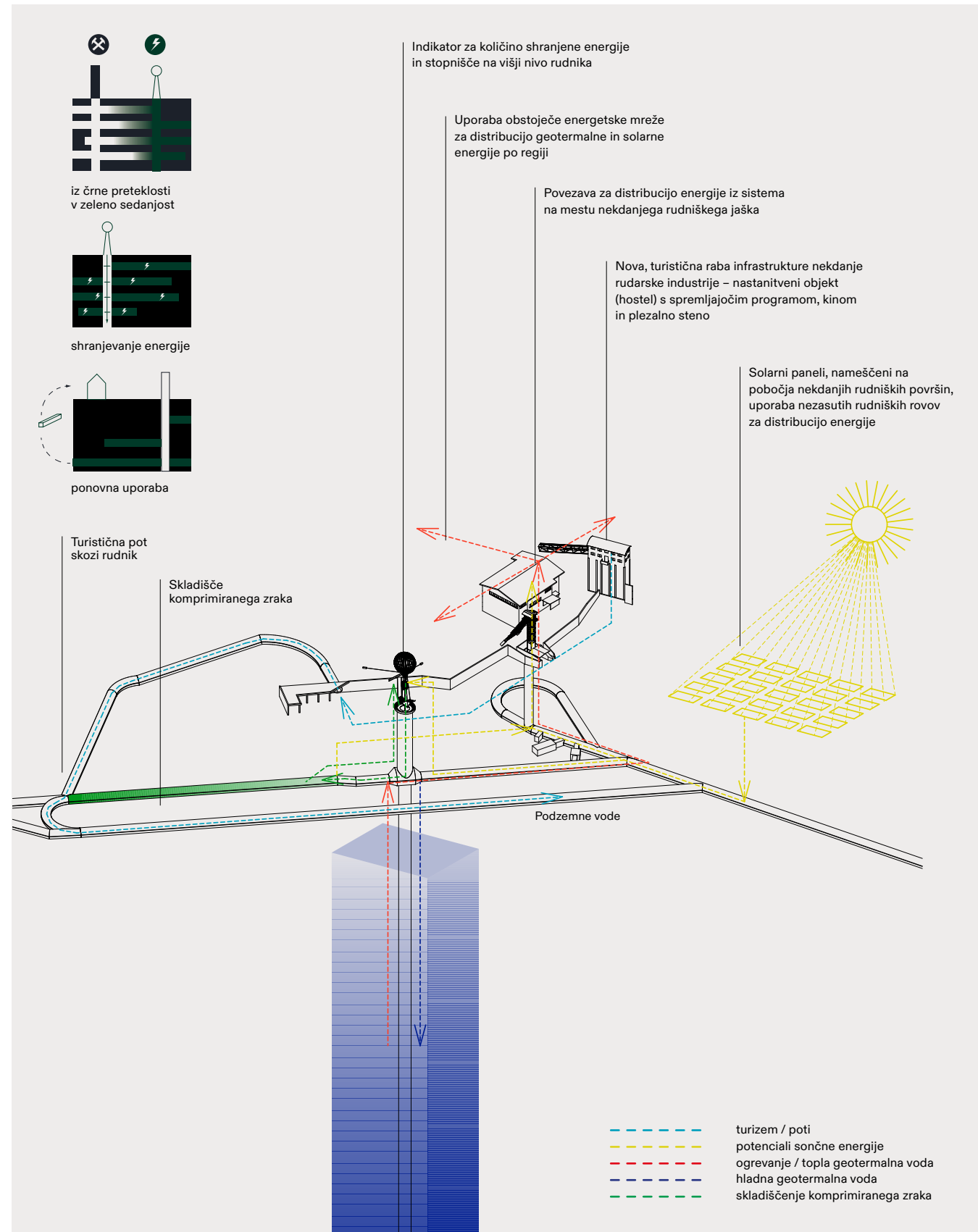
3. korak

- povezovanje mesta z obravnavanim območjem, ureditev javnega prostora pred tržnico
- začetek izkoriščanja geotermalne energije

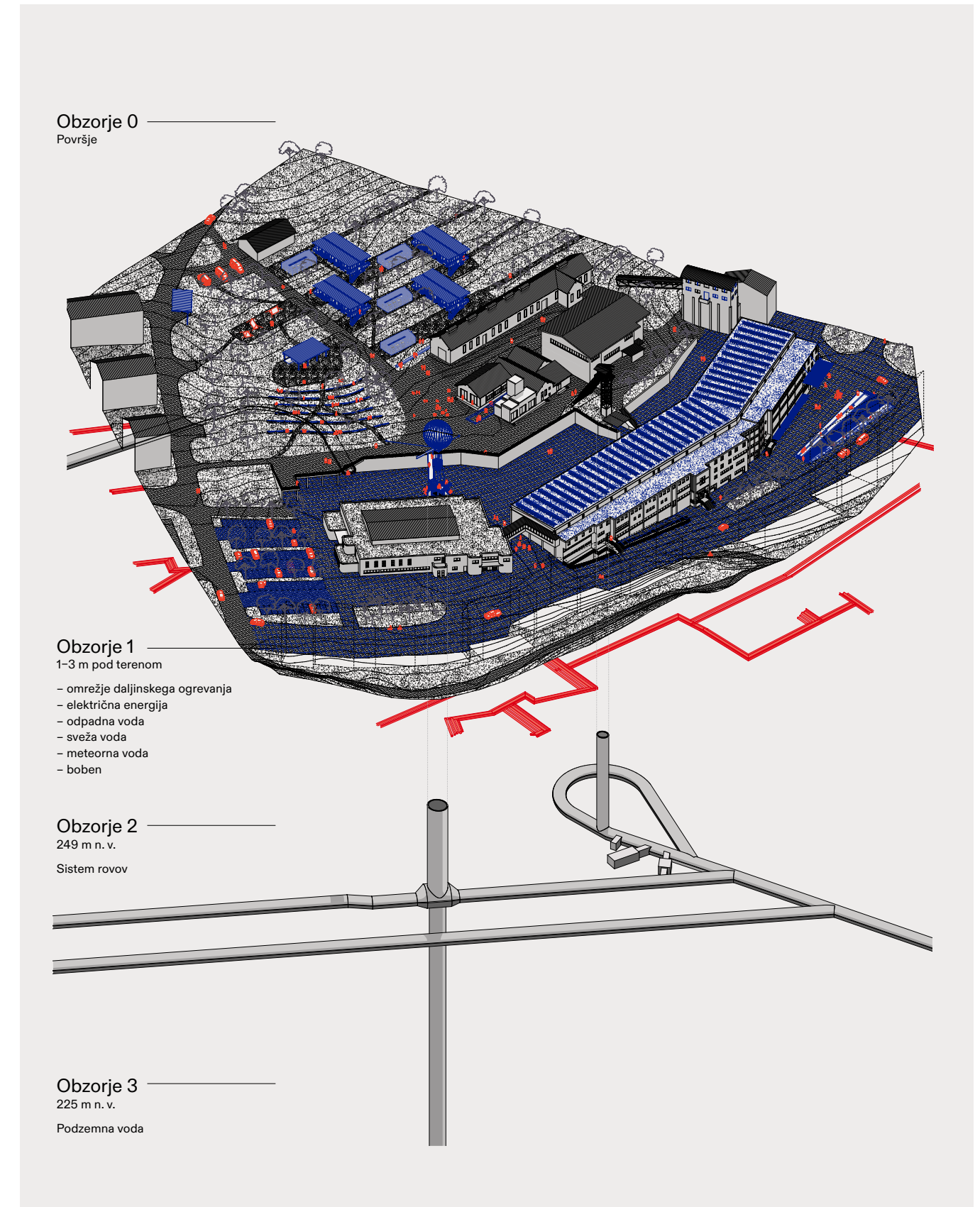


4. korak

- oskrba regije z geotermalno energijo
- ureditev povezave skozi stavbo tržnice z dodatnimi programi za krepitev podjetniškega potenciala regije
- preureditev bunkerja v hostel, plezalni center in kinodvorano



Shema novega energetskega sistema



Predlog preureditve območja

- 1 – parkirišče za avtodome
- 2 – prostor za druženje in servisni prostor za kamp
- 3 – paviljoni za turistične namestitve v urbanem sadovnjaku
- 4 – skupnostni vrtovi
- 5 – rastlinjaki
- 6 – kompresorska postaja (kavarna in restavracija, prostor za sodelo, večnamenski prostor)
- 7 – nova trafo postaja (steklarska delavnica, kreativni prostor)
- 8 – stara trafo postaja (vhodni prostor muzeja)
- 9 – strojnica (muzejski razstavni prostor)
- 10 – geotermalna energija (zeleni vir, dodatna povezava)
- 11 – stolp jaška (šohla)
- 12 – separacija premoga – Bunker (hostel, mini kino, plezalna stena)
- 13 – nova povezava rudniškega območja s središčem kraja (tržnica v več etažah, kreativni prostori sodela, apartmajski hotel)
- 14 – odpiranje reke (nov ambient, večja poplavna varnost)
- 15 – skupni prometni prostor (*shared space*)

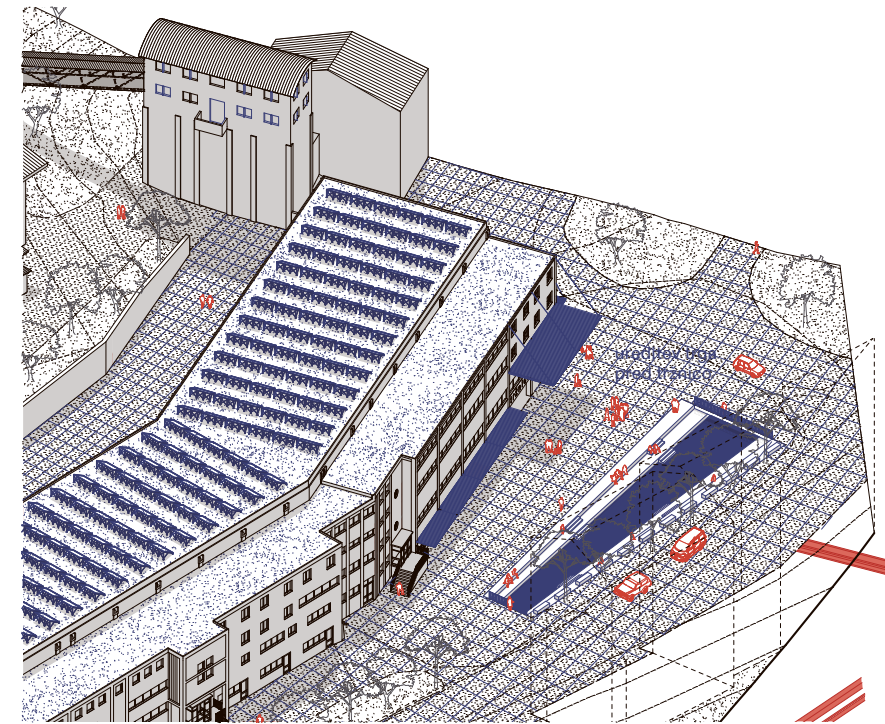
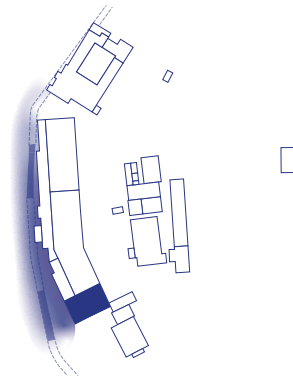
Območje 3:
Urbani sadovnjak -
vez med domačini in turisti

Območje 2:
Dediščina kot sidro in vez z zeleno
prihodnostjo

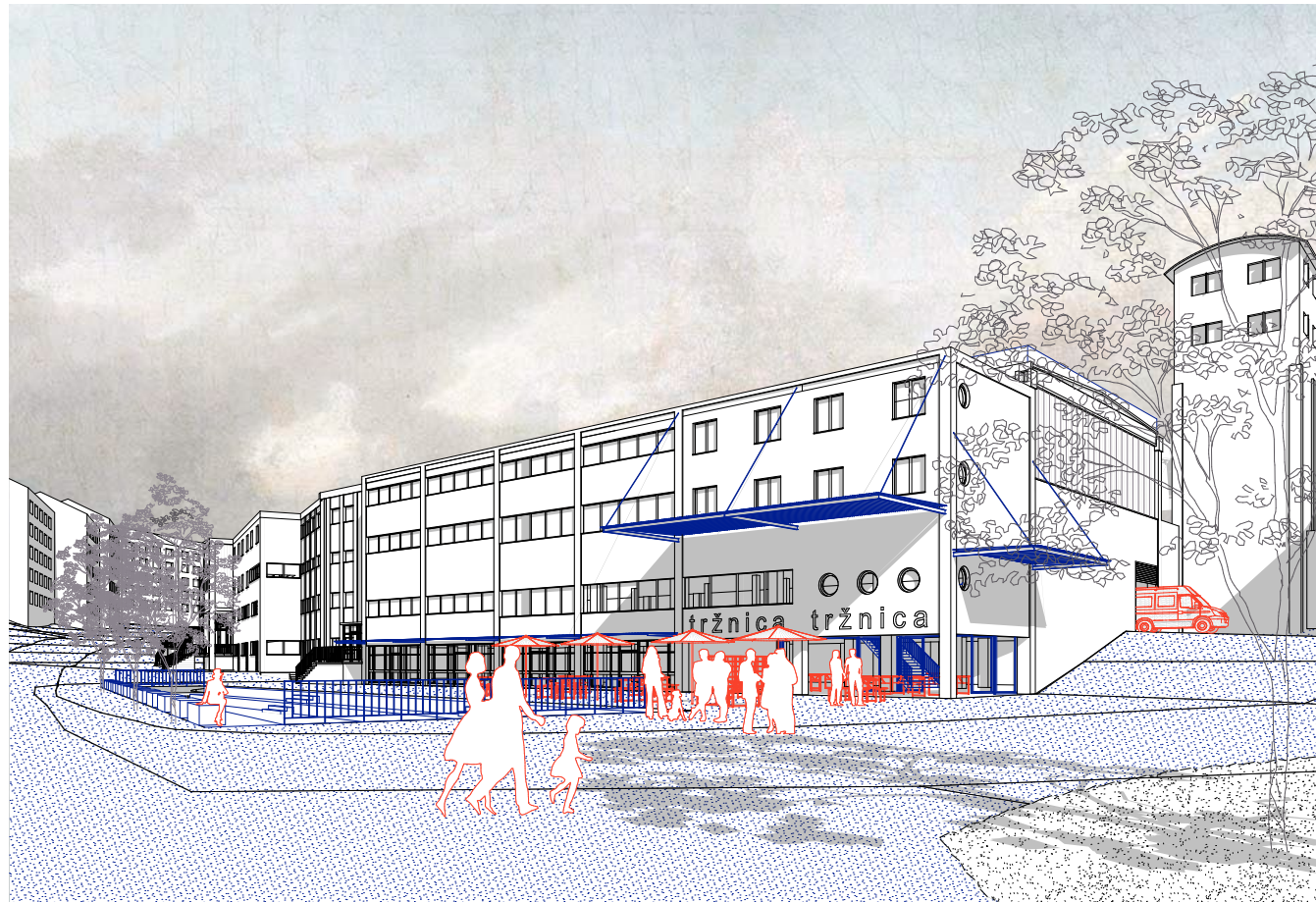
Območje 1:
Južni rob in povezava
s središčem kraja

Območje 1:
Južni rob – povezava območja s središčem kraja

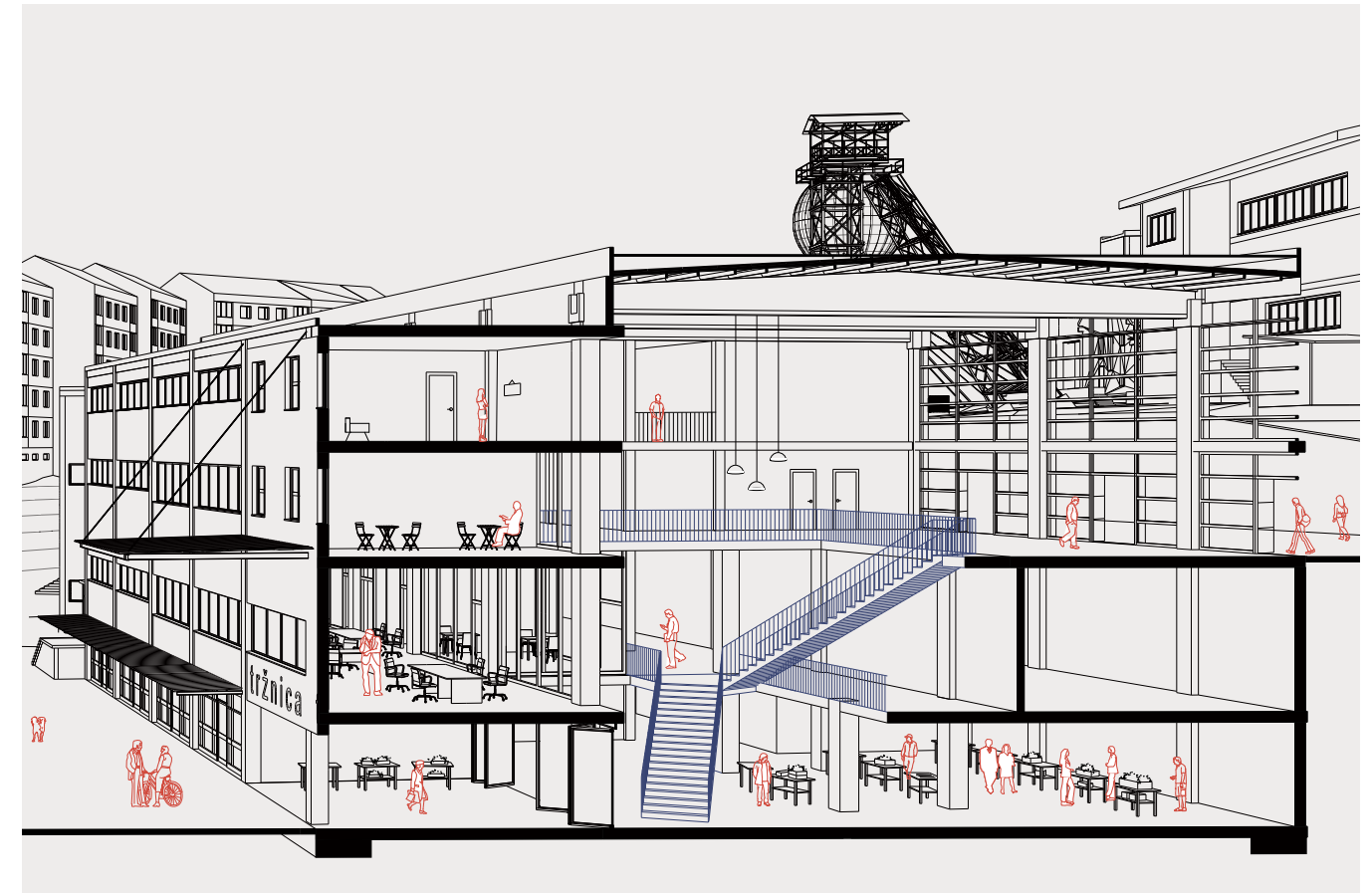
Trg Franca Kozarja trenutno deluje kot stičišče več cest (krožišče) in parkirišč. Koncept temelji na prestrukturiranju površine v skupno območje (shared space) in želi poudariti pomen ljudi in narave. Potok Boben, ki je trenutno skrit pod asfaltom, se odpre, oblikujejo se stopnice za sedenje, ki vodijo do vode, ohranijo se obstoječa in dodajo nova drevesa. V poslovni stavbi se v pritličju ohrani tržnica, v nadstropjih se vzpostavijo prostori za sodelo, delavnice, studie in bivalne enote, prek dodanega osrednjega stopnišča pa se vzpostavi vez, ki povezuje novi trg z območjem industrijske dediščine mesta.



Aksonometrični pogled na novo zunanjo ureditev pred tržnico



Pogled na sproščeni javni prostor pred tržnico

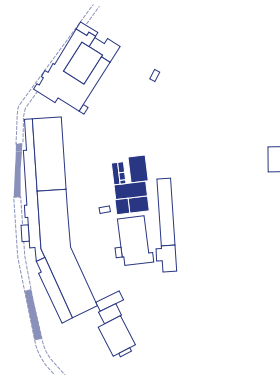


Pogled na odprto stopnišče, ki povezuje etaže poslovne stavbe, tržnico z nadstropjem, kjer so prostori za pisarne in skupni delovni prostori, ter manjše delavnice

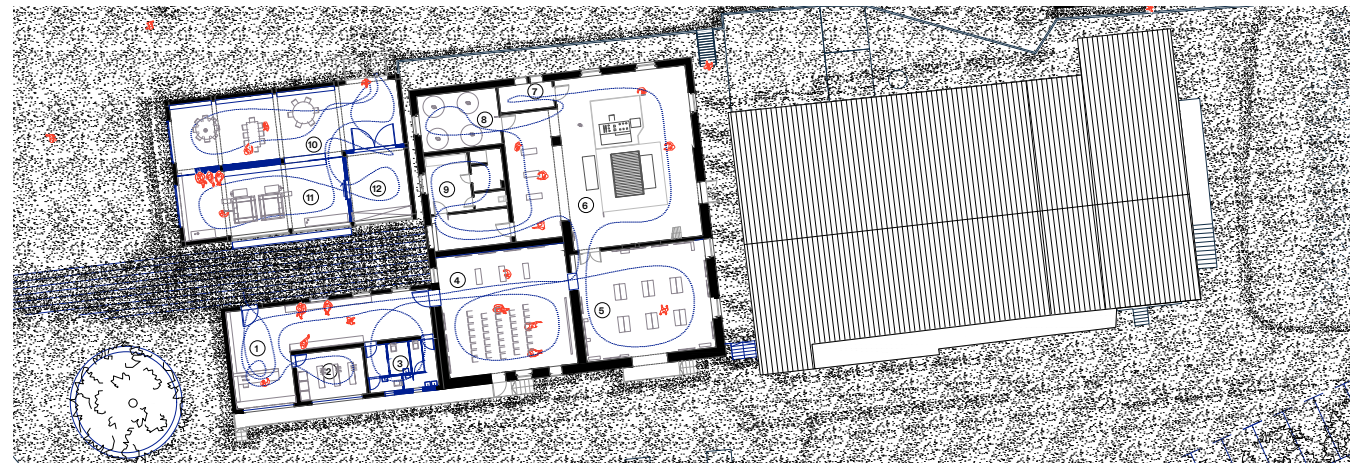
Območje 2: Dediščina kot sidro in vez s trajnostno prihodnostjo

Dediščina povezuje celotno regijo Zasavja – prostore dela in bivanja, prostočasne aktivnosti, nova znanja in predvsem ljudi – v značilno kulturno krajino. Tako je sidrišče, na katerem gradimo svoje predloge za ponovno uporabo opuščenih stavb in prostorov, da bi lahko tudi v prihodnje osmišljali vez med preteklim in prihajajočim. Vse stavbe in strukture skupaj z rovi zato skrbno ohranjamo in iščemo predloge za novo rabo, ki bi minimalno posegala v avtentične strukture, a bi jim v postrudarskem času dala novo življenje.

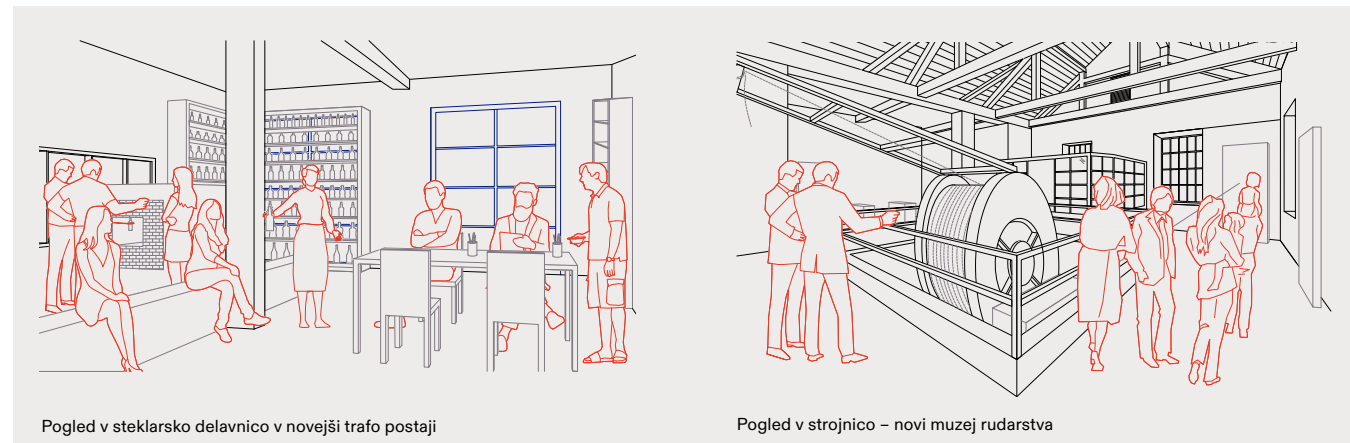
Stara strojnica s stolpom jaška tvori vez med zgodovino in sodobno funkcionalnostjo skozi muzejski prostor. Odstranitev montažnega kovinskega prizidka omogoči odprtje prostora, ki opredeli nov vhod v muzej. Prostori strojnice so ohranjeni skupaj z vso strojno opremo in pohištvom. Obiskovalci se sprehodijo skozi muzej in se поблиže seznanijo z zgodovino rudarjenja v Hrastniku ter z zgodovino samega objekta. Del objekta, nova trafo postaja, je preurejen v steklarsko delavnico in večnamenski prostor za delavnice. Prostor omogoča številne ustvarjalne dejavnosti, ki dopolnjujejo muzejsko izkušnjo in spodbujajo aktivno sodelovanje obiskovalcev.



1. Vhodni prostor – 62,6 m²
2. Garderoba – 16,5 m²
3. WC – 16,5 m²
4. Predstavitveni prostor – 78,7 m²
5. Razstavni prostor – 70,9 m²
6. Muzejska prezentacija in interpretacija strojnice – 148,3 m²
7. Muzejska predstavitev, skladišče – 7,2 m²
8. VR-soba – 22,6 m²
9. Muzejska predstavitev garderob – 22,0 m²
10. Prostor odprtih delavnic – 74,0 m²
11. Steklarske delavnice – 54,9 m²
12. Skladišni prostor – 19,0 m²



Tloris obeh trafo postaj in strojnice

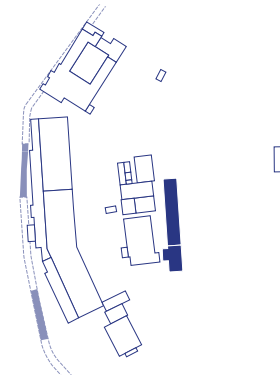


Pogled v steklarsko delavnico v novejši trafo postaji

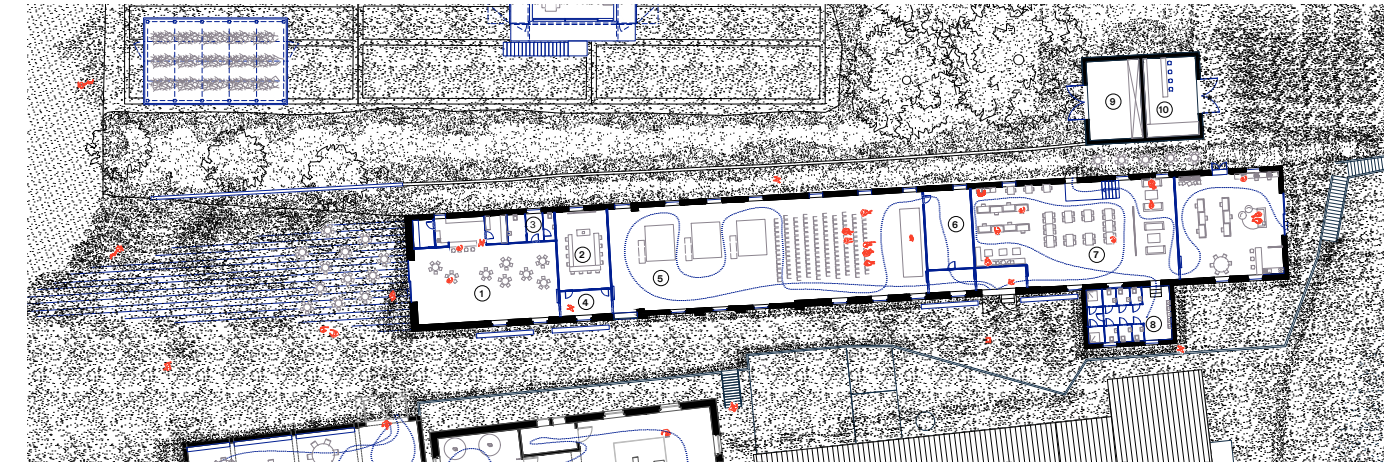
Pogled v strojnico – novi muzej rudarstva

Kompresorska postaja postane prostor za sodelovanje in prireditve

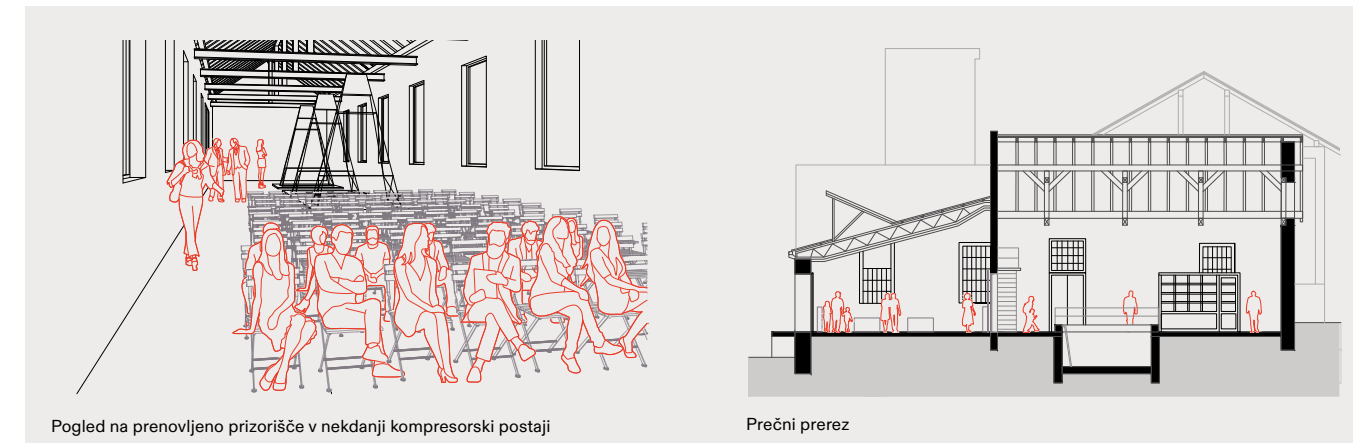
Kompresorsko postajo smo razdelili na tri dele: kavarno, ki se na severu odpira v zunanji prostor, osrednji večnamenski prostor, ki omogoča fleksibilno uporabo za različne prireditve, delavnice ali dogodke, in prostor za sodelo, namenjen kreativnemu delu in sodelovanju. Projekt združuje zgodovinsko vrednost kompresorske postaje s sodobnimi funkcionalnostmi za raznolike aktivnosti obiskovalcev, kar je doseženo z zagotovitvijo ustrezne notranje klime (izolacija tal, strehe) in ohranjen vidno konstrukcijo objekta.



1. Kavarna – 158,8 m²
2. Sejna soba – 37,4 m²
3. WC – 9,8 m²
4. Vetrolov – 10,1 m²
5. Večnamenski prostor – 353,6 m²
6. Zaodrje – 24,9 m²
7. Prostori za sodelo – 324,1 m²
8. WC – 46,9 m²
9. Skladišče – 43,5 m²
10. Čajna kuhinja – 43,5 m²

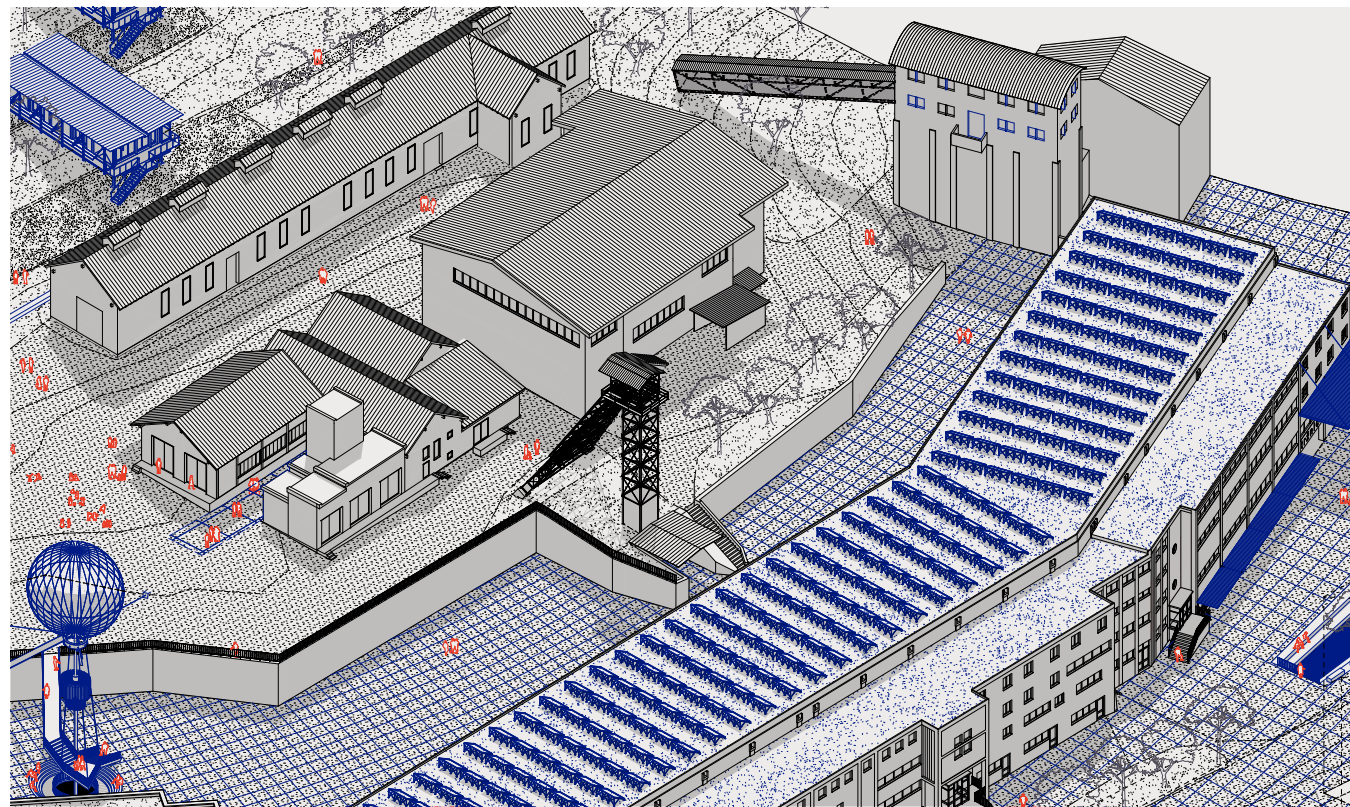


Tloris kompresorske postaje

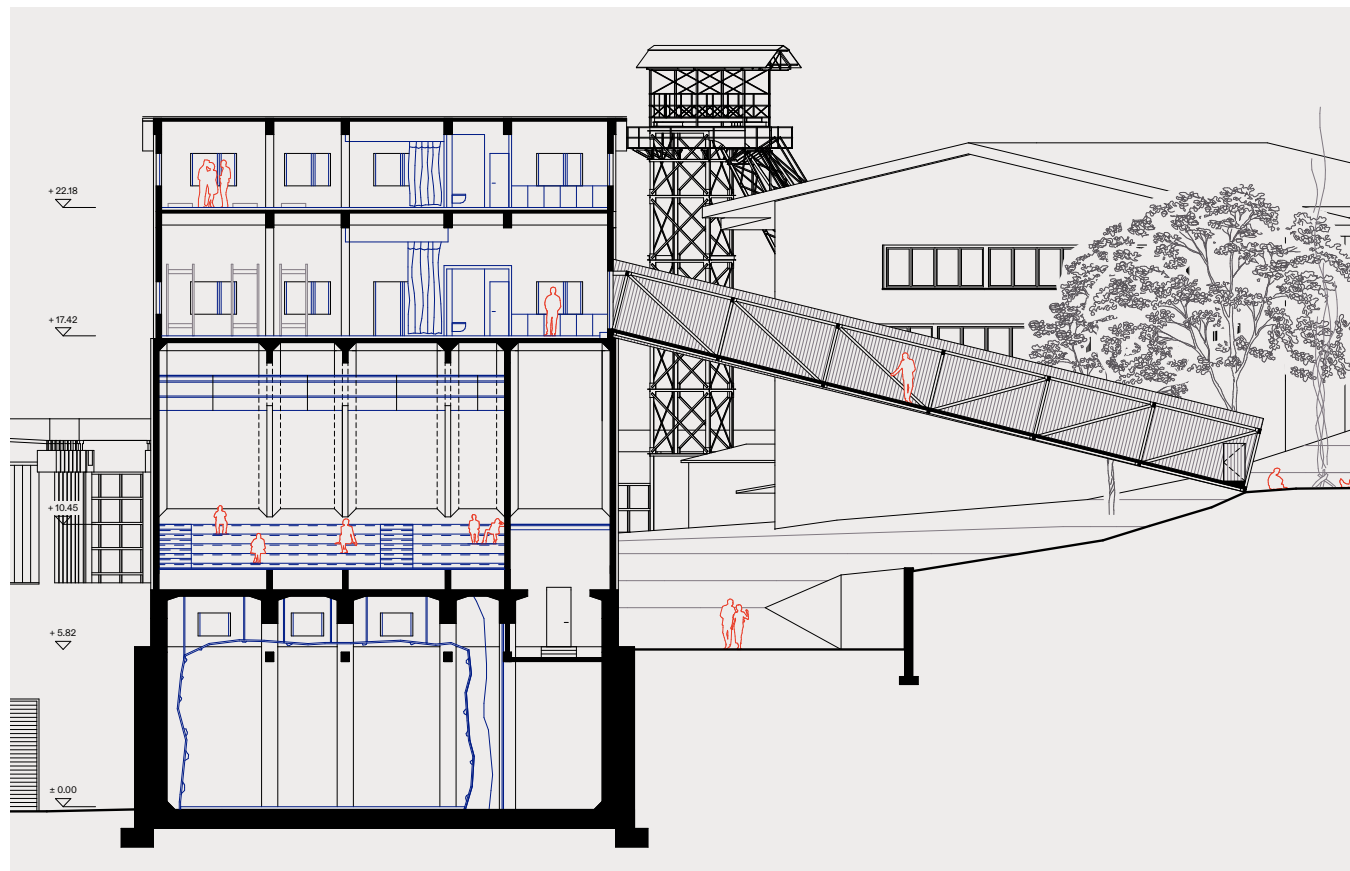


Pogled na prenovljeno prizorišče v nekdanji kompresorski postaji

Prečni prerez



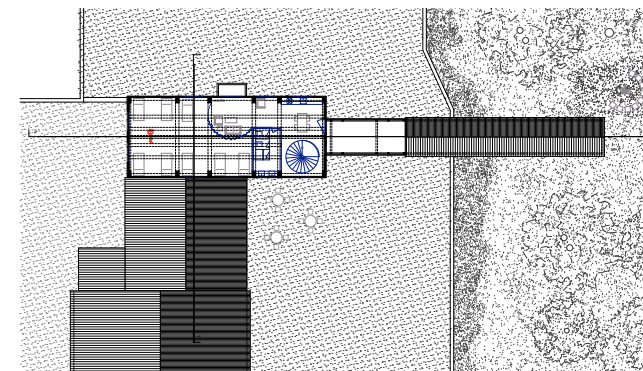
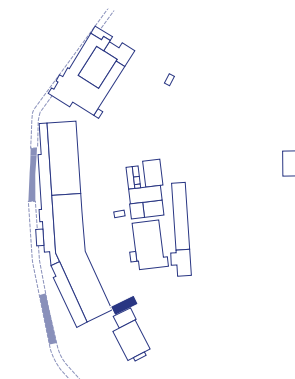
Aksonometrični pogled na najvišja objekta na lokaciji: bunker in stari stolp



Vzdolžni prerez

Bunker

Bunker, stavba nekdanje separacije premoga, je prenovljen na vrhu v manjši hostel (18 postelj), pod njim je mini kino in na dnu plezalna stena. Koncept temelji na prilagodljivi ponovni uporabi, saj umestitev novih funkcij v notranjosti sledi specifični obstoječi zasnovi stavbe. Hostel se prilagodi obstoječemu tlorisu, kino in plezalna stena pa izkoristita prednost poševne konstrukcije bunkerja.



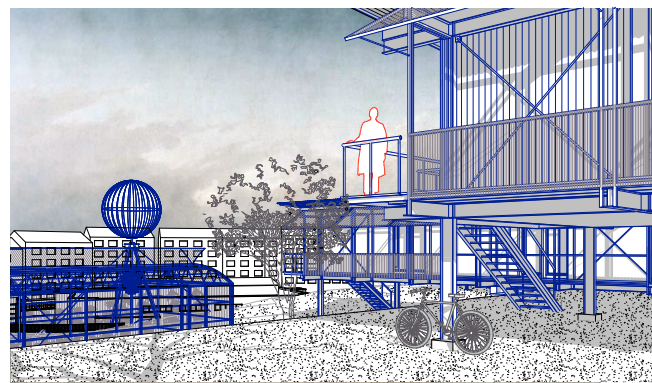
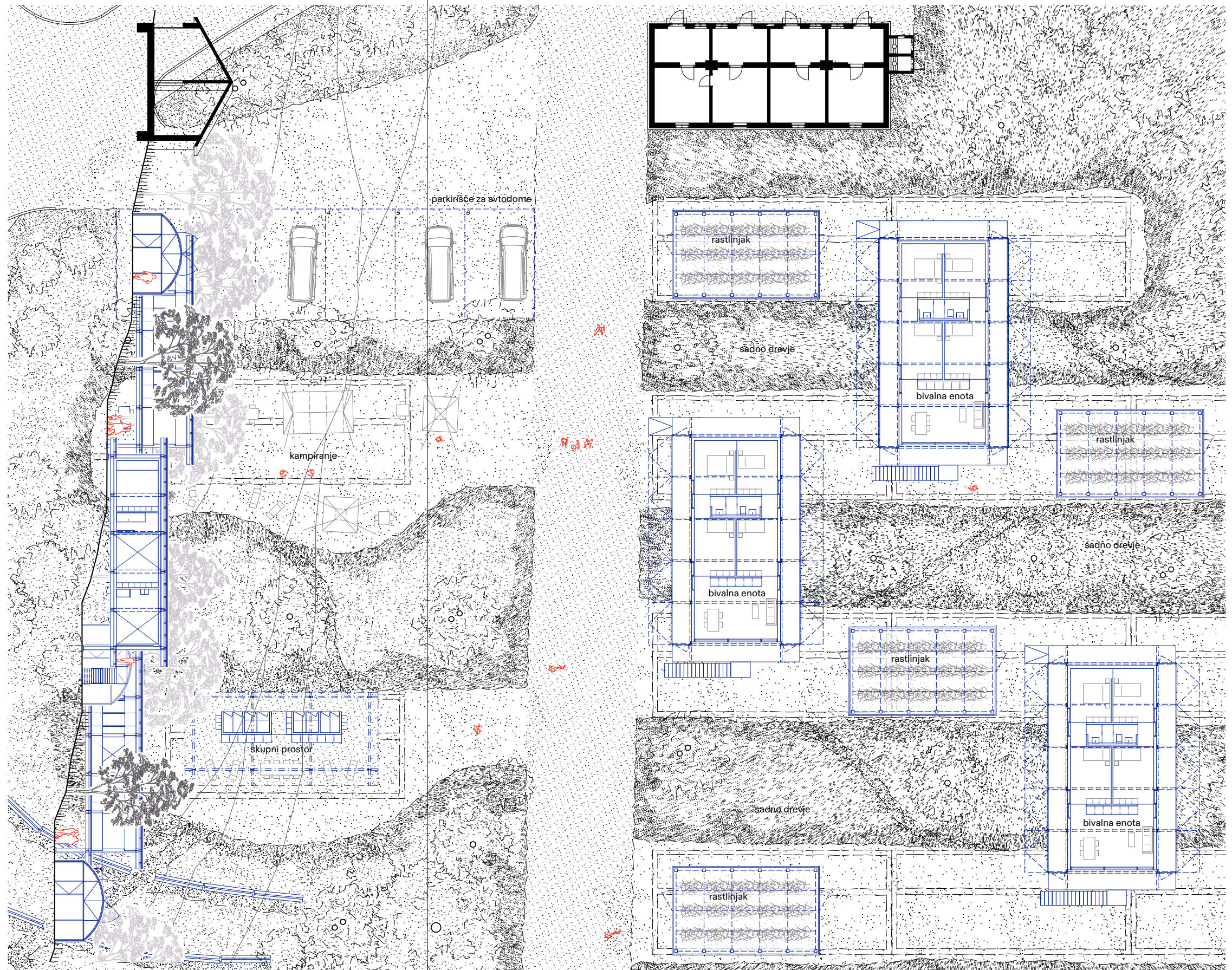
Tloris 3. nadstropja



Prečni prerez

Območje 3:
Urbani sadovnjak na vzhodni strani – vez med domačini, dediščino in turisti

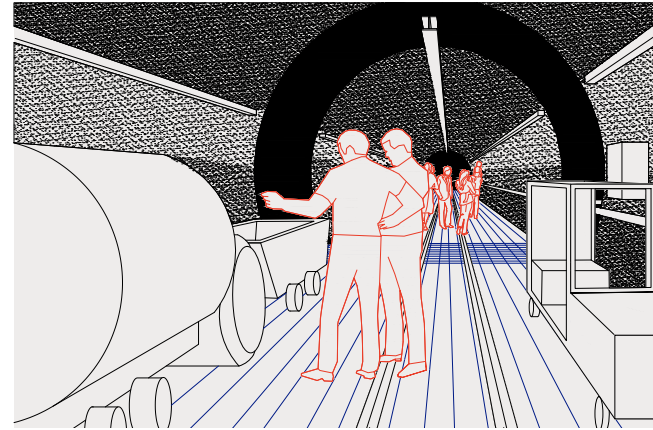
Na vzhodnem pobočju rudnika je bila nekoč strnjena rudarska kolonija, od katere je danes ohranjena samo še stavba Mlakarjevega stanovanja. Koncept revitalizacije vsebuje vzpostavitev povezave med naravo, človekom in dediščino skozi ustvarjanje dostopnega urbanega sadovnjaka s sadnim drevjem starih sort, vrtovi, rastlinjaki, kampom in manjšimi bivalnimi enotami za kratko- do srednjeročno bivanje (narejenimi iz ponovno uporabljenih jeklenih tramov tračnic iz notranjosti rudnika), ki se vzpostavijo na območjih, kjer so nekoč stale stavbe.



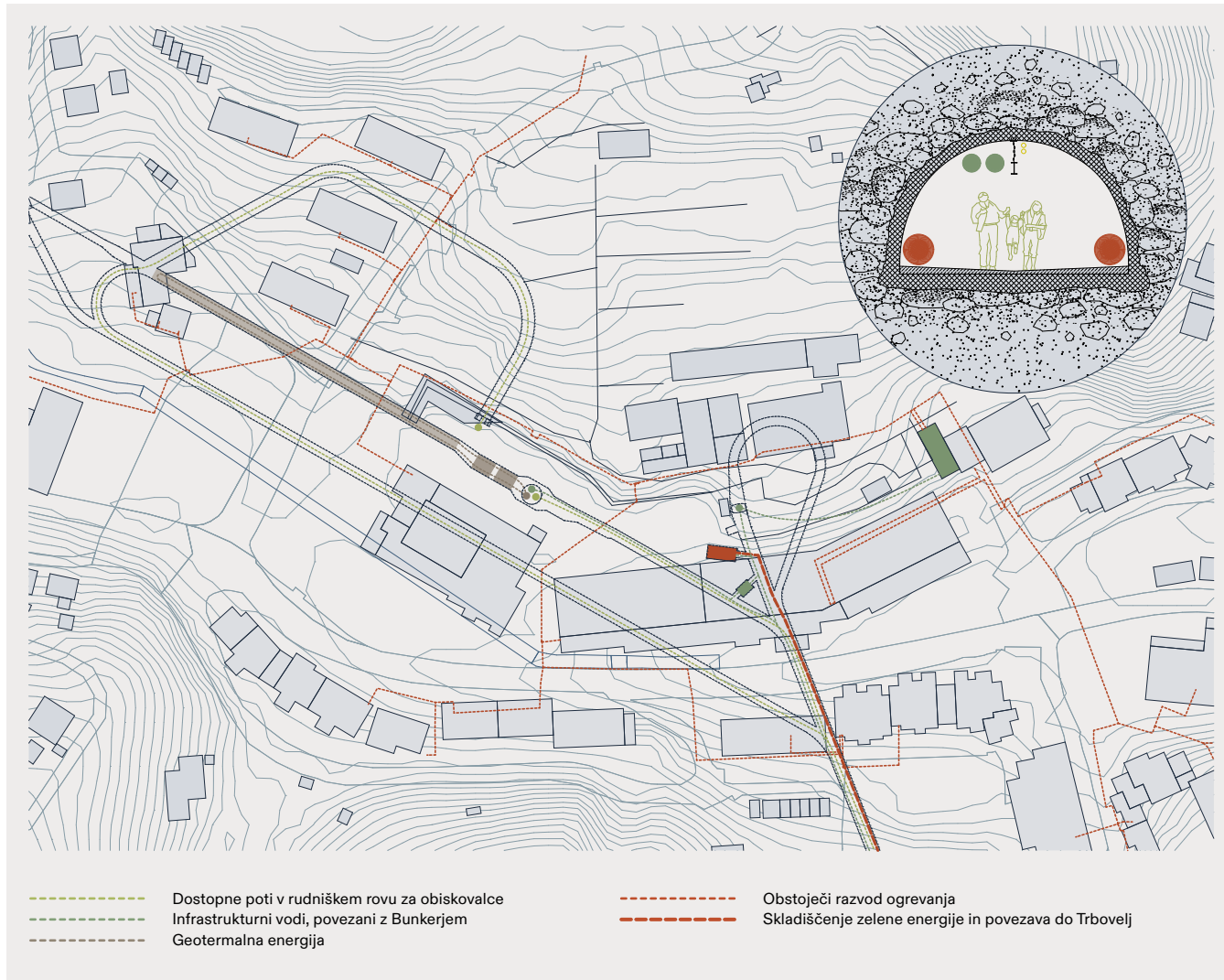
Pogled proti Hrastniku iz nastanitvenih enot na območju nekdanje rudniške kolonije

Rudnik: nova infrastruktura za zeleno energijo

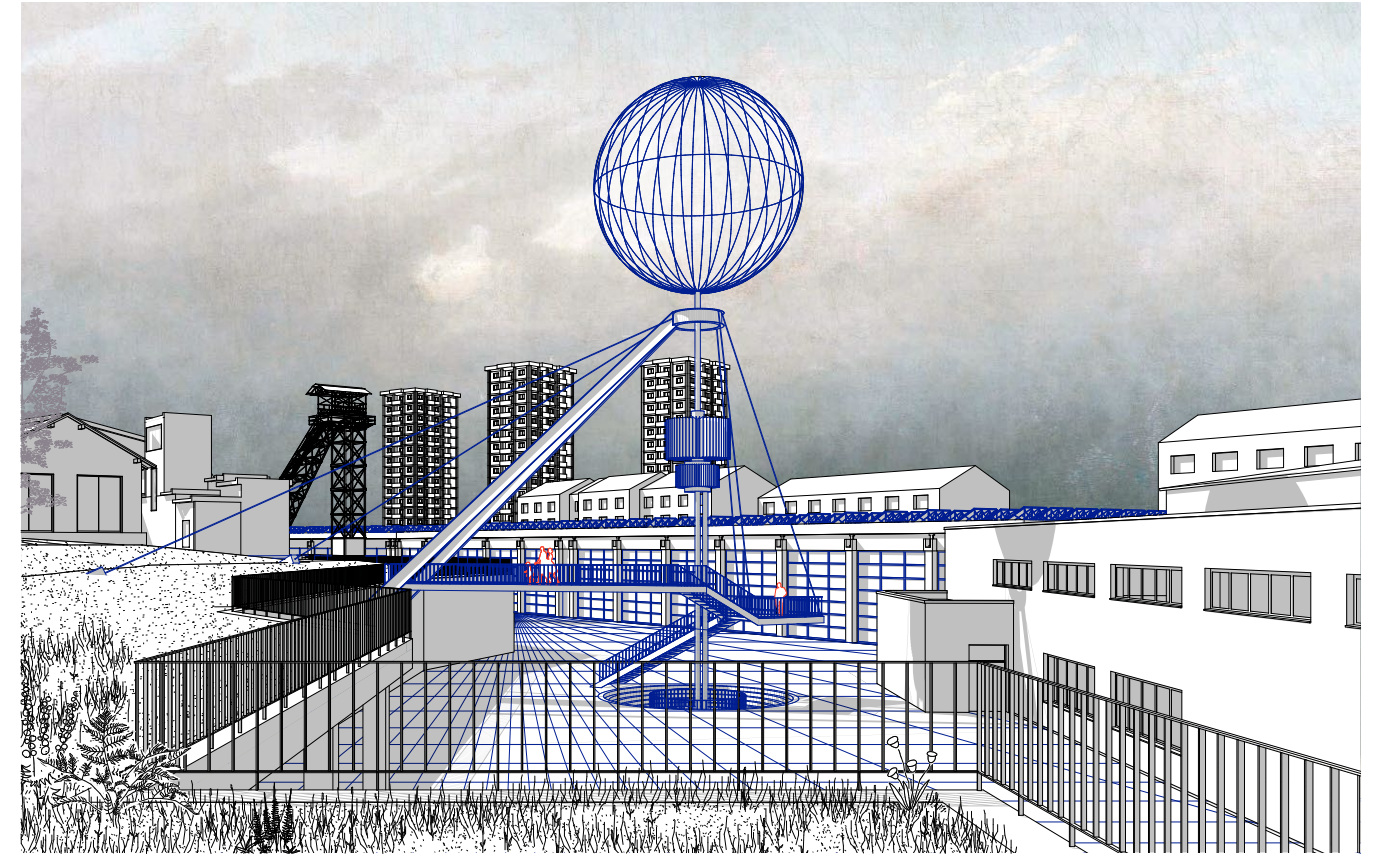
Poleg že obstoječih programov – uporabe dela rudnika za predstavitev dediščine rudarjenja, prireditvev v dvorani in ob opuščnem Novem jašku ter jamatlonov v povezovalnem rovu do Trbovelj – je bila glavna našega projekta vezana na preverjanje potencialov rudnika kot vira zelene, geotermalne energije in kot potencialnega skladišča energije, pridobljene iz OVE. Novi stolp je namenjen infrastrukturi za geotermalno energijo ter simbolizira izkoriščanje zelene energije in hranjenje zalog v delu rudniških rogov. Interakcijo z ljudmi vzpostavlja prek prikazovanja količine proizvedene oziroma shranjene energije z velikostjo balona na vrhu, obenem pa tvori povezavo med nivojem vhoda v rudnik, dediščino in zgornjim pobočjem urbanega sadovnjaka.



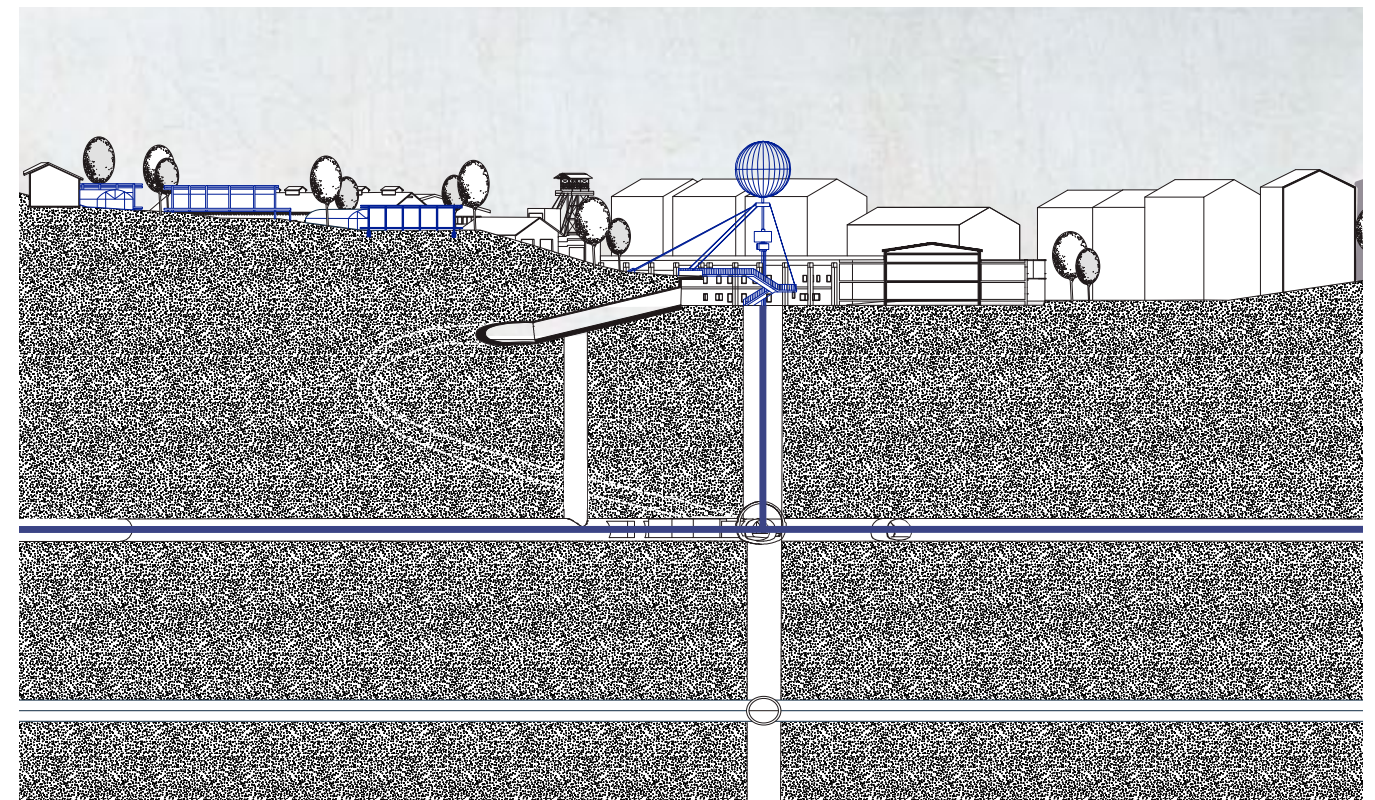
Pogled v rudniški rov. Srečno!



Prilagojena ponovna raba rogov omogoča ohranjanje rudarske dediščine in hkrati igra pomembno vlogo pri zagotavljanju zelene infrastrukture.



Pogled na novi stolp shranjevalnika geotermalne energije, ki deluje kot označevalec območja



Prerez na mestu nekdanjega jaška in stolpa



RTH 1860 feat. Pod pot Projektna skupina 2

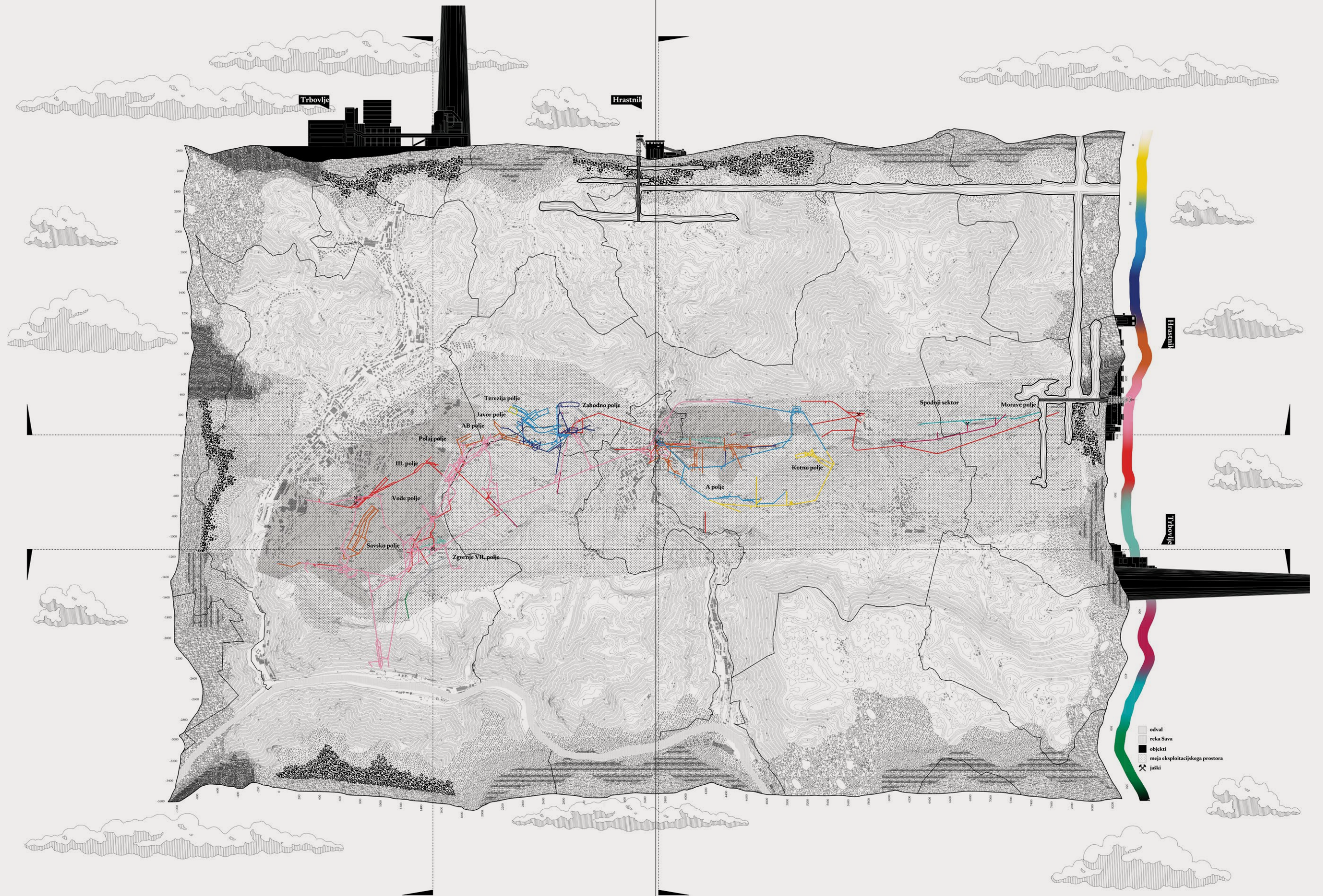
Mentorici

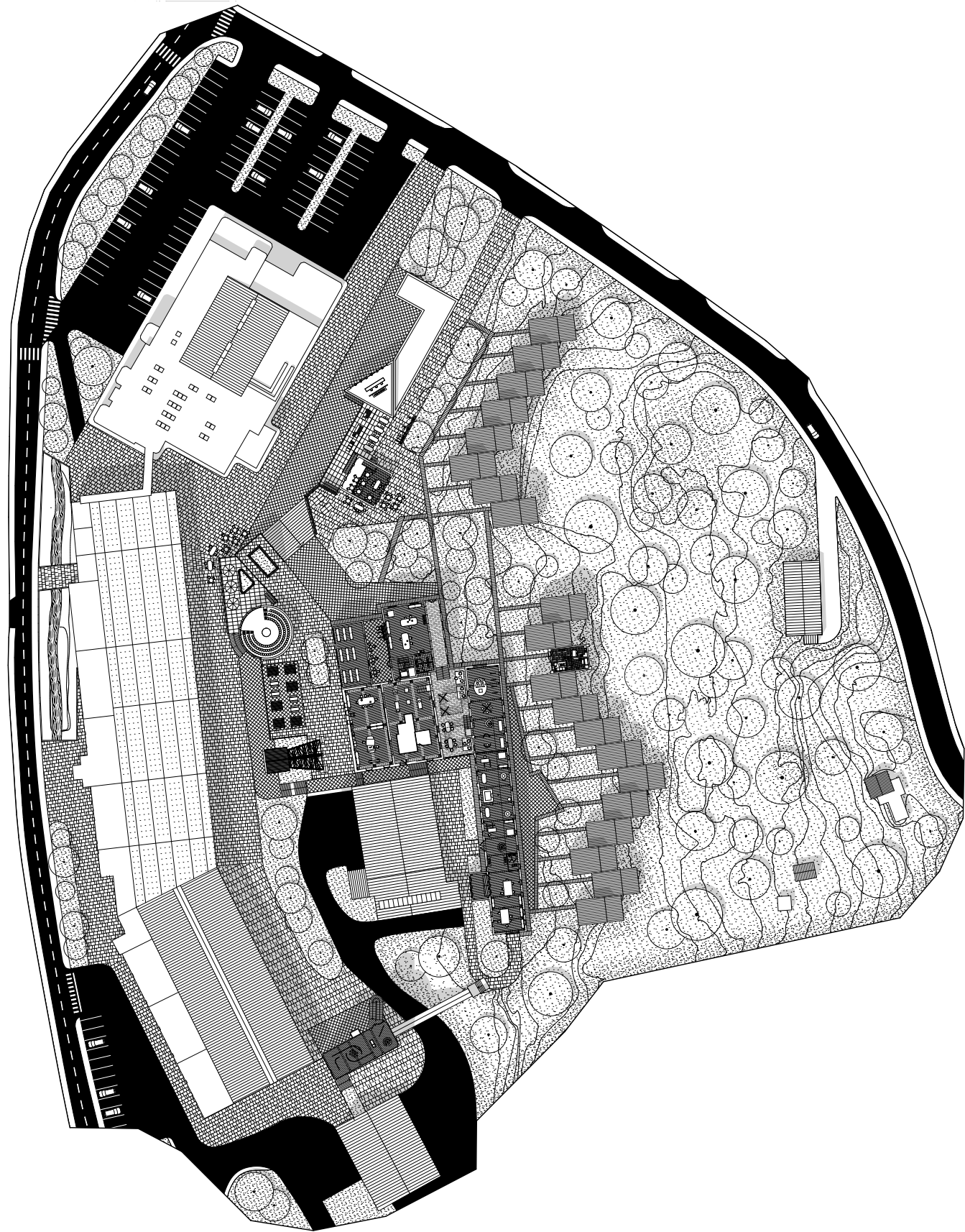
doc. dr. Špela Hudnik
teh. sod. Nika Bronič

Študenti

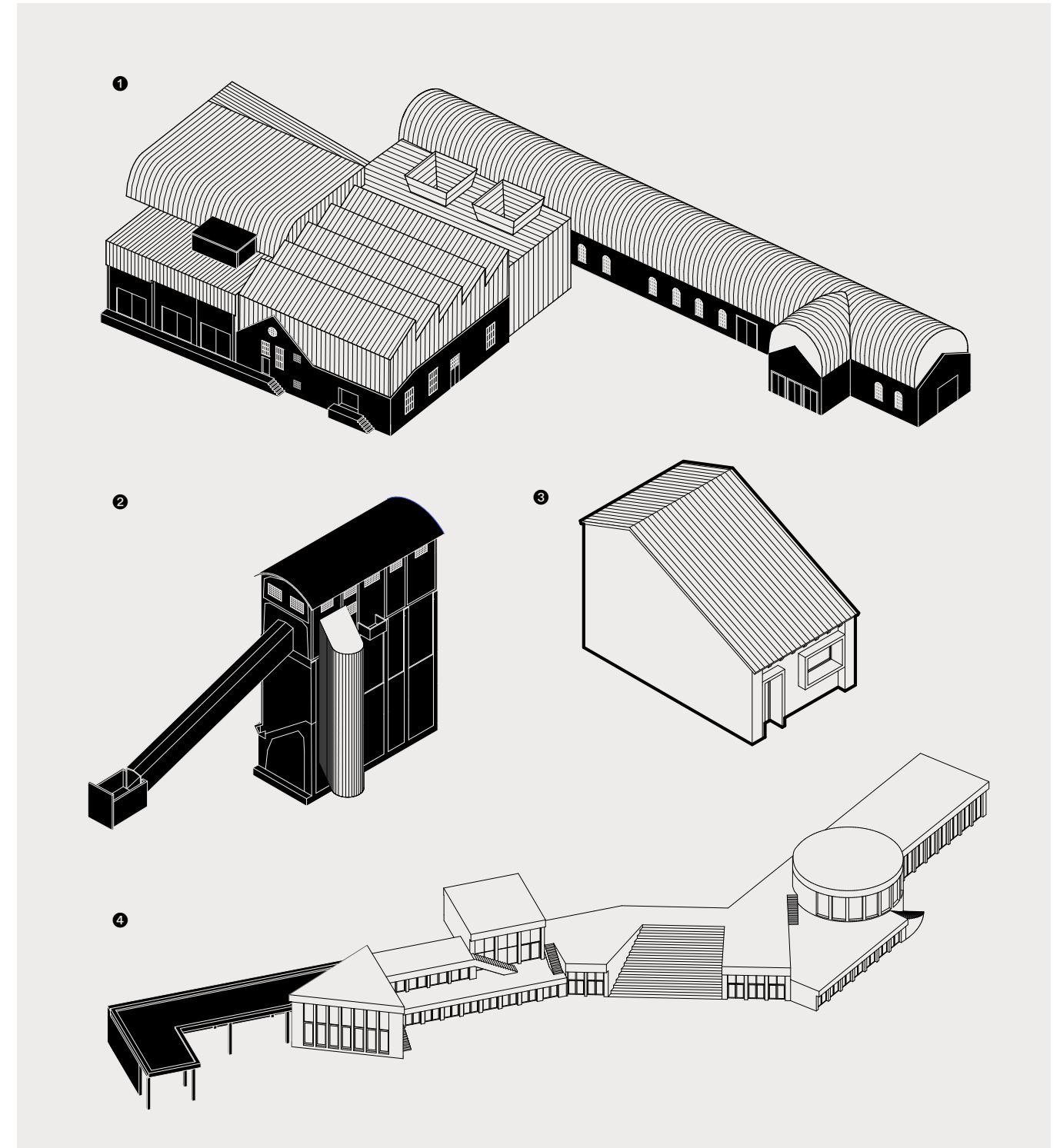
Juš Dolenc
Hana Vrtovec
Matevž Kranjc
Maja Kobal
Matevž Zgonik
Tita Šnajder
Lara Boštjančič
Pia Polič

Projekt izhaja iz dejstva, da je Hrastnik prostorsko in družbeno razdeljen na dve entiteti, ki ju določata rudniška in steklar-ska industrija. Delitev na knape (rudarji) in glažarje (steklarji) je tako močna, da imajo celo vsak svoje običaje, kulturna društva in kulinariko. Z zaprtjem RTH leta 2023 je v centru mesta nastala praznina; opuščeno rudniško infrastrukturo projekt obravnava kot priložnost in izziv za novo reorganiza-cijo in nadaljnji razvoj Hrastnika. Umestitev steklarne v bivši knapovski del poskuša preseči obstoječo delitev ter na novo definirati identiteto Hrastničana in center mesta. Z vpeljavo različnih javnih programov in s participativnim vrednotenjem rudniške dediščine znotraj območja RTH se vzpostavijo nova socialno-ekonomska razmerja.





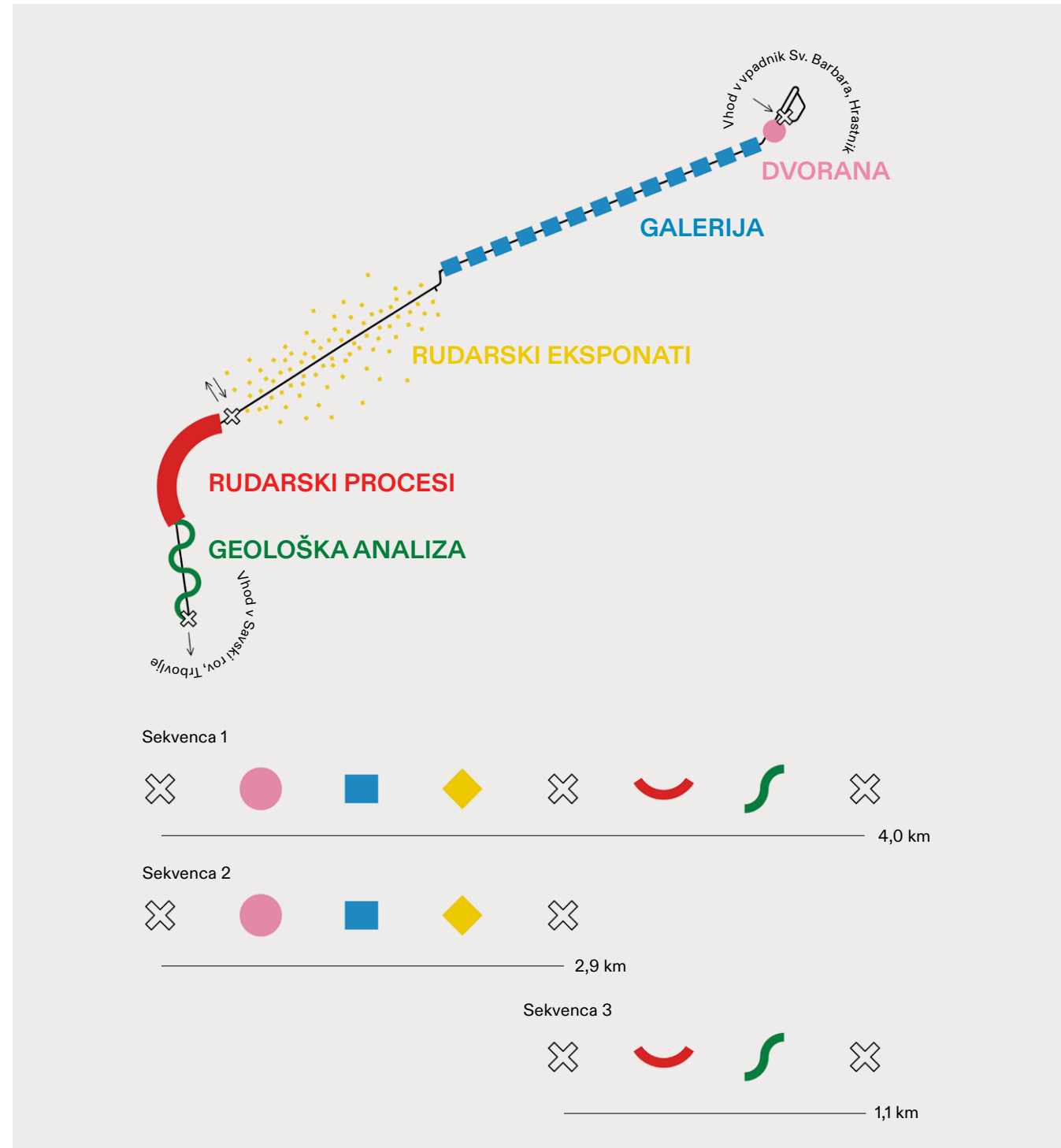
- | | |
|---|---|
| <p>1. VSADEK
 Obravnavani objekti: kompresorska postaja, transformatorska postaja, strojnica
 Program: steklarna in oblikovalske delavnice</p> | <p>3. KOLONIJA
 Obravnavano območje: prostor bivše rudarske kolonije
 Program: namestitve za turizem in začasno bivanje</p> |
| <p>2. PRISESEK
 Obravnavani objekt: bunker za shranjevanje premoga
 Program: interaktivni rudniški muzej in večnamenska dvorana</p> | <p>4. ZID
 Obravnavani objekti: nadstrešek nad vpadnikom Sv. Barbara
 Program: najemniški prostori za centralne dejavnosti</p> |



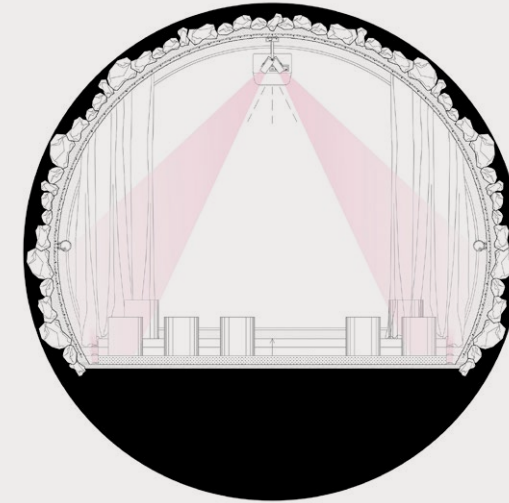
Povzetek analize

Podzemlje hrastniškega rudnika se je zaradi izkopavanja premoga spreminjalo, in to je oblikovalo tudi nadzemno infrastrukturo in objekte. Tukajšnja dediščina vključuje rove in druge strukture, ki predstavljajo tehnološki napredek in faze rudniškega delovnega procesa. Projekt skozi različne discipline (geologija, geografija, arhitektura, strojna tehnologija) raziskuje podzemlje in ga preureja v edukativni, kulturni in tehnološki

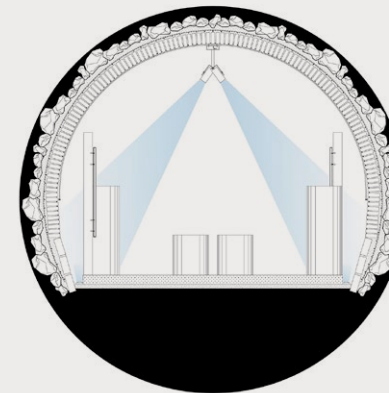
park za prebivalce, turiste, otroke, raziskovalce in strokovnjake. Koncept zemljevida za orientacijo predstavlja geološko sestavo tal, globine rogov, zgodovinski razvoj rudnika ter arhitekturo rova pred intervencijo in po njej. Z urejanjem novih poti od Hrastnika do Trbovelj se ohranjeni deli rudnika preoblikujejo v dvorane, galerije in izkustvene prostore, ki prikazujejo rudniško zgodovino.



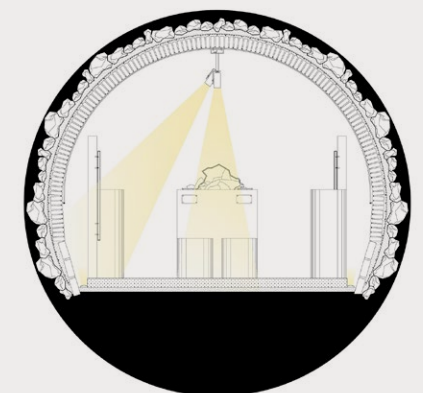
Prerez 1: Dvorana



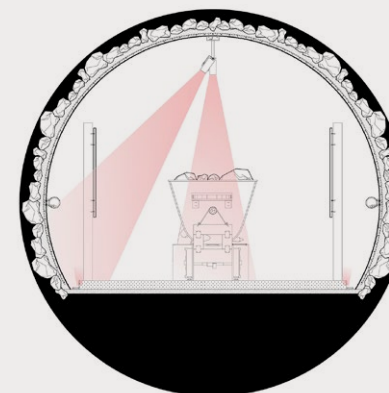
Prerez 2: Galerija



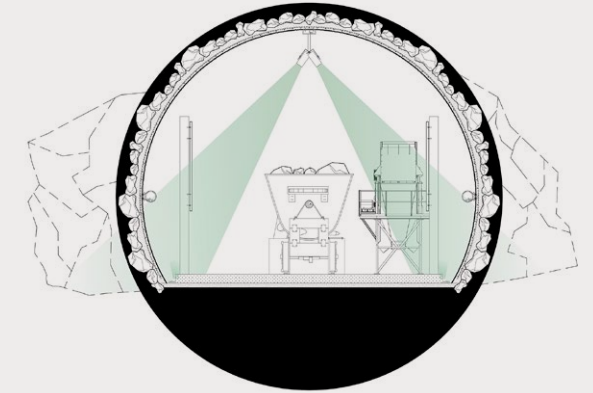
Prerez 3: Rudarski eksponati



Prerez 4: Rudarski procesi



Prerez 5: Geološka analiza

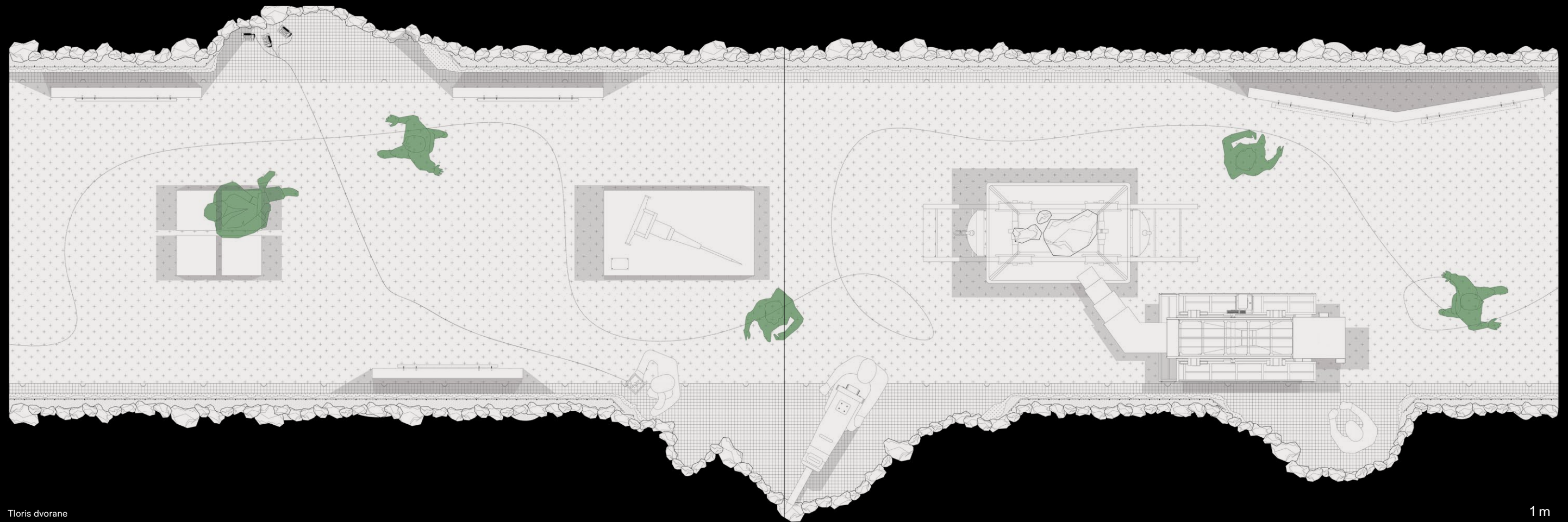




Prerez

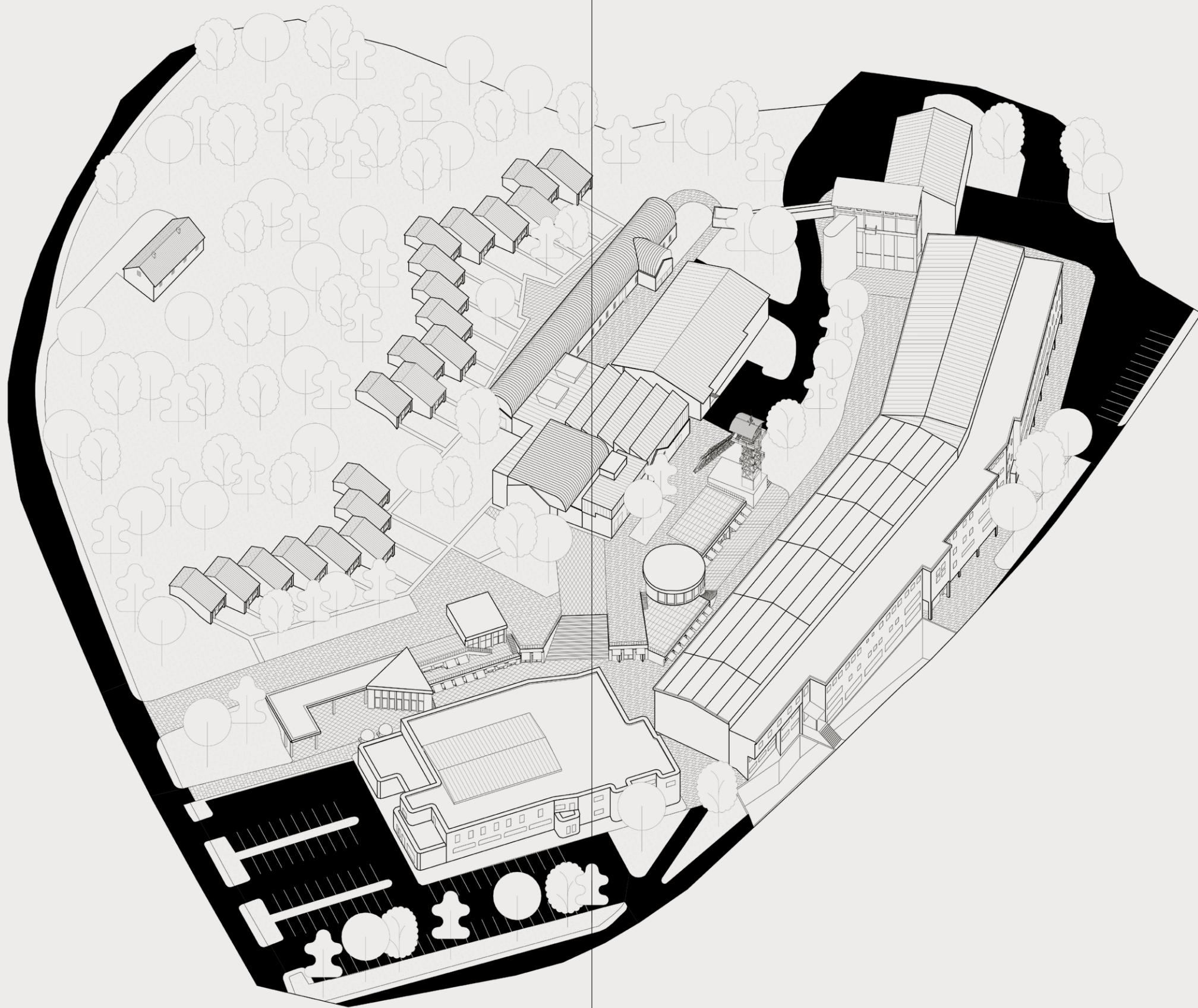


Vzdolžni prerez



Tloris dvorane

1 m





Živim v Hrastniku in delam v Novih rovih Projektna skupina 3

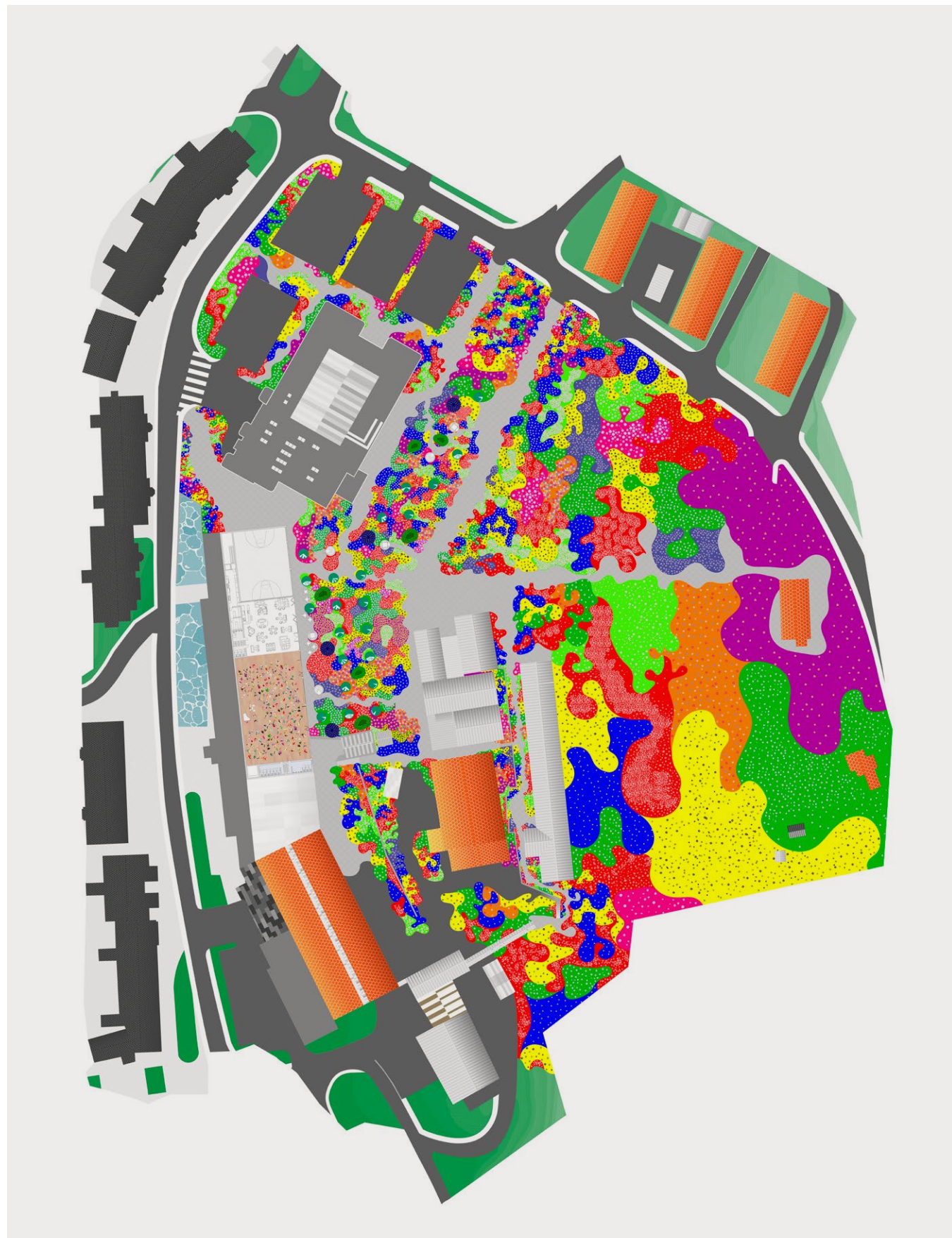
Mentorici

doc. dr. Špela Hudnik
teh. sod. Nika Bronič

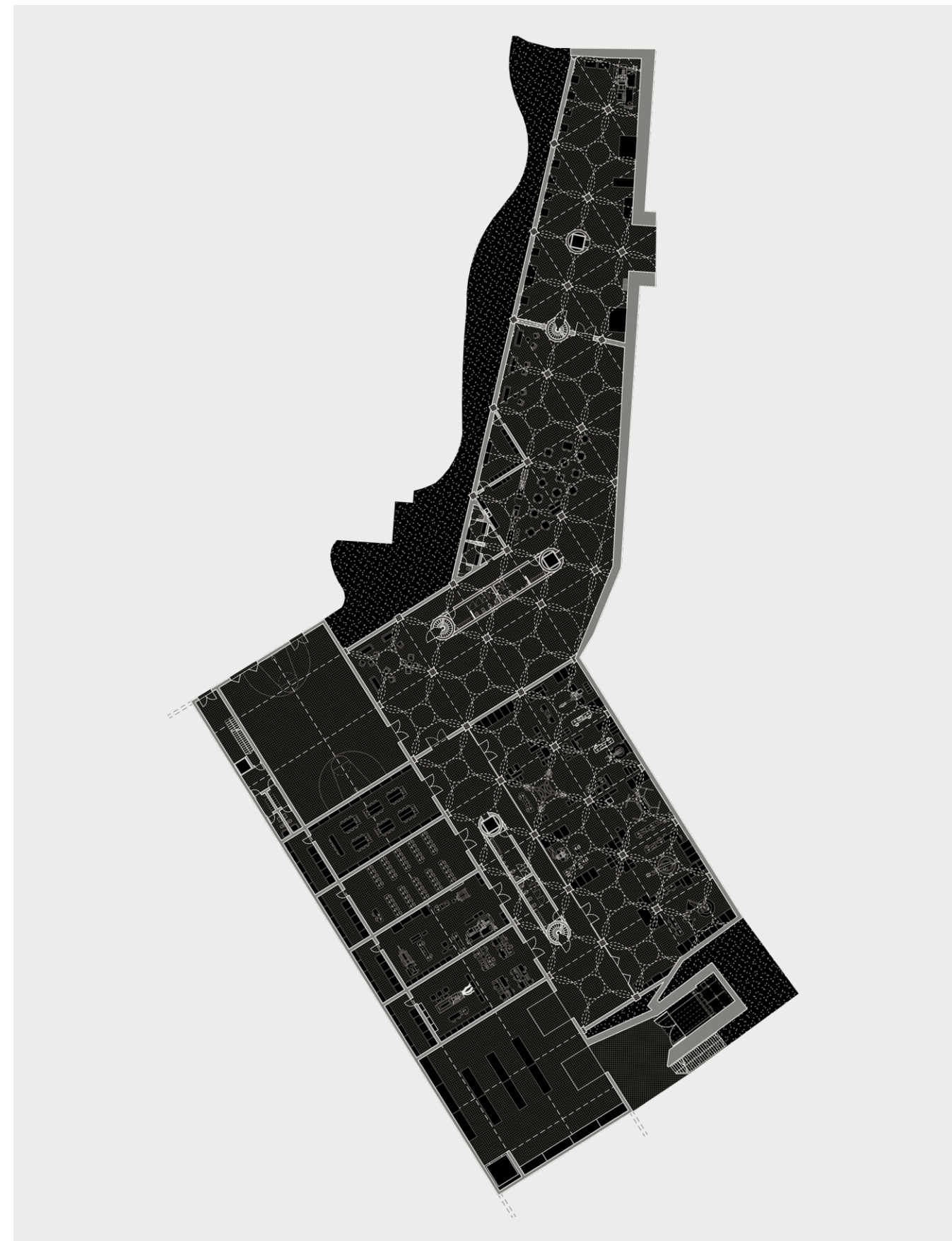
Študenti

Juš Dolenc
Hana Vrtovec
Matevž Kranjc
Maja Kobal
Matevž Zgonik
Tita Šnajder
Lara Boštjančič
Pia Polič

Projekt *Živim v Hrastniku in delam v Novih rovih* revitalizira zapuščeno obstoječo rudniško infrastrukturo v sodobno bivalno in delovno okolje. Prvi arhitekturni princip se osredotoča na premagovanje višinske razlike med dvema nivojema rudniške infrastrukture. Mestni park, ki prekrije urbanistične "grehe" industrije, v kraj pripelje naravo, mesto pa približa okoliškim gozdnim površinam. Zaznamuje ga dvojnost: na eni strani je dobesedna, fizična narava, hkrati pa mestni park poleg tega, da naselje poveže z nivojem gozda, tudi prekrija podzemne laboratorije prekvalifikacijskega poklicnega centra Zasavje.



Situacija



Tloris spodnje etaže

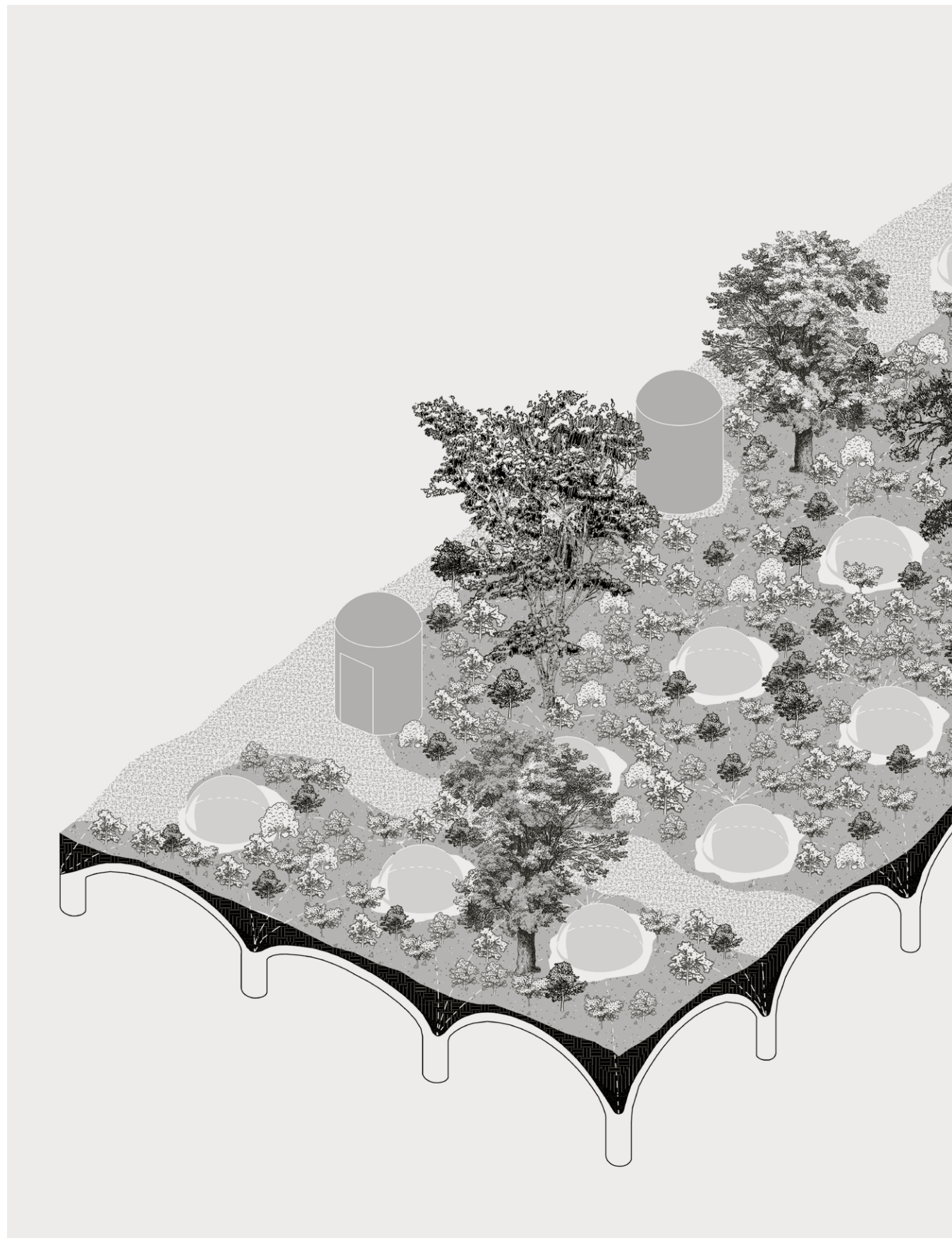
Revitalizacija starega rudnika

Drugi arhitekturni princip se ukvarja z revitalizacijo starega rudnika v sodobno bivalno in turistično destinacijo, in sicer z minimalnim posegom v obstoječo arhitekturo ter skozi socialni dialog. Glavno vodilo projekta je bilo reševanje bivanjske in integracijske problematike priseljencev v Hrastniku. Ponuja rešitev za perečo problematiko uvoza delovne sile, s katerim

velika podjetja kujejo dobičke, pri čemer lokalno prebivalstvo pričakuje družbeno kohezijo. Gradnja stanovanj pospeši družbeno integracijo delavcev iz tujine in dolgoročno pripomore h gospodarskemu razvoju mesta. Nova stanovanja umešča v območje bivšega rudnika, mesto pa opremi tudi z novimi družbenimi prostori in odprtimi javnimi prostori, namenjenimi vsem občanom.



Prerez A-A



Aksonometrija ozelenjene strehe, ki služi za mestni park

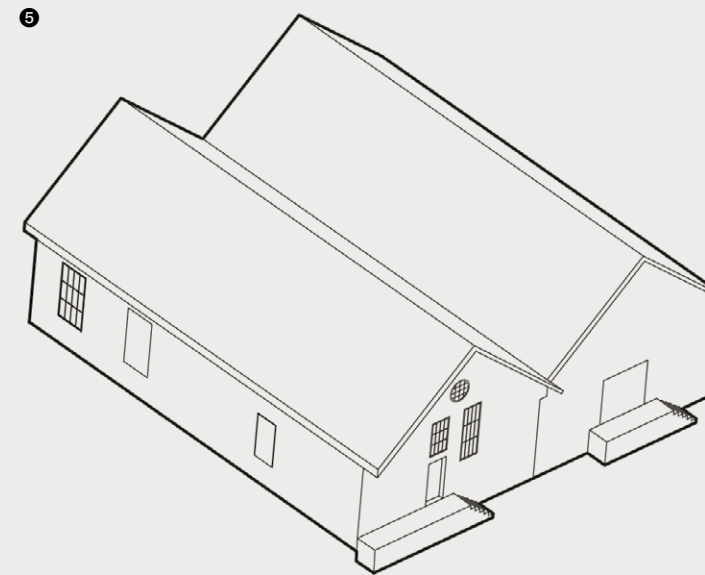
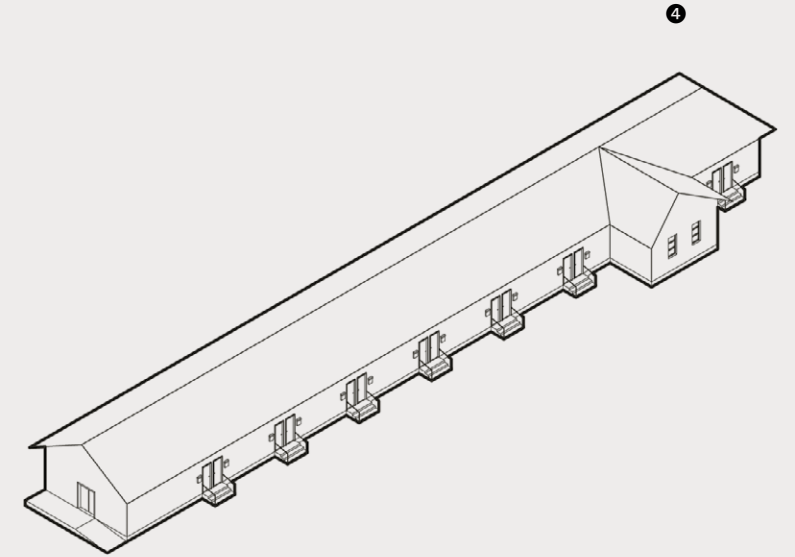
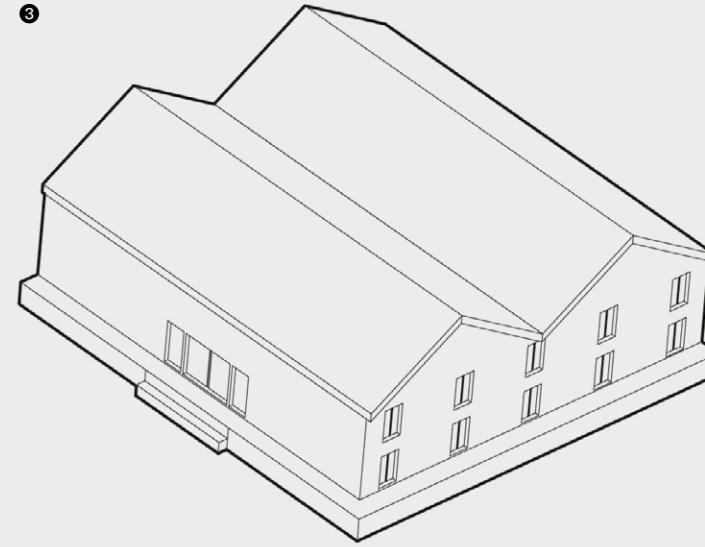
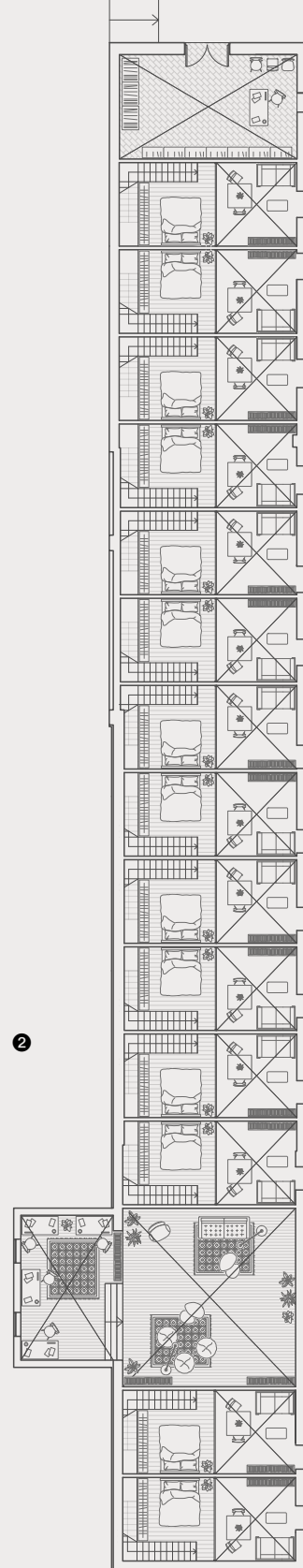
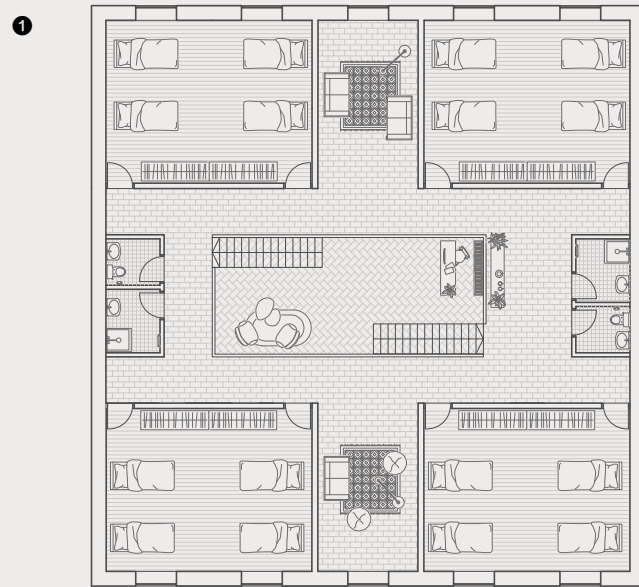


Vizualizacija pogleda na park z obravnavanim objektom v ozadju

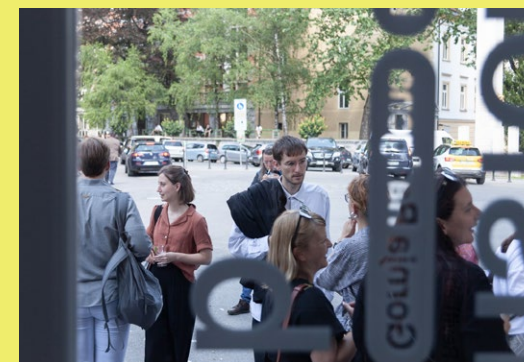


Vizualizacija spodnje etaže, kjer so laboratoriji

1. Tloris hotela
2. Tloris garsonjer
3. Aksonometrija hotela
4. Aksonometrija garsonjer
5. Aksonometrija muzeja



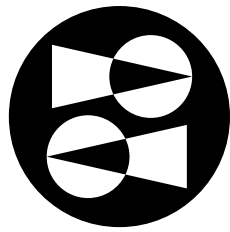




Utrinki s skupne razstave projektnih predlogov vseh štirih RevitLabov, ki je bila na ogled v galeriji Spomeniškovarstvenega centra v Ljubljani med 6. in 28. junijem 2024



Razstavo, ki je bila v stari strojnici – *mašinhau*su – v Hrastniku na ogled med 12. septembrom in 18. oktobrom 2024, smo sklenili z zaključno delavnico z lokalnimi deležniki.



HEI-Transform

Dediščina za vključujočo trajnostno preobrazbo

OBDOBJE
2022–2025

VREDNOST
1,5 mio. EUR
financer: ARIS (v okviru pogodbe J7-4641)

VODJA PROJEKTA
prof. dr. Sonja Ifko

ZNANSTVENI ODBOR PROJEKTA

prof. dr. Sonja Ifko (UL FA, ITD UL)
doc. dr. Neža Čebtron Lipovec (UP FHS)
prof. dr. Ljubica Knežević Cvelbar (UL EF)
doc. dr. Miloš Kosec (UL FA, ITD UL)
izr. prof. dr. Matjaž Uršič (UL FDV)
dr. Barbara Vodopivec (ZRC SAZU)

MEDNARODNI SVETOVALNI ODBOR

prof. dr. Christer Gustafsson (Univerza v Uppsali)
prof. dr. Roberto Cavallo (TU Delft)
doc. dr. Anna Mignosa (Univerza Erasmus)

NACIONALNI ODBOR PREDSTAVNIKOV DELEŽNIKOV

Ministrstva, vladne službe
Barbara Žižić Baumgartner (Ministrstvo za kulturo RS)
dr. Jernej Červek (Ministrstvo za naravne vire in prostor RS)
Marko Hren (Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj RS)
dr. Robert Peskar (Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije)
mag. Teo Hrvoje Oršanič (Zavod RS za varstvo narave)

Nevladne organizacije
Nataša Jurgec Gurnick (ICOMOS SI)
Goran Završnik (TICCIH SI)
Srečko Štajnbaher (SKD)
Ana Marija Krajnc (SKD)
prof. dr. Živa Deu (Združenje zgodovinskih mest Slovenije)

Gospodarstvo in strokovne zbornice
Tomo Čeh (PKF hospitality)
Slavko Gabrovšek (Zbornica za arhitekturo in prostor Slovenije)
mag. Anja Zorko (Center za kreativnost, MAO)

Predstavniki združenj lokalnih skupnosti
Alenka Pograjc (Združenje mestnih občin Slovenije)
Lucija Čakš Orač (Skupnost občin Slovenije)

RAZISKOVALNE ORGANIZACIJE

Fakulteta za arhitekturo UL
Ekonomski fakulteta UL
Akademija za likovno umetnost in oblikovanje UL
Fakulteta za družbene vede UL
Filozofska fakulteta UL
Fakulteta za humanistične študije UP
Fakulteta za turizem UM
ZRC SAZU
Urbanistični inštitut RS
ZVKDS

RAZISKOVALCI

doc. dr. Sandi Abram
asist. razisk. Maja Bevc
asist. dr. Iana Bilynets
Ajda Bračič
znan. sod. dr. Barbara Brečko
doc. dr. Neža Čebtron Lipovec
izr. prof. dr. Matija Črešnar*
Nejc Dolinar
Erna Emrič
doc. dr. Jasna Fakin Bajec
izr. prof. mag. Polona Filipič Gorenšek
dr. Tanja Hohnec
izr. prof. dr. Maša Filipovič Hrast
asist. dr. Luka Gruškovnjak
izr. prof. dr. Katja Hrobat Virloget*
doc. dr. Špela Hudnik
prof. dr. Sonja Ifko
asist. razisk. Timotej Jevšenak*
dr. Špela Karo*
izr. prof. dr. Petra Kavrečič*
prof. dr. Ljubica Knežević Cvelbar
doc. dr. Miloš Kosec
izr. prof. dr. Simon Kušar
izr. prof. dr. Barbara Lampič
prof. dr. Irena Lazar
izr. prof. dr. Mojca Marc

Tim Mavrič
izr. prof. dr. Dimitrij Mlekuž Vrhovnik*
doc. dr. Renata Novak Klemenčič*
asist. Maša Ogrin
doc. Aleksander Ostan
izr. prof. dr. Nina Ponikvar
izr. prof. dr. Tatjana Rakar
asist. Sara Ražman
Lea Rebernik
prof. dr. Matija Svetina
doc. dr. Blaž Šeme
doc. dr. Katarina Šmid
izr. prof. dr. Maja Turnšek
izr. prof. dr. Matjaž Uršič
dr. Vlasta Vodeb
dr. Barbara Vodopivec
prof. dr. Katja Zajc Kejžar
doc. Mitja Zorc
prof. Maruša Zorec
prof. dr. Tadeja Zupančič
asist. Gaja Žgank
doc. Rok Žnidaršič

* Raziskovalci, ki so zaključili sodelovanje. Seznam raziskovalcev se nanaša na stanje pred 1.5.2024.



Za finančno podporo raziskave (pogodba J7-4641) se zahvaljujemo Javni agenciji za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.



RevitLab Hrastnik



OBČINA HRASTNIK

ODBOR LOKALNIH DELEŽNIKOV

Predstavniki nevladnih organizacij

Nina Kavzar, Iva Vidovič, Peter Gole, Mojca Greben, Lara Jerkovič

Predstavniki gospodarstva

Vojka Šergan, Maša Kovač

Predstavniki lokalne skupnosti

Miha Mirt, Suzana Venko, Marko Funkl, Polona Dolanc

Odgovorni konservator

Božena Hostnik

TEMELJNE RAZISKAVE

Značilnosti dediščine in kulturne krajine

prof. dr. Sonja Ifko, dr. Tanja Hohnec

Vloga dediščine v razvoju lokalne skupnosti

doc. dr. Neža Čebtron Lipovec,
doc. dr. Sandi Abram,
doc. dr. Jasna Fakin Bajec

Ekonomskorazvojne značilnosti občine

izr. prof. dr. Mojca Marc,
asist. dr. Iana Bilynets,
prof. dr. Ljubica Knežević Cvelbar,
izr. prof. dr. Nina Ponikvar,
prof. dr. Katja Zajc Kejžar,
izr. prof. dr. Maja Turnšek

Implementacija trajnostnega prostorskega razvoja občine

izr. prof. dr. Barbara Lampič,
Lea Rebernik, dr. Vlasta Vodeb,
izr. prof. dr. Simon Kušar

Projektne skupine

ZELENA OBZORJA

Mentorice

prof. dr. Sonja Ifko,
asist. Maša Ogrin,
asist. Gaja Žgank

Študenti

Nastja Bojc, Nika Guček,
Maurin Nissen, Manca Povšin,
Daniel White

RTH 1860

FEAT. POD POT

Mentorici

doc. dr. Špela Hudnik,
teh. sod. Nika Bronič

Študenti

Juš Dolenc, Hana Vrtovec,
Matevž Kranjc, Maja Kobal,
Matevž Zgonik, Tita Šnajder,
Lara Boštjančič, Pia Polič

ŽIVIM V HRASTNIKU IN DELAM V NOVIH ROVIH

Mentorici

doc. dr. Špela Hudnik,
teh. sod. Nika Bronič

Študenti

Juš Dolenc, Hana Vrtovec,
Matevž Kranjc, Maja Kobal,
Matevž Zgonik, Tita Šnajder,
Lara Boštjančič, Pia Polič

REVITLAB HRASTNIK

Oktober 2024

Uredniški odbor

Sonja Ifko, Miloš Kosec, Ajda Bračič

Tehnična urednica

Ajda Bračič

Avtorji prispevkov

Sandi Abram, Iana Bilynets, Ajda Bračič, Neža Čebtron Lipovec, Nejc Dolinar, Jasna Fakin Bajec, Luka Gruškovnjak, Tanja Hohnec, Špela Hudnik, Sonja Ifko, Ljubica Knežević Cvelbar, Miloš Kosec, Simon Kušar, Barbara Lampič, Mojca Marc, Nina Ponikvar, Lea Rebernik, Maja Turnšek, Matjaž Uršič, Vlasta Vodeb, Katja Zajc Kejžar, Tadeja Zupančič

Fotografije

Peter Žargi (str. 26, 27, 44, 45, 65, 66, 78, 100, 112, 122-127)

Seminar Zorec (str. 14, 15)

Ajda Bračič (str. 14, 15)

Miloš Kosec (str. 14, 15)

Maša Ogrin (str. 16, 17)

Oddelek za geografijo UL FF (str. 37)

Seminar Ifko (str. 50-55, 59, 75)

Prelom in grafično oblikovanje

AA + Studio Kruh

Jezikovni pregled

Katja Paladin

Tisk

ABO grafika

Naklada

400 izvodov

Izdajatelj

Fakulteta za arhitekturo
Univerze v Ljubljani
zanjo: Mihael Dešman, dekan

Soizdajatelji

Ekonomska fakulteta Univerze
v Ljubljani, Akademija za likovno
umetnost in oblikovanje Univerze
v Ljubljani, Fakulteta za družbene
vede Univerze v Ljubljani, Filozofska
fakulteta Univerze v Ljubljani,
Fakulteta za humanistične študije
Univerze na Primorskem, Fakulteta
za turizem Univerze v Mariboru,
Znanstvenoraziskovalni center
Slovenske akademije znanosti
in umetnosti, Urbanistični inštitut
RS, Zavod za varstvo kulturne
dediščine Slovenije

Ljubljana, oktober 2024



To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons
Priznanje avtorstva – Nekomercialno – Brez predelav –
4.0 – mednarodna licenca (CC BY-NC-ND 4.0). V skladu
s to licenco so dovoljeni reproduciranje, distribuiranje,
dajanje v najem in javna priobčitev izvirnega avtorskega
dela, vendar samo v nekomercialne namene, pod pogojem,
da se navede avtorja izvirnega dela in da se dela ne
spreminja. Pogoji licence so dostopni na spletni strani
[https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/
legalcode.sl](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.sl)

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

719:711.168(497.4Hrastnik)(082)

HEI-Transform. RevitLab Hrastnik:
eksperimentalni laboratorij projekta Dediščina za
vključujočo trajnostno preobrazbo / [uredniški odbor
Sonja Ifko, Miloš Kosec, Ajda Bračič; avtorji prispevkov
Sandi Abram ... [et al.]; fotografije Peter Žargi ... et al.]. –
Ljubljana : Fakulteta za arhitekturo [etc.], 2024

ISBN 978-961-7032-63-5 (Fakulteta za arhitekturo)
COBISS.SI-ID 219466499





HEI-Transform Dediščina za vključujočo trajnostno preobrazbo

ARIS, J7-4641, 2022–2025

Transdisciplinarni raziskovalni projekt Dediščina za vključujočo trajnostno preobrazbo – HEI-Transform raziskuje razvojne priložnosti nepremične kulturne dediščine in razvija pristope za participativno trajnostno revitalizacijo opuščenih in razvrednotenih stavb ter območij kulturne dediščine. Na štirih pilotnih območjih je v sodelovanju raziskovalcev, mentorjev ter študentov arhitekture in urbanizma (Fakulteta za arhitekturo UL) in krajinske arhitekture (Biotehniška fakulteta UL) nastalo dvanajst projektnih predlogov za vključujočo trajnostno rabo dediščine.